

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**Számilázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu**www.facebook.com/magyarnaplo**

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőkénél, e-mailen

(hirlap@posta.hu), faxon (303-3440)

Egy évre 7390 Ft, fél évre 3870 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**• telefonon: **06-1-413-6672**• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu****A Magyar Naplót elektronikus
formában terjeszti
a Digitalstand.hu Kft.
www.digitalstand.hu****Digitális lapszám vásárlása: 390 Ft****Digitális előfizetés:****12 hónapra: 3960 Ft**

(12 lapszám, egy lapszám ára: 330 Ft)

6 hónapra: 1980 Ft

(6 lapszám, egy lapszám ára: 330 Ft)

3 hónapra: 990 Ft

(3 lapszám, egy lapszám ára: 330 Ft)

Áraink az áfát tartalmazzák.

Hagymaság

Törékeny testben nagy lélek. Ez jut először eszembe róla, tudván tudva, hány nagy testben bújik meg a pozdorjaságig törékeny lélek. Weöres Sándor emlékének egyszer régen, még egy másik évezredben ajánlottam egy verset; *Hétfátyoltánc* volt a címe. Párizsban írtam, szertartásszerűen, egy héten át, naponta egy strófát. Ahogy kellett, le is hántottam a hét réteget, a csengő-bongó külszíntől egészen a nyelvi eszközökkel alig megfogható lényegig. Úgy véltem akkor, az esztétikumtól az etikumon át az egzisztenciáig úgy bújnak egymásba a poézis különféle megnyilvánulásai, mint a Matrójska-babák; s Weöres azon kevés dalnokok egyike, aki következetesen végigviszi ezt a folyamatot.

Hovatovább egy emberöltővel később – talán bölcsebben, de mindenképp illúziómentesebben – már nem hétfátyoltánchoz, nem is Matrójska-babákhoz hasonlítanám ezt a rétegezett teljességet, hanem roppant köznapin módon: hagymához. A hagyma nem poétikus növény, csípni és könnyeztetni is képes, ám nélkülözhetetlen az ízlelőbimbainknak. Azonkívül tud valamit, amit más mesterséges rétegmodellek nem: minden ízében hagyma. Miközben hatolunk egyre beljebb a feltételezett esszencia felé, a középpontban is azt a minőséget kapjuk, mint közép-tájon vagy a külső héjakon. Számomra ilyen a Weöres-költészet.

Egy centenárium csupán apropó, de alkalom szüli az eszmefuttatást: vajon mennyire törvényszerű, hogy lett – van – nekünk egy Weöresünk? Az induláshoz nyilván kellett a babitsi hátszél meg a Baumgarten-díj, akárcsak a tehetséghez társuló határtalan ambíció, amitől vezetettve a csöngői ifjú a hátsó házban, „cigaretta-hekatombák” között körmölgetve, egyenesen az eget célozza meg. Már a debütáló kötet, a *Hideg van* jobb a Nyugat átlagánál. S később is saját, öntörvényű pályát fut: a *Psyché* például nagyjából mindent kipróbál, ami a bontakozó posztmodernből érdekes lehet – a szövegtenger nagy része, ami őutána jön, főleg utánérzés. Azt szerintem – műveltségbeli korlátaink okán – csupán sejthetjük, miféle hidakat ácsolt Weöres a nagy keleti kultúrákkal. Könnyebb értékelni a poétikai zsenit, akit végül is joggal szuszakolt bele a tanácstalan diktatúra a gyermekversköltő kategóriájába, hiszen a legnagyobb ösztönös verstanások mégiscsak a megrontatlan gyerekek. Nem tiltakozott a degradáló hátsó szándék ellen, hiszen a magyar nyelv virtuozitásának felmutatásában is működik az a bizonyos „hagymaság”.

Utólag komolyan sajnálom a sótlan, karót nyelt svéd akadémikusokat, akiknek mindenféle közvetítő nyelveken megpróbálták érzékeltetni a weöresi versuniverzum mibenlétét: csalódott volnék, ha sikerült volna. Weöres Sándor esetében olyan szimbiózisban van a forma és a gondolat, mint a csípős makói hagymában: főzhetik, süthetik, dinsztelhetik – mégis a maga nyersségében és hersségében az igazi. Mi, tizenegynéhány-milliónyian részesei lehetünk e titkos gasztronómiai csodának...

Csontos János

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: Oláh János
E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:
Csontos János
(felelős szerkesztő)

Bíró Gergely
(olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Gilányi Magdolna (szerkesztő)
E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu

Molnár Csenge-Hajna (tördelőszerkesztő)

Réger Ádám (Lőtér, szerkesztő)
E-mail: regeram@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szalai Judit (szerkesztő)
E-mail: szalaijudit@magyarnaplo.hu

Szentmártoni Anikó
(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Urbán Péter (Nyitott Műhely)
E-mail: urban.peter.up@freemail.hu

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)
E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Borító: **Zách Eszter és Árkossy István**

A címlapon: **Weöres Sándor**
(Apostol Pál felvétele,
Petőfi Irodalmi Múzeum,
Művészeti és Relikviatár)

*Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett,
válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.
Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.*

Csontos János: *Hagymaság* 1

WEÖRES SÁNDOR EMLÉKEZETE

Vasadi Péter: <i>Tavaszi-nyári köszöntő</i>	3
Sipos Lajos: <i>Weöres Sándor pályakezdése és az irodalomfogalom változása</i>	4
Kontsek András: <i>Hamvas–Tamkó–Wöres</i> (<i>Tamkó Sírátó Károly: Táncoló hangcsoportok című kiadatlan Weöres-paródiájának szellemi háttere</i>)	9
Ködöböcz Gábor: <i>Az éberség álma és az álom ébersége</i>	13
Jókai Anna: <i>Egy másik világból</i>	18
Lázár Balázs: <i>Piros ruhában, szerelemben</i>	20
Tornai József: <i>Weöres Sándor és versíró kutyája</i>	21
Oláh János: „kuss az igazi harsog a talmi”	22
Zsille Gábor: <i>Termés, bőség, lombfakasztás</i>	24
Krzysztof Karasek: <i>Nem egy kakas kukorékol, hanem egy ember</i> (Zsille Gábor fordítása)	25
Kovács István: <i>Weöres Sándor esete a Nobel-díjjal meg a Párttal</i>	26
Szentmártoni János: <i>Egy létballadáról</i>	27
Iancu Laura: <i>Kettőségben</i>	28
Tőzsér Árpád: <i>W + variációk (Weöres Sándor felvidéki kapcsolatairól)</i>	29
Czigány György: <i>Vibráló felület (Weöres-motívumok)</i>	30
Takács Zsuzsa: <i>Madarak beszélgetése a kertben</i>	31
Deák-Sárosi László: <i>Hibátlan ritmus és emberi közelség</i>	32
Tóth László: „Gyökérből az isteni égbe...” (<i>Futamok a Weöres-naplóból</i>)	33
Gyulai Líviusz: <i>Munkabeszélgetés Weöres Sándorral</i>	38
Alföldy Jenő: <i>A teljes ember, ha nőnemű (Weöres Sándor Psychéjéről)</i>	39
Jánosi Zoltán: „Rikolt a páva veled” (<i>Vázlat Weöres Sándor ösköltészeti forrásairól</i>)	42
Mezey Katalin: <i>Tér és idő határai nélkül</i>	47
<i>Fénytörés</i>	49

SZEMHATÁR

Kiss Tamás: <i>A kihűlő táj; Bujdosó dal</i>	50
<i>Dunához Orsovánál; Debrecen</i>	51
Szakolczay Lajos: <i>Idők méhéből (Kiss Tamás költészetéről)</i>	52
Ferdinandy György: <i>Egy másik élet</i>	56
Csender Levente: <i>Ülni hiába</i>	59
Szabó Palócz Attila: <i>Jugosztálinista monológok</i>	64
Jakab-Köves Gyopárka: <i>A konokok</i>	66
Barna T. Attila: <i>Betegek; A Széll Kálmán téren</i>	69

SZERZŐINK 70

**Számunkat A Petőfi Irodalmi Múzeum Weöres-képeivel
és Gyulai Líviusz munkáival illusztráltuk.**

**Külön köszönjük Balasi Ágnesnek, a PIM munkatársának
Weöres Sándor képeinek válogatásában nyújtott segítségét.**

VASADI PÉTER

*Tavaszi-nyári köszöntő**W. S.-nek*

*Hozzád képest ma már
bácsi vagyok, Sándor:
Belém szorult bár egy
kisfiú, puffog s vádol
időnként ezzel-azzal,
haragja elszáll, elfogy
a fogyatkozó nappal;
jól érzi magát bennem,
hát összefonódtunk ketten.
Te meg, Sándor, minthogy
sajnos elvégtelenültél
– tavasz vagy minden őszben,
nyárba berobbanó tél –,
mégis nagyapám lettél.*

*Bűvölöd most is, kevered
az időt, szót, helyszíneket,
te vörösbőrben pácolt
túlélő Mesegyár, rímes
kolompolásra lépegetnek
bárány-mondataid,
s valami nagy narancs-*

*-fényből lassan ömölnek
alá kék domb tetejéről
szétválva, összeverődve.*

*... Örök nyaradban is
„izzik a galagonya
izzik a galagonya
ruhája”, vannak bizony
fák, patakok, ligetek
abban a tájban, s persze:
„A fákon piros láz van”,
s olykor a szép
„Lányok sírnak a házban.
Hol a szádról a festék?”
Angyalok nevetve keresték:
nocsak, hova lett? Sándorka,
ezt is valahogy te csináltad;
örök nevedet ámulva becézem.
Ott az a füstök ide-odaringó,
égi-földi fiúk száján,
oda rebbent!, súgod ide.
Nem tévednek az égben.*

Weöres Sándor, 1983. június 7., Moldován Domokos felvétele (PIM Művészeti és Relikviatár)

SIPOS LAJOS

Weöres Sándor pályakezdése és az irodalomfogalom változása

Az 1960-as évek legvégén az OSZK Babits Archívumából előkerültek Weöres Sándor Babits Mihályhoz írt levelei, köztük az 1928–1934 közötti levélszövegek, melyek sok szempontot kínálnak Weöres és a Nyugat harmadik nemzedékébe tartozó költők versgondolkodásának és beszédmódjának mérlegeléséhez.¹

Weörest – kivételes formabiztonságot mutató szerzőként – diáktársain és néhány tanárán kívül már 1928–1929-ben, tizenöt-tizenhat éves korában mások is ismerhették. 1928. július 15-én jelent meg *Egyszer régen* című novellája egy szombathelyi napilapban, a Hírben. Karácsony Sándor diáklapja, Az Erő ez év szeptemberében hozta az *Öregek*, a *Szelek zenéje* és a *Veríték* című versét, decemberben a *Tájkép* címűt. A Vasvármegyében jelent meg 1928 szeptemberében a *Percvonat*, 1929 márciusában a *Himfy-strófák*, utóbbi egy hónappal korábban a Magyar Ifjúságban, később a Pesti Hírlap százoldalas vasárnapi mellékletében volt olvasható.² Ez utóbbi lapban Bónyi Adorján *Mint csillag az égen* címmel lelkesült hangú cikkben köszöntötte az ifjú költőt: „Olvasom a verseket – írta –, s olyan érzés fog el, mint amikor a sivatagi homokból belemeríti magát a forró napon a friss, hűvös, tiszta, csobogó vízbe. Megborzong az agyam, a nyakam, a gerincem. Mintha pőrén állnék egy elhagyatott sivatagban, és valami csodálatos simogatna végig. Fuvalom, amely a művészet rejtelseiből fakad. [...] A versek szépek, nagyon szépek, oly zengő és hibátlan és tiszta és gyönyörű a zenéjük, mint amikor az orgonán a vox humana futamai repkednek.”³ A Pesti Hírlap és vasárnapi melléklete 1928–1929-ben több verset és egy novellát közölt a diákköltőtől, így felfigyelt rá a Napkelet szerkesztőse és Kodály Zoltán is. Kodály az *Öregek* című

versben, melyből 1933-ban kórusművet komponált, a magyar ritmus-émlékek jelenlétét, a „magyar vers” és a „magyar muzsika” közti kapcsolat meglétét értékelte.⁴

Weöres bizonyára a Pesti Hírlap felfedező cikkén és a Napkelet érdeklődésén felbuzdulva 1929 tavaszán verseiből mutatványt küldött a Nyugat szerkesztőjének, Osvát Ernőnek. Osvát azokban a hónapokban a halálba tartó lányával és az öngyilkosság gondolatával volt elfoglalva, s nem válaszolt a szombathelyi diáknak. Kora nyáron, talán pünkösdkor Weöres személyesen kereste fel verseivel Kosztolányi Dezsőt a Logodi utcában.⁵ Feltehetően ugyanekkor, talán május 19-én vagy 20-án látogatta meg Babits Mihályt is.⁶ Nem kizárt, hogy ez utóbbi látogatást Weöres Sándor édesanyja, Blaskovich Mária előre jelezte. Blaskovich Mária és Babits Mihály nővére, Babits Angyalka ugyanis fiatal koruktól jó barátnők voltak, Blaskovich Mária édesapja, Blaskovich István pedig a pécsi táblabírószágon együtt dolgozott Babits Mihály édesapjával.

Az 1928 és 1934 között írt Weöres Sándor levelekből jól rekonstruálható a „csodagyerek” költő karakteres esztétikai és poétikai szemlélete.

A családi emlékezet szerint az „ee-ee” és a „papa-mama” után a cseperedő kisgyerek, nem tiszta artikulációval ugyan, a „fű-fa-füst” szócsoporthoz tartozott. Az egymás mellé rakott szavakból, 1937-ben *Fű, fa, füst* címmel verset komponált, közvetlen környezetéből megkülönböztetve és megnevezve számára fontos dolgokat. A vers tanúsága szerint a kisgyerek körül lévő világban lassan mindennek neve lesz. Majd mindehhez hozzákapcsolódik a párja: a „tej”-hez a „víz”, a „fehér”-hez a „fekete”, az „orr”-hoz a „fül”, a „huszár”-hoz a „baka”, a „fésű”-höz a „kefe”, az „elefánt”-hoz a „zsiráf” és a „teve”.⁷ A megnevezéssel megvalósuló birtokbavétel az empirikus tapasztalati világból és a feltételezhető képeskönyvek ábráiból egyformán gazdagodik.

A világ elsajátításának következő stációját a rigmusok jelentették. Hatéves kora előtt már farag magának néhányat:

1 Sipos Lajos: *Adalékok Weöres Sándor pályakezdéséhez*. Irodalomtörténet 1971/3, 663–667.

2 Lőcsei Péter: *Szombathelyi emlékpohár*. Vasi Szemle szerkesztősége, Szombathely 2007. 55–56.

3 Vö. Kenyeres Zoltán: *Tündérsíp*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1983. 9–12.

4 Kodály Zoltán: *Még nem ismertem = Weörestől, Weöresről*. Szerk. Tüskés Tibor. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1993. 30.

5 Vö. Kosztolányi Dezső: *Naplók-levelek*, s.a.r. Réz Pál, az 1933–1934-es naplókat s.a.r. Kelevéz Ágnes, Kovács Ida. Osiris Kiadó, Bp. 1998. 584.

6 Az 1929. évi pünkösdi látogatás tényét Weöres Sándor első, 1929. november 24-e után írt levele alapján lehet valószínűsíteni. Vö. Weöres Sándor: *Egybegyűjtött levelek*, s.a.r. Bata Imre, Nemeskéri Erika. Pesti Szalon-Marfa Mediterrán Könyvkiadó, Bp. 1998. I, 181. Az itt emlegetett esztergomi utazásra való utalás: Török Sophie: *Naptárai*, Argumentum Kiadó, Bp. 2010. I, 385.

7 Vö. Bata Imre: *Weöres Sándor közelében*. Magvető Könyvkiadó, Bp. 1979. 11–13.

Csuma-csuma cepelin
Csuma-csuma cepelin
Csuma-csuma narancs.

Az ilyen típusú szövegekben a jelentés nélküli vagy csak a mondó számára jelentéssel bíró szó, a „csuma” kapcsolódik egy másikhoz, a Zeppelin lég-hajóhoz, melyet a három-négyéves gyerek az I. világ-háború második felében a felnőttek beszélgetéseiből hallhatott anélkül, hogy valami határozott jelentést kapcsolt volna hozzá. Az utolsó szó, a „narancs” sok-szor felkínált, konkrét ételt idézett. Az első két sor három-három szava, a harmadik kezdő formulája nyomatékosító ismétlés. A 4+3 szótagos nyitó két sor az ütemhangsúlyos ritmuselv szerint alakuló „hetes”, a harmadik, a 2+2 szótagos szavaival rövid ütemű sor, pontosan betartott középmetsszettel.

A kisgyerekkori „pepita füzetek”-ben, melyek őrzik az első szójátékokat és rigmusokat, s melyek egy része az MTA Könyv- és Kézirattárában található, bizonyára olyan szövegek is vannak, mint amilyent patrónusának, Pável Ágostonnak a lánya, Pável Judit fogalmazott nyolcéves korában:

Hová mész anyukám?
A piacra Jucikám.
Mit veszel anyukám?
Dinnyét veszek Jucikám.
Kinek veszed anyukám?
Neked veszem Jucikám.

Weöres Sándor *A vers születése* című doktori disszertációjában, ahol ezt a szöveget megőrizte, az ilyen típusú, kamaszkor előtt született verseket „pre-hisztórikus költészet”-nek nevezi, melyben „a bontakozó lélek teljes eredetiséggel mutatkozik” meg. Okfejtésében ezt a periódust követi a „kamasz-poézis”, melyet vagy „féktelen és ábrándos egyéni célok érlelik, hírvágy, naggyá válás és közéleti szereplés vágya” hajtja, vagy a „tudatos” kamasz-költők esetében „alkotó kedvtelés vezeti”.⁸

Azok a versek, melyek 1928 és 1934 között készültek, ennek az „alkotó kedvtelés”-nek a termékei. Van köztük feltehetően egy lendülettel megírt vers, mint az 1928–1929-ben közreadott szövegek sora. Van azonban olyan is, amelyen két évig dolgozott. Ilyen

például a későbbi *Száncsengő*, melyből egy hónap alatt 1929 novemberében csak ennyi készült el:

Éj – mélyből víg hang nő:
Csingingi – száncsengő.
Száncsengő – csingingi:
Tél csöndjét szétzengi.

Csöngő-dal fölcsobban
Lópatkó földobban –⁹

A fent jelzett korszak tizenhét leveléből pontosan követhető Weöres Sándor esztétikai elveinek és poétikai gondolkodásának alakulása. Ezek közül kettő talán külön figyelmet érdemel.

Az egyiket 1931. december 28-án küldte Csöngéről:

Kedves Mester!

Engedje meg, hogy itt-mellékelve elküldjem néhány újabb írásomat. Kettő közülük saját vers, három fordítás németből (Werfel-költemények) és kettő ó-egyiptomi töredékek alapján készült; szó szerinti magyar prózai fordításból ültettem rímbe a két ókori dolgot, a szövegekhez, amennyire csak lehetett, hű maradvány. Nem tudom, hogy kiérzik-e a rímek fátyla alól a Kemt-beli költők nyers monumentalitása, akik nyilvánvalólag nem ismertek esztétikát, nem ismer-tek külön-külön szépet és csúnyát és éppen ezért tudtak szüzi-szépet alkotni, irodalmiasság nélkül örök-kévaló irodalmat: ők ösztönszerűen adtak mindent úgy, ahogyan van, nem tudatos elhatározással alapítva „naturalista-iskolát”, aminek programjai, kontúrjai és irányelvei vannak. Nem tudom, nem vandalizmus-e ezeket a rímtelen, szüzi dolgokat jambusba (bár önkéntelen jambusba) és rímbe helyezni, nem olyan-e valahogyan, mintha valaki Bach preludiumaiból dzsesszeket csinálna, vagy uccai plakátnak használná föl Rafael valamelyik Madonnájának a motívumait. Jó csomó egyiptomi, kháldeus, héber, asszír írás fordítása került a kezembe és úgy éreztem, hogy soha nem múló irodalmi abszolút értéket rejtenek és bámultam, hogy ezekre az értékekre, tudtommal, a világ fület se billent.

Bocsánatot kérek, hogy Mestert az írásaimmal zavarom, de Mester annak idején annyi jóakarattal volt irántam, hogy gondoltam, talán érdekelni fogják az újabb dolgaim, ha ugyan egyáltalán számot tart-hatnak az érdeklődésre [...].

[...]

⁸ Weöres Sándor: *A vers születése* [1939] = W.S.: *Egybegyűjtött írások*. Bp. 1970, I, 217–219.

⁹ Közli: Lőcsei i.m. 81.

Kérem Mestert, tartsa meg számomra tovább is jóindulatát. Minden jót kívánva maradok a Mester őszinte tisztelője és ragaszkodó tanítványa:

Weöres Sándor

A másik levelet 1933. február 8-án ugyancsak Csöngéről küldi:

Kedves Mester,

itt küldöm újabb írásaimat. Egyrészt csak vázlat, de nincs kedvem jobban kidolgozni őket. Nagyrészt friss születésűek, egypár tavalyi is van köztük. [...]

Mostanában kevés verset írok, de annál több vázlatot és mindenféle törmelék. Zenei műfajokat próbálok behozni a költészetbe, a „szvit”-et már meg is valósítottam gyakorlatilag; annyiban különbözik a ciklustól, hogy míg egyfelől minden része önálló vers, másfelől mégis mindegyik része az előtte levőnek értelmi továbbfejlesztése. A „szimfónia” elméletével is kész vagyok: az első részben fölvetek egy téma-, kép- és ritmuscsoportot és ezt még két vagy három részen keresztül variálok, mindig más és más hangulatba mártva az első szakasz anyagát. Ez igen nehéz lesz. „Preludium”-om nem párhuzamos a zenei preludiummal, úgy definiálok, hogy magasabb, elméleti, semmi esetre sem szubjektív témáról kell hogy szóljon, a hangulat háttérben legyen benne, egyes szavak és fordulatok új meg új ismétlődése és állandó ellentétek adják gondolatrítmusát, továbbá tömör tárgyilagosságával és fagyos keménységével előszóféle legyen, de azért befejezett egész is. A „fuga”, „invenió”, „szonáta” stb. poétikai párhuzamát még nem találtam meg. Azonkívül egy giccs nevű műfajt akarok csinálni, amiben a sláger-romantikát és dzsesszritmust próbálok megnevesíteni, kicsit nagyképűen uccasarat mímelni a templomtorony gombján és ily módon a sarat fölcsalogatni: mire fölér, már nem sár lesz, hanem föld. Egy ilyen giccstörödekem:

*Hol a dzsessz-muri lesz,
Oda fut a dressz, meg a fez,
dominó, kimonó, meg a nyílt apacsing,
oda hol a dzsessz-zene lármáz
oda csoda-sok boka csámpáz,
oda csoda-sok boka ring.*

Másik:

*Ó, Mária!
Leggyönyörűbb ária!
Szívem lárija-fárija!
Ha anyád ittben rámtekint
táncoljunk bigint
odakint...*

Néhány nagyobb tervem is van, az asszír Gilgames eposz új földolgozása, meg egy regény a vidéki életből, ezeket egyelőre békében hagyom.

[...]

Jó egészséget kívánok Mesternek őszinte hálás tisztelettel

Weöres Sándor

Weöres Sándor kisgyermek- és kamaszkorát felidéző emlékekből, az 1928–1934 közötti Babitsnak írt leveleiből, majd a döntően megélt személyes tapasztalatokra és kisebb mértékben olvasmányaira támaszkodó, 1939-es doktori disszertációból, az ezeket kiegészítő későbbi megjegyzésekből¹⁰ rekonstruálható, miként vélekedett a szöveg (szójáték, rímpár, rigmus, vers) születéséről és a költészet funkciójáról.

Többször leírta és elmondta, hogy emlékezete az anyaméh csöndjéig ér vissza. Emlékezőképessége az éntudat előtti állapotra lát, valamilyen álomvilágra, valamiféle tagolatlan egységre, melynek eredetével maga sem volt tisztában. Várkonyi Nándor, a *Sziríát oszlopainak szerzője* emlékezett rá, hogy amikor az 1930-as évek közepén, második felében megkérte az egyetemi hallgató költőt, fordítsa le német és francia fordítás alapján a Gilgames-éneket, kiderült, hogy Weöres Sándor jól ismeri Egyiptom kultúráját és valását, jártas az ind Pancsatantrákban és egyéb szanszkrit iratokban, s amikor Babilon kultúrájához érve új anyaggal találkozott, könnyen „rekonstruálta az egész vízözönkori világot, személyes ismeretséget kötött az istenek és hősök seregével, kívülről tudta történetüket, fejükkel gondolkozott, lelkükkel érzett. [...] A benne lévő ösköltő találkozott az ösköltészettel”.¹¹

Weöres Sándor ezek szerint emlékezetében őrizte a születése előtti időket, nem egyszerűen befogadta a legrégebbi korok gondolkodás-, szokás- és

10 Az 1976-ban megjelent *Egybegyűjtött műfordítások* anyagának összeállításában, Bata Imre mellett, segédkezhettem Weöres Sándornak. Bata Imre a könyvekben, én a periodikumokban megjelent szövegeket gyűjtöttem össze, elkészítettem továbbá a fordított költők rövid pályarajzát, melynek közlésétől a kiadó az utolsó pillanatban elállt. A munka idején havonta egyszer egy délutánt töltöttünk Weöres Sándornál, ahol óhatatlanul szó esett az irodalomról és a műfordításról. Ha valahol nem jelölöm külön a forrást, akkor az ezekben a beszélgetésekben elhangzott megjegyzéseit elevenítem fel.

11 Bata i.m. 14–16.

Baumgarten-díjkiosztás, Barta János, Halász Gábor, József Attila, Nagy Lajos, Telekes Béla, Szerb Antal, Weöres Sándor, Füst Milán, Karinthy Frigyes

Budapest, 1935, Várkonyi Stúdió felvétele (PIM Művészeti és Relikviatár)

hitvilágát, hanem tökéletesen azonosult is ezzel. Bele tudta helyezni magát távoli korok világába csakúgy, mint később, amikor (a *Rongyszőnyeg*-ciklusban, a *Három veréb hat szemmel* című magán-irodalomtörténetében és a *Psychében*) az éppen aktuális korától és a megélt saját idejétől függetlenül nem csak gondolkozott például az általa teremtetett, a XVIII–XIX. század határán élt költő fogalmaival, annak asszonyiságával, de megírta életművét, konstruált neki egy külön beszédmodot, melyben keverte a rokokó, a biedermeier és az új század beszéd- és stílusfordulatait.

Emlékezetéből ugyanakkor nem törlődött ki semmi. Nem csak a tudattalan ősegség, az éntudat előtti állapot, az elsajátított és átlényegített kulturális tudás őrződött meg emlékezetében. De emlékezete őrizte az általa írt rigmusokat, szójátékokat, szövegeket és azok írásképet, a megengedő beszéd- és íráshelyzetben használt vagy nem használt szövegtárgoló jelek meglétét vagy hiányát. Ugyanígy őrizte emlékezetében az általa fordított verseket is. Felismerte például, hogy ki magyarította valójában a tévedésből az ő nevében megjelent fordításokat, a használt beszédmódból meg tudta mondani, ezt vagy azt a verset valójában ki ültette át magyarra.

Korán tudatosodott benne, hogy alapvetően kétféle költészet létezik. Elemista osztálytársai között akadt egy másik költő, Bognár István, aki számára a költészet (mai fogalmi nyelven) élményrögzítés, hangulat- és énkifejezés volt. „Versei – írta Babitsnak – jóformán érintetlenül tükrözik a nép kedélyvilágát, különös ábrándosságát és világszemléletét.

[...] Mereven elzárkózik érintetlen-önmagában minden kultúra elől [...]” Weöres Sándor ezzel szemben fokozatosan és programosan multiplálta az alkotás lírai énjét, „tűzzel-vassal” igyekezett szélesíteni látókörét.¹² Sokkal inkább vagy így összegyűjtött kulturális élményeket, idegen korok és emberek belső világát, gondolkodásuk, érzelmeik és hangulatuk rezdülését, mint az általa megélt életet és megtapasztalt környezetet választotta verstárggyá. És még valamit érvényesített. Korán megtapasztalta a hangok és szavak zenei önértékét a jelölt és jelölő viszonyában rögzült kizárólagosság viszonylagosságát. A vers „nem a szubjektivitás közegében, hanem a nyelv és a költői formák időtlenségében szólal meg”.¹³ Egyre inkább a nyelv zenei karaktere, a zene, az „ad notam”, a zenei formák szó-zenébe átültethetősége foglalkoztatta. Nem csak a második levelében leírt módon kísérletezett a zenei formák átültetésével.

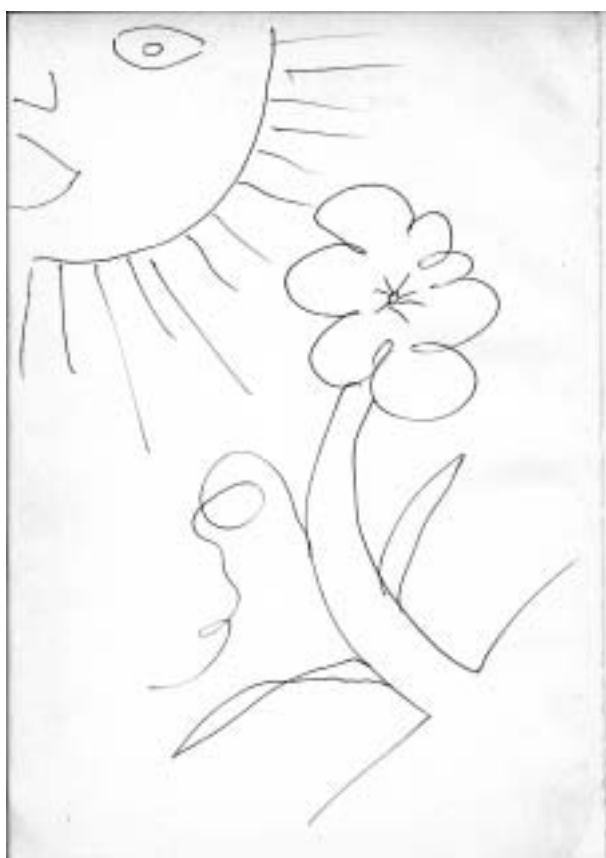
¹² Weöres: *Egybegyűjtött levelek* i.m. I, 192.

¹³ Schein Gábor: *Weöres Sándor*. Elektra Kiadóház, Bp. 2001. 37.

Az 1934-ben, a szombathelyi kórházban, az esti vizit után leírt, addig fejben érlelt vagy ott kipattant *Őszi melódia* című verse, amelyik később *Valse triste* címen vált általánosan ismertté,¹⁴ végül az *Első szimfónia* harmadik tétele lett, a maga rondó formájával a nyarat és a telet kapcsolta össze. E szöveg fogantatása és sorsa jelzi, Weöres Sándor számára a megőrző emlékezet révén állandóan benne élő és bármikor mozgósítható (bármikor előjövő) korábbi szöveg (itt az övé, máshol másé) arra bizonyíték, hogy számára nem a morális, humanista tartalmakat „magában foglaló emlékezet” a meghatározó, hanem „a nyelvben és a versformákban, játékosan elkülönülőve őrzött idő a múlt érvényes létmódja”.¹⁵

Az 1920-as évek legvégén és az 1930-as évek legelején belépett az irodalomba a Nyugat harmadik nemzedéke: Radnóti Miklós, Dsida Jenő, Zelk Zoltán, Vas István, Rónay György, Jékely Zoltán és Weöres Sándor. Weöres a Nyugatban 1932-ben megjelent három versével került be „hivatalosan” ebbe a körbe. A második nemzedéket 1932-ben a Babits

Mihály szerkesztésében megjelent *Új anthológia* című kötet mutatta föl többé-kevésbé azonos ambíciójú költők táboraként. A második nemzedék – Bartalis János, Erdélyi József, Illyés Gyula, az életkora szerint is ide tartozó József Attila, Sárközi György, Szabó Lőrinc – ha nem is egyforma hevülettel –, de hitt a költészet társadalmi szerepében. Illyés például ezidőtájt „jött rá” egyik levele szerint, hogy Magyarországon a költő nem lehet csak költő; ennek mintegy jelzéseként az 1934-ben megjelenő *Válaszban* folytatásokban kezdi majd közölni a *Puszták népét*. A harmadik nemzedék tagjai nem fordultak látványosan külföldi példákhoz. Nem hittek a költészet társadalmi szerepében. Weöres Sándor 1934. október 22-én ezt írta Vas Istvánnak: „[...] a legtömörebb, legkeményebb magyar nyelvet akarom megteremteni és az emberiség jövődő útját kitapogatni. Úgy hiszem, szükségszerű dolog, hogy a kultúra rövidesen eltemetődjön, mint Hellasz épületei [...]. A művészet és gondolkodás: betegség; csak ostobaság gyógyíthatja ki belőle az emberiséget.”¹⁶

Weöres Sándor dedikációja és rajza Sipos Lajos feleségének

14 A szöveg metrikai-ritmikai különlegességeit Nagy L. János: *A retorikus nyelvhasználat Weöres Sándor költészetében* című munkájában értelmezi. Akadémiai Kiadó, Bp. 2003. 64–66.

15 Schein i.m. 34–35.

16 Weöres: *Egybegyűjtött levelek* i.m. II, 43.

KONTSEK ANDRÁS Hamvas–Tamkó–Weöres

Tamkó Sirató Károly: *Táncoló hangcsoportok* című kiadatlan Weöres-paródiájának szellemi háttere

Weöres Sándor és Tamkó Sirató Károly egy költőgenerációhoz tartoztak, pályájukban és recepciójukban nagyon sok a hasonlóság, mégis kettőjük kapcsolatáról alig tudunk valamit. Érdeklődésük a keleti eszmék iránt éppúgy közismert, mint a kényszerpályán gyermekeknek írt verseik, valamint az is, hogy évekig csak az asztalfióknak írtak. Sajnálatos tény továbbá, hogy a hagyatékuk rendkívül hányattatott sorsú, ami nagymértékben hátráltatja mindkettejük objektív filológiai recepcióját, mivel mindkettejüknél jobbára csak másodlagos forrásokra vagy szubjektív elemzésekre hagyatkozhatunk.

A harmincas évek avantgárdjaiból a negyvenes évek közepére kialakult irodalmi körök, Hamvas Béla, Várkonyi Nándor és Pán Imre vezetésével, a Lukács György-féle elnyomó hatalom főellenségeivé váltak, és nagyjából 1948-ra erőszakkal eltávolították őket a hivatalos kultúrából. Weöres Sándor és Tamkó Sirató Károly szintén ekkor kerültek ki a kulturális élet fősodrából, ahová lényegében már soha nem tudtak visszatérni, így a közönséggel később is csak a megjelent műveikkel tartották a kapcsolatot – Hamvas Béla késői művei csak egy generációval később posztumusz kiadásként kerülhettek az olvasóközönség elé. Természetesen a legelszántabb rajongók és tanítványok min-

dig megtalálták őket, viszont ahonnan a szálak indulnak és visszafutottak, az Hamvas Béla személye volt, egészen a „mester” haláláig.

Joggal merül fel a kérdés, vajon milyen viszonyban lehetett Weöres Sándor Tamkó Sirató Károllyal. Levelezésük nem maradt fent sem a Petőfi Irodalmi Múzeumban, sem az MTA Könyvtár Kézirattárában, sem pedig a Széchényi Könyvtár levéltárában. Weöres Sándorról tudható, hogy Hamvas Bélát mesterének tartotta, de az OSZK Kézirattára Hamvas-hagyatékában található levelezésük csak 1947-ig tart.¹ Ebben a hagyatékban találhatóak egy másik „Hamvas-tanítvány”, a rejtélyes Kiss József levelei, ami viszont bizonyítékként szolgál a Weöres–Tamkó–Hamvas-kapcsolat létezésére. Kiss József (Joseph Kissy, Bp. Csörsz út 51/b.) költő, műfordító, szanszkritológus 1950 végén kezdett levelezni² az akkor Szentendrén élő Hamvas Bélával, akit igen nagyra tartott, majd rövidesen össze is barátkoztak, amiről a levelek személyes hangvétele is tanúskodik. Kiss a leveleiben elsősorban a saját fordításairól és a készülő regényéről számol be Hamvasnak, illetve sokszor a tanácsát kéri. 1951. augusztus 15-én kelt levelében ezt írja az akkor már Inotára dolgozni járó Hamvasnak: „Nagyon-nagyon sajnálom, hogy Zá-honyi Aladárral nem találkozhattam nálad, úgyszintén baráti körünk más tagjaival, mert már úgy szomjazom egy kis szellemi eledelre. Sirató címét kérem. Úgyszintén Weöresét is, akivel fordítás³ ügyben szeretnék találkozni.”

A kört egy 1946-os Várkonyi Nándorhoz írt Weöres-levél⁴ zárja be. Itt Weöres a következőket írja a *Sorsunk* című 1940 óta megjelenő s 1949-ben

- 1 Weöres Sándor – *egybegyűjtött levelek I–II.* (szerk.: Bata Imre – Nemeskéri Erika). Pesti Szalon Könyvkiadó, 1998. – A II. kötetben a Hamvas Bélához írt levelek szerkesztői kommentárja szerint Weöres és Hamvas „útjai elváltak 1949 után”. Noha levelezésük valóban nem maradt fent, a kortársaik (Tóth Gábor, Dúl Antal, László András) visszaemlékezései szerint később is tartották a kapcsolatot, csupán a szellemi diskurzust nem levelekben, hanem személyes beszélgetésekben folytatták – mivel mindketten Budapesten laktak. Az ötvenes évek első felének a nehézségei kétségtelenül megviselték a barátságukat: Weöresék – a tiltólistára kerülésük miatt – szűkös körülmények között éltek, Hamvas Béla pedig évekig Budapesten kívül végzett kétkézi munkát.
- 2 Kiss József levelei megtalálhatóak az OSZK Kézirattárában, Hamvas Béla zárolt hagyatékában (Fond 110). A levelek dátumai:

1951. I. 9., II. 2., II. 10., III. 23., IV. 1., V. 24., VIII. 15., X. 13., X. 23., 1952. II. 26., X. 6., 1953. I. 24–25., III. 4., V. 8., VI. 4., VII. 30., VIII. 6. A dosszié végén egy cédula szerint „1956-ban állítólag Japánba utazott”.
- 3 Kiss József ekkor főleg Rilke, Hölderlin verseinek fordításán dolgozott, illetve ekkortájt kezdte meg az *Upanisádok* fordításaihoz való előtanulmányait, amihez többször Hamvastól és feleségétől, Kemény Katalintól kért szakirodalmat. A tanulmány megírásáig nem került elő Kiss József Weöresnek címzett levele, ám ebben az is közrejátszott, hogy a vidéken tartózkodó Hamvassal ellentétben Weöres Budapesten lakott, így személyesen is el lehetett őt érni.
- 4 Kelt: Csönge, 1946. okt. 14., Közreadva: Weöres Sándor: *Összegyűjtött levelek II.* p. 545–547 (344. sz.). – A kötet megjelenésekor a levél Várkonyi Éva (Várkonyi Nándor leánya) tulajdonában volt.

Köszönetnyilvánítás: Akik e tanulmány megírásához szükséges adatok összegyűjtésében segítségemre voltak: Csukás István, Dúl Antal, Gilányi Magdolna, Klaniczay Júlia, László András, Mezővári László, Somlai György, Szilágyi Vilmos, Tóth Gyula, Tóth Gábor, Uherkovich László.

betiltott művészeti folyóirat egyik szerkesztőjeként a folyóiratot jegyző Várkonyinak: „Pesten az absztrakt festők társaságában megismertem egy csomó író, akik újíto hajlamúak, de túl szándékoltan és kiélezetten azok. Kiss Pál esztétikus, Mezei Árpád esztétikus, Pán Imre költő, Sirató Károly költő, stb. Hamvas ismeri valamennyit; esetleg közülük is egyiket-másikat érdemes volna szerepeltetni.” E tanulmány megírásakor csupán ennyi írásos bizonyíték állt rendelkezésemre Weöres Sándor és Tamkó Sirató Károly kapcsolatáról. Dúl Antal, a Hamvas-hagyaték jogutódja, valamint Tóth Gábor, Tamkó művész-tanítványa viszont velük készített interjúim során megerősítettek abban, hogy Tamkó és Weöres Sándor később is tartották egymással a kapcsolatot.

Az itt elsőként közreadott kézirat, Tamkó Sirató Károly: *Táncoló hangcsoportok*, Szilágyi Vilmos szexuálpсихológustól származik, aki egy ideig hétvégi telekszomszédja⁵ volt Tamkónak, a költő jógázni járt a telekre. Ő Tamkó Siratót elsősorban jóga-szakembernek tartotta, noha jól ismerte a verseit, mivel akkor ő maga is foglalkozott versírással. E kézirat egy paksamétában volt benne, amit Tamkó Siratótól kapott. Mivel Szilágyi Tamkó Siratót nem igazán tartotta jó költőnek, ezt a verset kifejezetten egy rosszmájú, gúnyos kirohanásnak tekintette az általa igen nagyra becsült Weöres Sándor ellen. Miután a hatvanas évek közepén Tamkó Sirató eladta a telkét, a kapcsolatuk megszakadt.

Tamkó Sirató Károly hagyatékának a sorsa több mint siralmas, ezért e vers elemzése előtt egy hossz- szas nyomozás volt szükséges.

1946-ban Tamkó Sirató a művészeti és életmódbeli fordulópontja előtt volt, rendkívül rossz egészségi állapotban és fennhéjázó keserűséggel teli lelkiállapotban. Egyrészt a kortársai szóbeli visszaemlékezéséből, másrészt pedig az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában található jelentésekből⁶ tudható, hogy ő magát a magyar avantgárd legtöbbet elért alakjának tartotta. Tamkó Sirató párizsi avantgárd munkásságának a tetőpontján, 1936-ban betegedett meg annyira, hogy vissza kellett költöznie Magyar-

országra kezeltetnie bajait. 1948-ig a betegségei egyre jobban elhatalmasodtak, emiatt rendes munkát sem tudott vállalni, a magyar művészeti életben pedig tökéletes érdektelenség fogadta. Mindezek miatt 1948-ban, amikor öngyilkosságot akart volna megkísérelni, az utolsó pillanatban találkozott a Yesudian-féle hatha-jóga és pránajama gyakorlatokkal, amik megmentették az életét. Ettől kezdve, noha a jóga a Lukács-féle kultúrpolitika egyik fő ellensége volt,⁷ a titokban működő jógás körök egyik vezéralakja lett,⁸ valamint a Hamvas-féle szanszkrit irodalom iránt érdeklődő körökkel is kapcsolatba került. Nem bizonyítható, csupán feltételezhető, hogy a Hamvas baráti körének oszlopos tagjaként számon tartott Pető András⁹ is folytatott keleti témájú diskurzust Weöressel és Tamkóval. Tamkó Sirató egy későbbi versében meg is emlékezik Pető Andrásról, az ő életpályáját a sajátjáéval összehasonlítva:

Pető András kiharcolt magának / vad erővel / egy Intézetet /

Tamkó Sirató Károly: *Holtponton*
(„Életrajzi adatok” ciklus. 1972. IX. 14.)

Tamkót tehát más dolgok kötötték a keleti filozófiákhoz, mint a filozófiai és morális kérdésekben keleti–nyugati közös nevezőt kereső Hamvast és a keleti eszméket magyarul megszólaltató Weörest. A jóga neki túlélést és megélhetést is jelentett, és lényegében az irodalomtól függetlenül végezte, pontosabban az ötvenes és hatvanas évek Magyarországa nem az a hely volt, ahol a világ számos pontjához hasonlóan a keleti–nyugati szellemiség szintézisén fáradozó (esetenként avantgárd múltú) művészek saját elképzeléseik szerinti művészeti és életmódiskolákat hozhattak volna létre. A három művész közül Tamkó Sirató állt ehhez legközelebb, ő elsősorban a vizuális művészekkel közösen próbált meg egy meditációs technikákra és jógikus életmódra épülő művészeti közeget megszervezni – részben a zátonyra futott dimenzionista mozgalma folytatásaként –, ám ezeket a próbálkozásait az állambiz-

5 A XII. kerületi Csorna utcában.

6 Lásd: *Juhász Lajos* fedőnevű ügynök: ÁBTL M-18821/5. számú jelentésének a 308. lapját (1960. április 24-re vonatkozik)

7 Lásd: Lukács György (1948): *Mire jó a kétségbeesés?* (megjelent: *Magyar kultúráért*, Szikra kiadás, Budapest)

8 A téma további kutatásokat igényel. Elsősorban Tamkó kapcsolata a Veres Péter szárnyai alatt tevékenykedő rózsakeresztes és nemzeti parasztpártos körökkel, ezen belül pedig Kordás Ferenc íróval és

Balogh Barna USA-követségi dolgozóval, akin keresztül a Svájcba emigrált Yesudian tartotta a kapcsolatot az itthoni jógásokkal.

9 Dúl Antal közlése szerint Hamvas Pető Andrásról mintázta a *Karnevál* című regénye „ordító” Absalom doktorját. A Pető Intézet könyvtárában található Pető-hagyatékban több tucat akkoriban kurrens indológiai szakkönyv található, elsősorban fordítások, kommentárok és vallástörténeti munkák.

Új így irtok ti!

Weöreös Sanyiga:

Táncoló hangcsoportok

Punalua, venyige, talyiga:
panyiga, panyiga, panyiga.

Kotta és kudora
csotta és csutura,
pika, muka
kodálatos ü, kodálatos ü.

Martits, jullulla, rarisovszki
- korszellem, rajtam nem fogsz ki.
Ovái, láí fáí
Oszián deszkái.
Klittpipa, klattpipa
Klipolyi klapipa.
Mukufoki kupulejban Viki fujja
janegol a balanga hátujja
Oh Kuna há, liba pé, Puna hé
ez az igazi nagy balhé.
Menne, manna, iaájja:
az egész világ kiabájja
népi-néger-urbán hágsón
kuszok a Baumgarten egekbe
Néktek pedig
Kej Rubu
— lofu lofu a csebbetekbe.

1946.

Sircsy

Tamkó Sirató Károly: Weöreös Sanyiga: Táncoló hangcsoportok (Kontsek András tulajdonában)

tonsági erők rendre csírájukban elfojtották.¹⁰ Tamkó Sirató a hatvanas évek elején főleg Bolmányi Ferenc és Járitz Józsa festőművészekkel folytatott jogás-képzőművészeti diskurzust, amiről nagyon kevés dokumentum maradt fent. Nem sokkal később a fiatal Molnár Sándor festőművész és szobrász, Hamvas Béla tanítványaként dolgozott ki 1966-ra egy „festőjoga” módszert,¹¹ amiről Hamvas halála miatt nem sikerült megírniuk a mesterrel együtt tervezett tanulmányt. A festőjoga viszont Molnár Sándor művészetének és művészetpedagógiájának az alapja lett. Noha néhány mai interpretáció megpróbálja összemosni Hamvas Béla köreit a szintén akkor működő, pártállami ellenőrzésű Buddhista Misszióval,¹² a valóságban e két kör két pólust testesített meg,¹³ még ha a körök tagjai között volt is átfedés. Az átfedés oka részben abban keresendő, hogy a századelőtől a negyvenes évek végéig működő Teozófiai Társaság könyvtára volt a legnagyobb elérhető közkönyvtár a keleti érdeklődésű emberek számára, és e könyvtár nagy része a társaság erőszakos feloszlata¹⁴ után az 1952-ben induló Buddhista Misszióba vándorolt.¹⁵

E hosszúra nyúló történeti bevezető azért szükséges a most közreadott Tamkó-vershez, mert noha manapság sokan foglalkoznak visszamenőlegesen mind Weöressel, mind Tamkó Siratóval, mind pedig Hamvassal, mégis rengeteg tanulmány inkább egy új koncepciót, vagy a tanulmányíró saját elképzeléseit próbálja keresztülhúzni e három művész életén és munkásságán. Mindezzel nem lenne baj, ha a rengeteg másodlagos szöveggel arányosan zajlana a Hamvas–Tamkó–Weöres-hagyaték feldolgozása, közreadása és a művészek szociális hálójának objektív feltárása. Ez különösen azért lenne fontos, mert a hall-

gatásra és remeteségre ítélt művészek alkotásainak csak töredéke jutott el a hivatalos könyvkiadáson keresztül a közönséghez. A maradék vagy máshova szublimált (ismerőseik, barátai, fiatal követőik munkásságára volt termékenyítő hatással), vagy pedig szomorú módon *elveszett*.

Végül pedig következzen a vers és hozzá néhány megjegyzés. A vers mindenképpen paródia, az viszont kétséges, hogy valóban rossz szándékú kirohanás, mint aminek Szilágyi Vilmos tartotta. Kétségtelen, hogy Tamkó Sirató a negyvenes években harapós kedvű költő volt, ez mind a naplójából, mind az akkor született leveleiből¹⁶ és még a fent idézett Weöres-leveleiből is kiderül. Attól, hogy később a költői nyelvük az úgynevezett gyermekversekben lett összeboronálva, még korántsem biztos, hogy Tamkó Sirató ekkor osztozott Weöres és Hamvas az avantgárdot az ösköltéssel összehozó megközelítésében.¹⁷ Mint ahogy a fentiekből kiderült, a háttérben Hamvas Béla és körei voltak azok, akiknél az avantgárd, az ösköltészet és a spiritualitás együtt létezett,¹⁸ mind az oda járó művészek személyében, mind pedig a fejekben és a művekben megvalósuló művészeti koncepciókban. A *Táncoló hangcsoportok* című vers egyértelműen a halandzsanyelven való megszólalást veszi célba, alapvetően Weöres *Táncdal* és *Hangcsoportok* verseire építve, valamint elhangzik a *Liba pé[k]* neve is. A vers első szava viszont Palasovszky Ödöntől származik, akit Tamkó élete végéig a legnagyobb magyar avantgárdnak tartott.¹⁹ A vers második szakaszában valóban több, lekicsinylőnek érezhető tartalom van, a „Baumgarten-egek” viszont körülbelül tíz évre utal vissza, amikor 1935-ben és ’36-ban Weöres Baumgarten-jutalmat és díjat kapott – ekkor viszont Tamkó még Párizsban volt.

10 E témáról bővebb információk megtalálhatóak az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában: M-18821/5-6-7. „Juhász Lajos” fn. ügynök – 1960. IX. 13., 1961. X. 12., 1962. I. 3-i jelentései (a jelentés és a nyilvántartásba vétel dátuma eltérő lehet!) M-21502-dosszié – „Erős Iván” fn. ügynök 1960. V. 20. és VIII. 16. közti jelentései

11 Molnár Sándor (1994): *Festőjoga*. In: *Új Művészet*, 1994/6. pp. 12–14, 72–73

Passuth Krisztina (1994): *Tumo, képen-rajzban* – Molnár Sándor kiállítása. In: *Új Művészet*, 1994/6. pp. 10–11.

12 Például: Siposs Zoltán: *A buddhizmus Magyarországon*. Népszabadság 2002. november 7. [http://nol.hu/archivum/archiv-85527] – letöltés: 2013. 03. 14.

13 Hamvas Béla és Hetényi Ernő, a Buddhista Misszió vezetője találkozásáról lásd: Szamosközi Krisztina (2010): *A Buddhista Misszió történetéhez* (szakdolgozat). A Tan Kapuja Buddhista Főiskola, p. 16 és p. 76.

14 Lásd: 1907–2007. 100 éves a Magyar Teozófiai Társulat (Centenáriumi kiadvány). pp. 27–29. Elektronikus kiadás az MTT honlapján (www.teozofia.hu/Cent/CENTENARIUM.pdf – letöltés: 2013. 03. 14.

15 Lásd: Szamosközi (2010) pp. 92–93. [interjú Pressing Lajossal]

16 Például: Tamkó levele Nemes Györgynek 1947 I. 11-én (PIM Kézirattár, V. 5353/260)

17 Lásd: Hamvas Béla – Kemény Katalin: *Forradalom a művészetben*, Misztótfalusi kiadó, 1947.

18 Bori Imre (1970): *Hamvas Béla*. In: *Híd*. pp. 573–574

19 „Palasovszky Ödön!

Kassák után ő volt a második, aki merni önmagamhoz segített. A Punalua! A Karmazsin! Csúccsa nőttek előttem. Magyar Cocteau lehetett volna, de ezt még ma is kevesen sejtik. Tamkó Sirató Károly: *Emlékfutam* (ÖNÉLETRAJZ-CIKLUS 3.)

KÖDÖBÖCZ GÁBOR Az éberség álma és az álom ébersége

Hamvas Béla szerint a földi lét legnagyobb adománya az éberség, amely mindenekelőtt a metafizikai érzékenységet jelenti. Azt a különleges adottságot, amikor az ember a fizikai észlelésen túl a belső látás és belső hallás képességével is rendelkezik. Ennek köszönhetően a szenzualitáson alapuló empirikus tapasztalat metafizikai élménnyel társul, és olyan tudást eredményez, amely újfajta dimenziók felé nyitja meg az utat.

Ez a metafizikai éberség Weöres Sándor fokozottan befelé figyelő, belső végtelenre fókuszáló költészetének is jellemző vonása. Magasságszférákat és mélységperspektívákat egybekapcsoló verseiben a divinitás és éteriség a mennybéli, a démoniség és animalitás pedig a pokolbéli területek felé jelzik az irányt. Miközben a *Fogak tornáca* című vers a kettő kölcsönös feltételezettségét, lényegi összetartozását is érzékelteti: „Ha pokolra jutsz, legmélyére térj: / az már a menny. Mert minden körbe ér”. Erre, a kozmikus pillantás képességét is magába foglaló metafizikai érzékenységre reflektál Dsida Jenő *Templomablak* című versének utolsó strófája: „Ó, titkok titka: / a földön itt lent / belülről nézzen / mindenki mindent, / szemet és szívet / és harcot és békét! / – áldja meg az Úr, áldja meg az Úr / a belülről látók / fényességét!”

A kreatív játékoságból, experimentáló hajlamból, formateremtő ötletességből, nyelvi leleményből soha ki nem fogyó Weöres a szüntelenül szerepjátszó, alakváltoztató, maszkok mögött rejtőzködő, áttűnésekben tündérkedő, állandó tűnékenységben és rebbenékenységben leledző, talányos, titokzatos költőként él a tudatunkban. Ugyanakkor az emberiség nagy mítoszait és a keleti filozófiák reveláló tanításait újragondoló költőként, aki a sokféle hatásból és hagyományból úgy teremt egy koherens líravilágot, hogy messze fényekig ellátó, az intenzív jelenlét élményében részeltető, belső végtelenségekre eszméltető verseivel látni, érezni, gondolkodni, egyszóval élni segíti az olvasót. Legfőképpen azért, hogy mindvégig tetten érni, tudatosítani, elfogni próbálja „a lélek árján fénylő forró igéket”. Ez maga a mágia, és a mágia maga az éberség álma és az álom ébersége.

Kevés olyan egységes életmű akad irodalmunkban, mint a weöresi költészet. E líravilág bámulatos koherenciáját, kontextuális összefüggésrendjét a magyar nyelv csodálatos szerkezetét és hézagtalanul zárt, hibátlan logikáját dicsérő paradigmasorral lehetne érzékeltetni, melynek algoritmusszerű elemei a következők: arany, arány, erény, irány. A paradigmasor egyes elemei kölcsönösen feltételezik, erősítik és magyarázzák egymást; közöttük nemcsak asszociatív, hanem szoros tartalmi, logikai összefüggést és kauzális természetű kapcsolatot ismerhetünk föl. A fenti építőelemek az értékjelkép és értéktudat relációjában a weöresi világvélemény megkerülhetetlen szegletkövei, melyek a költő alapmotíváltságát, lírai attitűdjét, sőt egész létbeli pozícióját is nagymértékben meghatározzák.

Weöres művészetfilozófiai érvényű vallomásaiban napnál világosabban áll előttünk költői növéstervének, idejekorán felismert transzcendenciájának lényege: „Úgy szeretnék növekedni, mint az élő fa: gyökereivel lefelé, törzsével fölfelé, ágaival minden irányba”. Ehhez társítható a *Nem szándékom* című programadó versben olvasható művészi-emberi altuizmus, mely életre szólóan megfogalmazza a költői törekvést: „Nem szándékom, hogy kérjelek a jóra. / Perzselő szomjat kelteni a jóra: ezért jöttem. / Nem szándékom, hogy hívjalak a jóra. / Korgó éhet kelteni a jóra: ezért jöttem”.

Az éberség álmát az álom éberségeként megélő weöresi költészetet leginkább talán teljességigénye és harmóniavágya teszi lebírhatatlanul vonzóvá és igézővé. „Erény mindaz, mely az örök mértékkel megegyezik s a teljesség felé emel; bűn mindaz, mely az örök mértékkel szembeszegül s a teljességtől távolít” – szól a költői világvéleményt is alapvetően meghatározó hitvallás *A teljesség felé* című prózavázlatokban. Ez az ars poetica a Weöres-életmű két emlékeztető szépségű alkotásában, a *De profundis*, illetve a *Háromrészes ének* című versben is sugallatos erővel és transzparens módon jelenik meg.

A hasonló élmény- és gondolatkörben fogant, egymás tözsomszédságában keletkezett kompozíciók között a motivikus és intertextuális jellegű kapcsolódáson túl a lírai alany alapmagatartása és értékvilága teremti meg a szoros összefüggést. Látnivaló, hogy mindkét vers a törekvés jegyében született, a lírai én mindkettőben az örök isteni törvényre figyelve, a legeszményibb vágy- és célképzetek hívószavát követve az otthonosságot, a harmóniát, a létteljeséget

célozza meg. A vágyakra, birtoklásra, önzésre, rivalizációra és viszálykodásra épülő inautentikus létformával szemben a *De profundis* és a *Háromrészes ének* mintha egybehangzóan recitálná a hitelesen és érvényesen megálmodott lét eszményi modelljét: „Valósíts meg egyetlen dolgot, Istent! Boldog leszel.” A realizáció eléréséhez, a külső-belső harmónia megvalósításához természetesen az önnön igazi lényünkhöz, a saját tiszta forrásunkhoz való visszatérés elengedhetetlenül fontos. Hogyha muszáj, akkor árral szemben úszva, a pisztráng példáját követve. Mintha csak egymás visszhangjaként szólalna meg és szólítana meg bennünket a két vers archaikus mélységekből feltörő, elemi erővel áradó konnotációja, amely Sri Chinmoy nemrég elhunyt spirituális mester tanítását juttatja eszünkbe: „Ó, világ, ne köss, ne vakíts meg engem; csak engedj szívem törekvő otthonába visszatérni engem!” A törekvő életre éhet támasztó és szomat fahasztó weöresi 'szívvirágok' ezek az üzenetek, melyeknél fontosabbat, szebbet és különbet költő aligha adhat az olvasónak.

Vékonyka földi jelenlétünk során a cél nem lehet más, minthogy a teremtmény eljusson a teremtőjéhez, hogy a vendéglét során földre néző szemmel, ám égre tekintő lélekkel élve legyen az életünknek középpontja. A vele készült interjúkban Weöres Sándor is gyakran hangsúlyozza a Fennvalónak életünkben való kiküszöbölhetetlenségét, az Istennel folytatott párbeszéd fontosságát. „Költészetem alapjában véve vallásos költészet. Sajátságos istenél-mény az, amit művészetemmel kifejezek. Igyekszem abból a szinte megnevezhetetlen tudatalatti kútból meríteni, ahol már nem is igen tudunk éles különbséget tenni a dolgok között. (...) Azon fáradozom, hogy ne gondolati úton, hanem megjelenítés útján az emberiségnek ezt a szféráját hozzáférhetővé tegyem. Nem filozofálni akarok, hanem egyszerűen ebből a szférából megszólalni, hiszen sokszor még a mítoszok is eltakarják az isteni lényeket.”

Ember és Isten, egzisztencia és transzcendencia változó intenzitással zajló dialógusa a *De profundis* és a *Háromrészes ének* világának is központi eleme. A művekben megjelenő tér és idő nyilván a költői képzelet belső terét és idejét jelenti. Még pontosabban az imagináció által létrehozott emléktérrekről és a kontempláció során fölsejlő mitikus, mágikus és kozmikus időrétegekről van szó, melyek az aranykori archaikumtól az apokaliptikus posztmodernig vetítik elénk a költői álom, képzelet és emlékezet fekete dobozának

tartalmát. Mindennek a civilizációtörténetre vonatkozó tanulsága – miként az 1959-es keltezésű *Történelem* című vers is példázza – reménykeltőnek legkevesbé sem mondható: „Mint sarki fény úszkál a lehetetlen, / nincs látomás és minden látomás. / Az ébredés itt, mint az álmodás. // Megismerjük, zárványok jég-keretben, / hogy mindig a valóság hihetetlen: / élünk-forgunk és semmi változás”.

A saját korának történéseivel illúziótlanul szembenező költő nemigen tehet mást, mint hogy poéta-festői és festőpoétai eszközökkel veszi számba (és célba) a létrontás és létabszurdítás erőit. A *De profundis*ban élénk táruló freskó részleteiben és egészében is nyugtalanító, drámai, sőt riadalmat keltő: „Itt Istennek barma és virága / tolong egymás elevenét rághva, / szörnyű lakoma. // Jót aligha vártam, mégse hittem, / hogy ily nyomor zsúfolódik itten; (...) Éber-álom félhomálya rajtunk, / így vesződjük mocsár-mélyi harcunk, / honnan nincs kiút: // hisz egymáson élösködve élünk, / más halálán életet cserélünk: / a föld rendje ez”. A kíméletlen tiprás és tipratás bestialitásba átcsapó képei („testvért eszem lucskos gyötrellemmel / s testvérem megesz”) előbb a sorsvállalástól motivált univerzális lírai részvétet hívják elő („hogya bármit ölnek, engem ölnek”; „lángba légy hull: én vergődöm ottan”), majd a megváltatlanság és megválthatatlanság tragikumából fakadó dilemmát: ki válthat meg a szenvedéstől, avagy ki adhat értelmet neki? A verszárlat drámai módon hangszerelt, komor látomása nemcsak nyugtalanítja, de fokozott éberségre is készíteti az olvasót: „Léten túl is, ha szétnyílt a fátyol, / majd e világ-mélyi utazástól / reszketek, tudom. / Menny sem adhat már nekem nyugalmat: / Isten fénye közt is e siralmat / mindig jajgatom.”

A *De profundis* záróakkordja nyomán önkéntelenül is a 130. zsoltár irdatlan mélységekből megszólaló sorai juthatnak eszünkbe: „Tehozzád teljes szív-ből/ kiáltok szüntelen: / e siralmas mélységből / hallgass meg, Úr Isten! / Nyisd meg te füleidet, / Midőn téged hívlak, / Tekintsd meg az én ügyemet, / Mert régen óhajtlak.”

Amikor a múzsák különös kegyeltjeként, a magyar Orpheusként és a minőség etalonjaként emlegetett Weöres Sándorra összpontosítjuk a figyelmet, akkor egy olyan par excellence lírikust emelünk a szemlélet középpontjába, aki kivételes éberségével, apollói derűjével, nyelvi erejével és univerzális lírai részvétén alapuló ontológiai érvé-

nyű költői igazságával segíti olvasóit a külső-belső harmónia és a létteljesség felé. A költőre irányuló megkülönböztetett figyelem kultúrhistoriai és hermeneutikai szempontból is indokolt, hiszen a szimfóniaszerűen összetett, egyedülálló formakultúrájú Weöres-életmű faggatása közben időben és térben hatalmas távlatokat átfogva lehetünk részesei annak a misztériumnak, amely a tiszta fényű ősi lét romlatlan idilljétől a XX. századi világomlás rettenetéig vezet bennünket.

Az egzisztenciális érintettség és az esztétai elkötelezettség okán is mindig megújuló csodálattal s áhítattal veszem kézbe a csöngői mester egybegyűjtött írásait. A róla alkotott kép összetettsége költészetének alaki-formai változatosságával, műfajhangnembeli sokszínűségével, világképi-poétikai gazdagságával mutat megfelelést. Károlyi Amy igen pontosan és plasztikusan fogalmaz, amikor azt mondja, hogy a weöresi költészet szimfóniaszerű összetettségéből, az élmény- és érzékenységformák komplexitásából kitellett volna akár egy tucat elsőrangú poéta életműve is.

„A jó vers már azelőtt közöl valamit, mielőtt az értelmünkig elhatolna” – írja T. S. Eliot. A sok évszázados esztétikai tapasztalat is azt mondatja velünk, hogy a jó vers először formarendjével, struktúrájával, vizuális megjelenésével, ritmikájával, zeneiségével, hangszimbolikájával és ritmikai szegmentáltságával hat az olvasóra. *A vers születése* című doktori értekezésében Weöres Sándor is hangsúlyozza a ritmus és hangzás fontosságát, hiszen a vers eredendően dallamként szólal meg, s ahhoz rendelődik a szöveg. „Versírás közben a metrum zsongása szinte betölti a költőt, ez a prokrusztészi munka ritkán kerül nagyobb vesződségbe, a forma többnyire önműködően magába gyűri a tartalmat.” Az alkotásfolyamatból származó tapasztalat a ritmust és az algoritmust illetően az empirikus léteítéyekkel, a mikro- és makroszintű mechanizmusokkal is szoros érintkezést mutat.

Amiként a természetnek, az emberi életnek is van egy körforgásszerű ismétlődésre és ciklikusságra épülő, természetes ritmusa. Ha föl vesszük, tartjuk és harmonizáljuk a ritmust, akkor zökkenőmentesen élünk és tesszük a dolgunkat, ha viszont valami oknál fogva nem tartjuk vagy elvétjük a ritmust, akkor nemcsak a megszokott kerékvágásból, de önmagunkból, saját szerepünkben is kiesünk. Amikor Weöres Sándor a teljességről és a harmóniáról elmélkedik, akkor kimondva, kimondatlanul a

természet rendjét és az emberi életet meghatározó ritmusra, ritmikusságra is gondol. Ősrégi tapasztalat, hogy minden külső ritmus – legyen az ráolvasó, dúdoló, hintázó, integető, lovagló, táncoló, dobogó, kopogó, skandáló, mesélő, daloló, verselő, halandzsászó – a belső harmóniát, a nyugalmat, a biztonságérzetet erősítő, végső soron a lelki egészséget védő, méregtelenítő és gyógyító hatású. És akkor itt is vagyunk a költészet mágijánál, a verszene, a beszéddallam, a nyelv egész embert átható, vigasztaló, földelítő és lélekemelő ritmusainál. A teljesség felé emelő és a harmóniával összekapcsoló, jótékony hatású ritmusokról a színművészeti tanulmányai idején egynémely tanára által „botfűlű”-nek, „botlábú”-nak mondott Kányádi Sándor egyik legnagyobb hatású, valóban misztériumszerű költeményében – nem kevés malíciával és öniróniával – a következőt írja: „Föl-föllobban / egy-egy dallam, / amit talán csak én / a botfűlű hallhatok, / akiben kézzel-lábbal / mutogatnak a dallamok”.

Weöres Sándor egy vele készült interjúban a tartalom és forma kapcsán beszél arról, hogy a magyar költészetben nem nagyon volt jellemző a versszerkezet dominanciája. „Az, hogy a tartalom a háttérből szóljon, és egy látszólag tartalom nélküli zengés, lebegés vegye körül a verset, ez már Valérynek és Mallarménak a hatása.” A költői mű architektúrális meghatározottsága, a vers geometriai rendjének elsőbbsége a weöresi életmű egyik legszembeötlőbb vonása. A rövidebb lírai formáktól (*Fughetta; Arany és forog; Négy korál*) a *Háromrészes éneken* keresztül a mitikus fogantatású hosszú versekig (*Mahruh veszése; Médeia; Az elveszített napernyő*) számtalan példát említhetünk arra, amikor nem a hangzás, hanem a szerkezet dimenziójában dőlnek el a dolgok. A szerkesztettség mindegyik versben nagyon fontos, de a *Háromrészes ének* esetében kiváltképpen lényeges. Az egy tömbbé szerkesztett *Háromrészes ének* „valahogy önmagában kering, mint egy naprendszer” – mondja maga a szerző.

A zsoltárokkal sok tekintetben rokon *Háromrészes ének* a dramatikus zenei felépítést követi oly módon, hogy benne a költő bizonyos témákat, motívumokat, fantáziaképeket és értékjelképeket ismétel. Ezek a szövegszervező erőközpontként funkcionáló, vissza-visszatérő elemek strukturálisan az ismétlődés variációira és variációs ismétlődésekre épülő mozarti alkotásmóddal mutatnak megfelelést. Amíg azonban a *De profundis* konkrétan értelmezhető,

követhető vers, a *Háromrészes ének* elmondható tartalma aleatorikus módon képlékeny, asszociatív sokféle konnotációra nyitott. A költő szavait idézve: „itt minden repülésben és folytonos átváltozásban van, ami a közvetlen érthetőséget lehetetlenné teszi”.

Ezen a ponton érkezünk el ismét a vers geometriájához, a már-már matematikai algoritmusra hajazó, nyelvrácszerű megszerkesztettséghez, ahol a hagyományos olvasás és értelmezés már csak igen mérsékelt eredménnyel járhat. A zenei szerkezetek modellálását követő, a zenei-iparművészeti alkotásmódot kamatoztató *Háromrészes éneket* a „madárka sír, madárka örül”; a „néz a hatalmas”; a „kinyílik a táj, lehunyódik a táj”; „az élettelen avar is röpül”; a „rikolt a páva veled, tipeg a páva veled” típusú ismétlődéses variációk és variációs ismétlődések emelik át a hangzás dimenziójából a szerkezet dimenziójába. Abba a dimenzióba, ahol a költő nem valamit gondol, hanem verset gondol. A képi világ fogalmi nyelvre való áttétele ezért ütközik a szokásosnál jóval nagyobb akadályba.

A *Háromrészes ének*ként ismert, később *Harmadik szimfóniának* nevezett alkotás a XX. századi magyar líra egyik legszemélyesebben kozmikus és legkozmoszabban személyes darabja. Abban az értelemben is, hogy az időtlenség, az öröklét, a romlatlanság és a költői lakozás örök ábrándját az alkotó- és alakítóerők komplex mozgósításával, a legarchaikusabb és legmodernebb költői eljárások segítségével teremti újra.

Az 1943-ban megjelent *Medúza* című kötet két-ségkívül legrejtelmesebb, leginkább misztériumszerű verse a *Háromrészes ének*, amely a lét megfoghatatlanságát a mágikus ráolvasás technikájával, a varázslószövegek imamalomszerű, mantrázó eljárásával kelti életre. A liturgia költészetét a költészet liturgiájaként újraálmodó kompozíció az egymáson áttűnő fények és káprázatok szecessziósan stilizált, sodró képeivel a későbbi, transzcendenciára nyíló nagy Weöres-versek (*Mária mennybemenetele*; illetve a *Rongyszőnyeg*-ciklusbeli *Te égi gyerek* kezdetű) felé jelzi az utat. Utóbbiból álljon itt két strófa: „Idők elején álmodtalak én / virág-ölü mennyei kútnál, / fény sávjai közt, tűz ágai közt / féltő szívemben aludtál. // (...) Ó mennyi öröm az égi körön! / véltem, nem lesz soha vége! / Most sorsom a föld, hol a vágy üvölt, / s tajtékzik a kínok mérge”.

A *Háromrészes ének* tartalmilag és formailag a hármasság jegyében szerveződik. Már rögtön a lírai

hangulatot betájoló első strófa is három sorból és három történésből áll: „Madárka sír, madárka örül, / míg piros gerendái közül / néz a hatalmas”. Ez a formula később háromszor tér vissza, s mindegyre újabb és újabb jelentésekkel gazdagítja a művet. Az enigmatikusnak tetsző 'hatalmas' Beney Zsuzsa ultrahangokra is fogékony értelmezésében mindenekelőtt a Nap, a szív és az Isten képzetét hívja elő. E szerint a 'hatalmas' „a kint és a bent egymásba fordulását jelző Megnevezhetetlen, aki a konkrétból a jelképesbe emelkedve azonnal más távlatokat ad a versnek”. Mondhatni, a filozófiai vonatkozások, a metafizikai dimenziók, a transzcendens tartományok felé nyitja ki a költeményt. A „madárka sír, madárka örül” a teremtő és teremtmény viszonylatában Reményik Sándor emlékezetes szépségű versének egyik ideillő részletével mutat tartalmi, logikai hasonlóságot: „Istenben az ember sír fel, emberben örül az Isten”.

Végző soron az első rész a mozgás és mozdulatlanság, a külső és a belső, az én és a nem-én antinómiára épül. Ez a darab – Babits *A lírikus epilógja* című szonettjét is megidézve – az énbe zártságnak, illetve a világba zártságnak a verse. A makacs ismétlődések, ismétlődéses variációk is ezt támasztják alá: „míg magad vagy a vadász, meg a vad, / nem szűnhet kergete futásod. / Győznöd se lehet, veszned se szabad / (...) Te vagy a vadász és te vagy a vad / s távol, a hatalmas: az is te magad / (...) Te vagy a vadász és te vagy a vad / s a pálya is, minden te magad”.

Az elbír-e engem a világ és elbírom-e én a világot hamleti dilemmáját követően a vers második részében hasonló súlyú problémával néz szembe a lírai alany: mennyi valóságot bír el a költészet, s vajon mennyi költészetet bír el a valóság? Ebben a részben a fönt és a lent ellentétében fejeződik ki az aláhullás, a lehullás, a világbavettség fájdalom és a meghalás kényszere. A létfölötti és alvilági tartalmak, képzetek és emlékterek oszcilláló szintézisben, szimultán módon történő megjelenítése s ezek színejátszó selyemként való villódzása a költemény egyik legnagyobb bravúra. Ahogyan Beney Zsuzsa írja: „a versnek ez a rétege csupa villogó, gyöngyszínű, irizáló szépség, a szecesszió motívumtárából válogatott képek káprázatos tablója”. Lássunk néhány jellemző szövegrészt, melyek a versbeli szöttek színét és visszaját egyszerűen mutatják, ráadásul a „versszőnyeg” szövetét, mintázatát, egész ornamentikáját is hűen illusztrálják: „Rikolt a páva veled, / tipeg az éjbe veled, / elveszti nyúlt vonalát / a futórózsa veled. // Odafönn villámló kútnál / remegő

gyöngy közt aludtál – / kikkel egy-éjbe jutottál, / mindannyival oda futnál. (...) Ki egét elhagyta, lássa: / habos örvény a lakása, / fedelének éj az ácsa, / sötétség a kalapácsa. (...) Itt minden örömben / bogárka vész, / s a fájdalom mélye / tiszta méz. / Hét szín mozog itt / és hang-özön: / egyetlen arany-csend / volt odafönn”.

A *Háromrészes ének* bőségszarut idéző sokféle gazdagságában a filozófia, az artistikum és emocionalitás harmonikus egysége valósul meg. Az éber szerelem öntudata s a véges dolgok végtelen visszfénye mindvégig fő vivőereje a versszimfóniának, de a harmadik részben minden korábbinál szuggesztívebben, atavisztikus mélységekből föltörő sodrással jut kifejezésre az orfikus létezés izgalmaival ható nyelvi intenzitás. Még weöresi mércével mérve is fölöttébb ritka az a kegyelemteljes kontempláció, amely az utolsó akkordok „szerafikus gyöngédséggel” megformált, majdnem tárgyaltanná szublimált, nyilvánvalóan szakrális élmény- és érzéstömbjét artikulálni tudja. Teljesen természetes, ha az alábbi sorok költői mágiája és érzelmi varázsa mindmáig elbűvöli és magával ragadja a fényre áhító s önfelédtt ifjúkorára emlékező olvasót: „Tűzhabos, bársonyos tereken

át / keresem szárnyának pille-porát. / Ormokon, / kőfokon / kutatom fátyla nyomát. (...) Jég alatt, nem múltó percemen át / őrizem simuló pille-porát. / S a fényben szüntelen / szaladó éveken / tű-fokon / csókolom / ujjá nyomát”.

A *Háromrészes ének*et olvasva, annak egészen különleges világába belefeledkezve elemi erővel tolul föl bennem az a tizenhat-tizenennyolc éves fiatal ember, aki én voltam egykor. Mert ami volt, az van nagyon. Az egzisztenciális érvénnyel megszólító, halottnak hitt rétegeket megmozgató misztériumversnek köszönhetően szárnyra kelt szívvel, a hajdanvolt ifjúság oltalmazó derűjével gondolkodok vissza életem eme legfogékonyabb, talán spirituális szempontból is legértékesebb szakaszára, amikor nap mint nap érezhettem a szabadság enyhe mámorát, romlatlan szívem örömtias ujjongását, az intenzív jelenlét barátságokban, szerelmekben, vonzásokban és választásokban megnyilvánuló önfelédtt örömet. Amikor semmi sem tűnt elérhetetlennek, s amikor minden áldott reggel hálát adtam az új napért, mely szeretetre virradt. Amikor az a bizonyos versbeli ’hatalmas’ valóban a tenyerén hordozott.

Giniger K., Zilahy Lajos, Weöres Sándor, Hamza András, Bognár Bertalan
New York, 1959 (PIM Művészeti és Relikviatár)

JÓKAI ANNA
Egy másik világból

Weöres Sándor „kiránduló angyal”. Valódi mivoltát manó-jelmezzel álcázta. Beszédhangja sem zengett hírnök-erővel, vékonyka, csipogó orgánuma mintha rejtegette volna közlendője súlyosságát. Bravúrosan játszott a nyelvvel, de sohasem alázta játékszerré. Azzal vált jelenséggé, hogy semmi gondot nem fordított arra, hogy ünnepelesen annak látsszon. Mintha bizonyítani akarta volna általa az Istenség, hogy végső soron az edény különleges cizelláltsága nem olyan fontos, mint az, amit beletöltöttek. Világnagy költő volt – s a világ kisszerűsége miatt nem kapta meg a Nobel-díjat. Mondják, az ítések számára nem volt elégé „speciális”, „meghökkenítő” a költészete, a részre szakadozottság izgató lét-botránya helyett bizony, *A teljesség felé* vezető utakra hívott. De sohasem volt didaktikus, olvasóit szabadon hagyta, rájuk bízta, megállnak-e a sejtelem fokán, vagy eljutnak-e a tudatos felismerésig. A nevével is bujkált: így-úgy ejthető, „álnév”. Igazi neve – *néven nevezése* – mögötte fedve van.

Nem véletlen, kik voltak szellem-rokonai: a sötét korszakban két fényhozó, Hamvas és Várkonyi. Mindketten tisztában voltak közléseik súlyával, csakúgy, mint Weöres. Nem a személyes gög kísértette meg őket, hanem a feladatot és a teljesítményt mérték fel, szigorú objektivitással.

„Figyelmeztetlek benneteket, hogy olyan írásművet hagyok rátok, mint az olaszokra Dante, az angolokra Shakespeare. Ez nektek, csibéim, legalább ötezer év életet jelent, ha csak valamennyire is tudtok bánni vele. Ne hagyjátok füstbe szóródni, se mennybe szállni, legyetek kissé reálisabbak és praktikusabbak.”

(Testamentum)

Weöres Sándor mellképe
(PIM Művészeti és Relikviatár)

Arra int, hogy *térben és időben*, itt, a materiában engedjük működni, ami a materián túlról érkezik; váljon kenyérré a manna. Jó költészet sokféle talajból eredhet. Nagy költészet csak az lehet, ami a szellemi tudásból táplálkozik. A fontos költő benne él korában, de nem merül el benne. Nem lubickol, de nem is fulladozik a hullámokban. A közegből ki-kiemelkedik. Az *irányt* látja. Arra úszik, akár az ár ellenében.

Nem tekinget folyton – helyeslést várva – hátra. Az már aztán a többiek felelőssége, követik-e, *képesek-e*, nemcsak az irányt, de a *tempót* is követni... Vagy csak a visszacsapódó, csillámló, színváltogató vízfodrocskákat pergetik élvezgetve egyik tenyerükből a másikba. Ők megtudják-e, igazából *ki és miért* volt Weöres Sándor? Pedig segített. Prózájában feltárta a *háttér*t, amiből lírája táplálkozott, egyértelmű világossággal. Intelmei szíven ütnek, ma is (és még a hosszú holnapokban is) érvényesek.

„Egyetlen parancs van, a többi csak tanács: igyekezz úgy érezni, gondolkodni, cselekedni, hogy mindennek javára legyen. Egyetlen ismeret van, a többi csak toldás. Alattad a föld, fölöt-

ted az ég, benned a létra.”

Teremtett szóbirodalmában eligazít.

„Más a képzelet és más a képzelődés, ahogy más a beszéd és más a fecsegés. A képzelődés (...) az éhen maradt vágyakat köddel eteti; a képzelet a lét törvénye szerint működik, és amit megteremt, műalkotást, tettet, gondolatot, valódi és igaz.”

„...ha öröklétet a változóban remélsz, nem a változatlanban: akár ha tükörképed akarnád etetni és öltöztetni, s vézna és pucér maradna tested is, tükörképed is.”

„Úgy áradjon szereteted, mint a tűz fénye-melege: mindenre egyformán. Akik közel jönnek hozzád, azokra több essék fényedből és melegedből, mint akiknek nincs szükségük terád. Családtagjaid, mindennapi társaid s a hozzád fordulóknak legyenek számodra, mint kályhának a szoba, melynek melegítésére rendelik.”

A káoszban, amely eluralkodni látszik, mit tehetünk?
„Az örök mértékre bíz magad: ez a Noé-bárka a mindent beborító áradat fölött. Embertársaidért nem tehetsz többet, mint hogy az egyetlen menekülési módot tudatod velük. Erőszakkal megmenteni senkit sem lehet...”

Azt mondják, „Sanyika ivott”. Az anyagba sűrűsödést, testbe szorított Énjét valószínűleg így tudta elviselni.

Széles e világon ismerni kéne a verseit, ha ez a „széles világ” nem égette volna fel a „keskeny pallót”, ami a felsőbb szférákkal minket így-úgy összekötött. Talán ma már kezdjük újra összehordani a léceket, de a *kivitelezés* még részben bátortalan, részben dilettáns. Bizony, nagyon magunkra maradtunk. Fázunk, mint „ősz éjjel a galagonya”. Ennek a varázsversnek zseniális angol fordításában (*The brambleberry*) Makkai

Ádám átéléssel bizonyította, hogy nem a versek „nehézségével”, „magyar nyelvhez kötöttségével” van baj – hanem a kísérletezők szellemi fajsúlyával. A *magot* kéne érteni, hogy a szírmok pompáját a fordító rokon hűséggel kibonthassa.

Hol van most Weöres Sándor, ne keressük. *Van.*

*„Egy másik világ küldött engem,
hogy milyen volt, már nem tudom,
de tört sejtése vissza-fénylik
színek nélküli fátyolon.*

*S ahogy a föld sok látomásán
régi hazám nyit néha rést:
onnan túlról majd vissza-sejtem
az örömet s a szenvedést.”*

(Egy másik világ)

Kortárs est, az ülő sor (balról jobbra): Tornai József, Kolozsvári Grandpierre Emil, Jókai Anna, Weöres Sándor, Károlyi Amy, álló sor bal oldalán Agárdy Gábor színművész és további közreműködők; jobb oldalán: Vas István, Ágh István, Kovács Sándor Iván
Budapest, 1978. január 23. (Jókai Anna fényképe)

LÁZÁR BALÁZS

Piros ruhában, szerelemben

Azon a képen a hatvanas évek elejéről, a dubrovnikai bástyán, ahogy Amy jellegzetes kalapjai egyikében, félprofilban tekint a tengerre, Sándor pedig kicsit elfordulva, s jobb kezének ujjai közt hanyagul lóg az elmaradhatatlan cigaretta. Látszólag ő is a messzeséget szívja magába, de szeme mintha befelé nézne, inkább belső tengerek felé árad az a pillantás. A kép első látásra idilli: szikrázó napsütés, tengerillat, romantikus bástyafok, Amy szája szegletében egy fűszálnyi mosoly. „*A fény mosolygó, mennyei, / de mégis haldokol. / Sorsom hiába pusztai, / itt éltem, vagy sehol*” – szólhatnának erről a kimetszett tér-időről a weöresi sorok, de mégis, mintha az *Ars poetica* „*Öröklétet dalodnak emlékezet nem adhat*” kezdősora villanna tekintetében, vagy *Az élet végén* című vers erőtlen, resignált lázadása égne a sűrű, mediterrán mozdulatlanság mélyén: „*Átbóiskoltam teljes életem (...) semmit se tettem, csak történt velem (...) Sívölvény-kortól fogva mostanig / asszony-kormány pólyált vattába...*” De ez a néha talán fullasztónak érzett „vatta”, az anyai melegség vattája mentette meg a kis Sándort és költői tehetségét az öt gazdálkodásra szánó huszártiszt apa keménységétől, s mentette meg később, felesége szinte mindenre kiterjedő „anyai” figyelme a kisfiús érzékenységű felnőtt Weörest az izzó szeszek kegyetlen csábításától is.

Első közös utazásuk nem sokkal egybekelésük után, ösztöndíjasként, a második világháború utáni Rómába, a Római Magyar Akadémiára vezetett 1947-ben. E hosszúra nyúlt nászút önmagát is értelmezni akaró szerelmi kavargása a *Canzone* című Weöres-vers, *Feleségemnek* alcímmel: „*Még nem tudom, hogy mennyi vagy nekem, / ó hallgat még felőled benn a lélek, / mely fátylat von köréd, szerelmem, / s még nem tudom, hogy néked mennyit érek, / jósorsodat hozom, vagy tán halálom / arany s gyémánt díszét, még nem tudom: / új mézes fájdalom indái közt nehéz utat találnom*” – vall a *Dal* első versszaka a kezdeti időszakról. S kicsoda társaság gyűlt össze Olaszországban! Kardos Tibor, a római magyar Akadémia vezetője Catániában költői estet szervezett számukra Nemes Nagy Ágnessel, Lengyel Balázssal,

Csorba Győzővel, Takáts Gyulával, s velük volt Ferenczy Béni felesége, akik előtt Sándor a következő komoly írásbeli ígéretet tette: „*Feleségemnek ezenel megígérem és megfogadom, önszántamból és saját tervemből, hogy: egy nap fél liter bornál többet nem iszom, kivéve havonta egyszer, de akkor sem berúgásig. Berúgni maximum félélévente egyszer.*”

Amy szilárd jelleme tehát már ekkor „bevattázta”, védőburokként óvta a még mindig fiatal Weörest belső démonaitól és a külvilág veszélyeitől, azt a zseniális költő- és élettársat, aki már 18 évesen a Nyugatban publikált, 22 évesen Baumgarten-díjas volt, és 26 évesen doktorált híressé vált dolgozatával, *A vers születésével*. Szükség is volt a védelmező szigorra, hiszen 1948, a fordulat éve után polgári származása miatt nem jelenhetett meg, s ez akár személyes katasztrófába is sodorhatta volna Weörest, ha nincs a házasság-burok. Így aztán a megélhetési kényszer és Kodály ajánlata, hogy népzenei gyűjtésekre írjon verseket, melyek a kotta mellett megjelenhettek, vezetett el egy új gyerekvers-univerzumhoz, a *Bóbitához*, a gyermektelen házaspár gyermekké tevő anya–fiú viszonyából is előcsalogatva talán e verseket. S bár gyermekről nem gondoskodhattak, állatszeretetük legendás volt a rózsadombi házban, macskáik – a cipőben talált kölyökmacskától kezdve, akit ezután Cip-Cipnek hívtak – élményszinten jelentek meg mindkettőjük játékos verseiben.

Minden sikeres férfi mögött áll egy nő – tartja a mondás, s valóban: Károlyi Amy legnagyobb életműve maga Weöres Sándor volt. Igaz ez talán még akkor is, ha tudjuk, hogy a gyermekversekben és műfordításokban is társaként működő költőfeleség, a költőóriás férj halála után, mintegy felszabadulva a zseni nyomása alól írta legnagyszerűbb verseit, s vált maga is szuverén költővé. Így ír Amy Sándorról, *Requiem élőkért* című könyvének fűlszövegében: „*Ezt a szivárványszín csillagjátékot Weöres Sándornak hívták. Múlt időkben. Most pedig együtt barangol Akhillésszel az alvilág ezüst mezőin, ahova nem vitt más útravalót, mint a tenyerem melegét.*”

A sors kegyetlensége, hogy egy lábtörés miatt nem lehetett ott imádott férje temetésén 1989. február 9-én. Aztán 14 évvel később követi őt. Egy költészeti korszak, egy sugárzó házaspár-legenda ér véget ekkor, de valahol immár örökre várnak, s talán örökre egymásra is találnak „*piros ruhában, szerelemben...*”

TORNAI JÓZSEF
**Weöres Sándor
 és versíró kutyája**

Fiatal, ismeretlen, vidéki senkiként látogattam meg először Weöres Sándort rózsadombi otthonában. Mégis úgy fogadott, úgy bánt velem, mintha valamilyik ismert, neves költő volnék. A nagy nappali szobában ültetett le, s természetesen kilétemről faggatott. Minden körülmény érdekelte: a lakhelyem, a szüleim, a gyár, ahol dolgoztam. Nagyon kíváncsi volt azokra a teherautókra, amelyeket ott készítettek. Leginkább az én munkám ejtette valóságos izgalomba: „Nem vagy mérnök vagy technikus, és irányítod a dogokat? Nem félsz, hogy kiderül, hogy te otthon nem műszaki könyveket tanulmányozol, hanem verseket írsz, angolul tanulsz, Shelley-t próbálsz eredetiben megérteni?” (Mindezekről már beszámoltam neki. Természetesen megvallottam, mennyire félek, hogy valamilyen szörnyű hibát követelek el laikus ismeret-im következtében.)

Hihetetlen öröm volt vele egy térben lenni, figyelni a tekintetét, a különleges kézmozdulatait. Nem fejezhetem ki közönségesebben: bűverő áradt belőle. Voltam akkoriban már együtt Szabó Lőrincsel, Illyés Gyulával, tudtam, kik ők, mit jelentenek a magyar szellemi-irodalmi világban, de efféle varázst nem éreztem a közelükben. Zavarba hozott Weöres Sándor, valójában érthetetlen volt számomra. A beszélgetés emiatt egyoldalú lett: ő tele volt kérdésekkel, fejtegetésekkel. Gondos elemzésekkel kísérte a válaszaimat, melyeket kérdéseire adtam. Én elég homályos aggyal ültem ott vele az asztal mellett. Mutattam neki a verseimből. Nagyon különleges módon kifogásolt egy-egy jelzőt, rímet,

mondatszerkezetet, de semmit sem utasított el mereven abból, amit elolvasott. Mintha a barátom lett volna, régi megértéssel javasolt változtatást, húzást, sőt még verscímötletet is adott. Egyáltalán nem éreztem megszégyenülve magam, annyira tapintatos volt. Pedig ha ma, évtizedek után gondolok a neki mutatott költeményekre, bizony nincs sok okom a megelégedésre. Elég gyöngé darabok voltak.

Egy idő után Sanyika (mert hiszen így neveztük irodalmi körökben kis termete és magas fejhangja miatt, de főleg szeretetből, mert mindenkiből ezt váltotta ki, aki közel került hozzá) azt indítványozta: menjünk be a dolgozószobájába. Nem volt ott más, csak egy heverő meg egy kis asztalka. Az ajtón be-surran utánunk egy sárgás-szürke közep-nagyságú kutya. Ott-honosan elnyújtózott a heverőn, ahol mi is helyet foglaltunk, hiszen más ülőalkalmatosság nem volt. Ebben a kis térben

még erősebb volt a nagy költőből áradó megmagyarázhatatlan, de annál nyilvánvalóbb mágikus hatás.

Régen történt ez, és már csak arra emlékszem, hogy Sanyika a Fülep Lajosról írt versének érdekes megszületését mesélte el. Megint olyan meghitt hangon, mintha mindennap beavatott volna munkája titkaiba. Jól megjegyeztem, amit mondott, mert az alkotás egyik legfontosabb sajátosságára figyelmeztetett: a véletlenre. „Képzeld el, magyarázta, már majdnem megvolt az egész vers, de sehogy se tudtam jól befejezni. Próbálkoztam ilyen-olyan megoldással is. Egyik se tetszett. Mikor már arra gondoltam, elteszem a szöveget másnapra, hátha közben eszembe jut valamilyen kellő változat, ez a kutya váratlanul odabújt hozzám, és a fejét nagy szeretettel, odaadással az ölembe hajtotta. Megírta helyettem, amit kellett. Nem gondolkodtam, egyszerűen befejeztem a verset: „Élet s halál egy bennem, véget ért, ősapátokban s végső fiatokban. A mulandó, sírva, hogy simogassam, térdemre nyújtja vadállat-fejét.” Az okos kutya feje megint ott volt az ölében.

Weöres Sándor és Károlyi Amy
 Budapest, 1970, Apostol Pál felvétele (PIM Művészeti és Relikviatár)

OLÁH JÁNOS

„kuss az igaz harsog a talmi”

Az első Weöres vers, amellyel találkoztam, és amely egyetlen olvasásra beleragadt az emlékezetembe, a hatvanas évek elején bukkant a szemem elé. Egy irodalmi folyóirat elmarasztaló cikket közölt a burzsoá eszmék lápvilágában tévelygő, egyébként többre hivatott szerzőről, akit a recensens az *Öregek* című, tizenéves kori verssel próbált mentegetni. A refrént idézte is a versből:

*Élet-kondérban régi étek,
élet-szekéren régi szalma,
élet-gyertyán lefolyt viasz:
téged megettek,
téged leszórtak,
te már elégtél:
mehetsz aludni...*

Nem világítottak különösképpen ezek a szavak, nem volt bennük az az édeskés, szecessziósan megvesztegető íz, mint Ady némely, rám elementáris hatást gyakorló sorában, vagy Krúdy labirintusmondadataiban. Az egyszerű, megfellebbezhetetlen kijelentések, mint az öröktől létező, de eddig így ki nem mondott időtlen életérzés hordozói tapadtak bele az emlékezetembe. A körjük adagolt esztétikai fanyalgás egyetlen pillanat alatt érvényét veszítette.

Ennek az élménynek a hatására évekkel később, amikor első éves egyetemistaként beléphettem a Széchenyi Könyvtárnak a Nemzeti Múzeum hátsó szárnyában található otthonos olvasótermébe, a kötelező olvasmányok mellett elsőként a *Hallgatás tornyát* kértem ki olvasásra. Nem a nagy, mítoszokat újraértelmező, újraalkotó versek ragadtak meg, nem is a ritmus, a rímek szárnyán tovalebegő légies zenefutamok, hanem azok, amelyek a létezés jelen pillanatában feszülő – de talán öröktől is ott rejlő – ellentmondásokra irányították rá a figyelmemet, mint például a *Le journal*.

A vers a költészet szárnyas lovának, a pegazusnak – s talán a vele rokon táltos lónak is – a mai sorsát idézi fel hosszan, pontosan negyvenkét szakaszon át, s a költészet megszemélyesítőjének tragikomikus sorsát bemutatva átfogó civilizáció-kritikát fogalmaz meg. Az akkori maiság mára sem veszített naprakészségéből:

*kanca futott az udvaron
egy cédrus ötlött a szemébe
mindegyik szűz fenomenon
„lelkes lelkem kinek a képe”*

*ó bár tudnék lóul dalolni
zablát kantárt rám múzsa fonna
abraham hymni odi psalmi
nyeregbe Orpheus pattanna*

A vers, ahogy a költő belülről is értelmezi, túl van „értelmünk kaptafáin”. A dadaista, szürrealista futamok mögött megfogalmazott csaknem konzekvens társadalmi körkép jobban érzékeltette a kor hibernált fájdalmát, mint akármilyen konkrét társadalomkritikai igazság. Talán azért, mert nem próbálta a kollektív tudat misztikus reagálásait ráhúzni az értelem kaptafáira.

*le nem köphető messzi láng
nemzőgörcsöd mennyei fényben
ennyid van domestiqueoráng
(...)
a város férfimorajának
partján a mező lánykateste
pőre halmai koncul esve
az erőszakos technikának*

S aztán feltűnnek a képtelen káoszba torkolló történelem képei is:

*Dunába rondít a sirály
a fecskék a tornácra fosnak
dzsiggel egy hettita király
képe alatt Kossuth Lajosnak
(...)
a hettita a hettita
különös nép a hettita
azt hiszi minden hettita
mindenkiről hogy hettita*

A költészet és a költő jelképe, a ló szemetes gebe-ként jelenik meg újra a versben. Keserű és gúnyos az önazonosítás, de szemernyi önsajnálát sincsen benne, az objektív, szenvtelen optika helyezi a jelképet az időtlenség dimenzióiba. Akkor is, ha a kor írástudóit körülvevő légkör érzékletes, szinte publicisztikai kritikája is felhangzik az öskáoszt idéző kórusban:

*mit nem gondolok hangoztassam
és mit gondolok elhallgassam
kuss az igaz harsog a talmi*

Akkor a kora Kádár-kor hazugságvilágának megfogalmazásaként olvastam ezeket a sorokat, amelyeket pedig a költő jóval korábban vetett papírra. Ma olvasva őket, a jelen tanulságainak fényében is ugyanazt az igazságot hordozzák.

*hellén szem héber látomás
egymást pocskul elrontotta
menny-gyümölcs és pokol-tojás
lett paradicsomos rántotta*

Szegény pegazusnak, a lónak, akinek hangján a költő dalolni próbált, végül is nem kegyelmezett a kor. Először rabszolgává tette, olyasmit végeztetett vele, ami nem az ő elgondolása volt, aztán végleg kifordította eredeti lényéből: mire egy eszmét feltált volna, bőre már a csizmás lábakon csikorgott.

Ezekből a könyvtári délutánokból, estékből még egy verset kell idéznem. Az eddigieknél is személyesebb okból: *Szarka város* című hétrészes versem eszméjét és indulatait – részben legalábbis – ennek a négy – a *Dalok Na Conxy Pan*-ból való – sornak kell tulajdonítanom: „A városban, mit hét napig kerülhetsz, / aranszekevényben ül a nagy majom, / körötte szétpancsolt vér és kidőlt szesz, / s heréltek bögnék minden hajnalon.”

Jóval később, 1994 után derült ki, amikor a Magyar Napló újraindításán együtt dogoztunk Bella Istvánnal, hogy ő is csaknem ugyanezeket a Weöres verseket hordozza magában. Nem folytattam további közvélemény-kutatást, de azt hiszem, nem tévedek, ha azt állítom, ezek a versek nemzedékem többsége számára meghatározó korélményt jelentettek.

A mítoszteremtő Weöres világa csak jóval később nyílt meg előttem, akkor, amikor elolvastam Várkonyi Nándor korszakos művét, a *Sziriat oszlopaít*, a korai Weöres-képet elhomályosítani azonban már ez a megértés sem tudta.

Személyesen csak a hetvenes évek közepétől kerülünk kapcsolatba a költővel. Néhányszor bepillantattam így írói, műfordítói műhelyébe. Ha például nyersfordítások alapján dolgozott, sokszor alig javított. Néhány szót tologatott csak ide-oda, kicserélt egyet-kettőt, és máris megszólalt a tipikus Weöres-hangzat. Csak egy példa 1978-ból az *Út* című Mezsirov-versből: „Ez az út. A kaptató meg a lejtő. / Romok. Mérföld-jelzők. Kövezet. / Orosz út, határtalanba kerengő, / mint dallam, elúnni soká se lehet.”

Egyszer Weöres meg is jegyezte, neki ezekkel a versekkel alig van dolga, készen vannak, nem nyersfordítások. Távol állt tőle minden póz. Nem firkálta össze a kéziratot, nem írta át csakazértis, mint olyan sok hivatásos műfordító. Elismerte a másik, a pályatárs munkáját, ha abban értéket látott. Ennyire közvetlen és tiszta, átjárható kapcsolatot jellem és művészi megnyilatkozás között egyetlen általam ismert költő esetében sem tapasztaltam.

Utólag belegondolva furcsának és meghökkentőnek tartott nyilatkozatait, válaszait sem a feltűnési kényszer, sokkal inkább a keresetlen természetesség inspirálta.

A Kassák Múzeumban, egy felolvasó est végéztével a műsorvezető megkérdezte tőle, vannak-e példaképei.

Az igen válaszra jött az újabb kérdés: És kik azok? Arra számítottam, hogy majd saját versével válaszol: „Ady nyitott szememnek új mezőt, / Babits tanított ízére a dalnak, / Kosztolányi, hogy meg ne hajoljak / ezt-azt kívánó kordivat előtt.”

Nem így történt. Weöres a maga madárcsipogáshoz hasonló hangján egészen más választ adott. Ez a válasz pedig magyarázat nélkül hagyott három név volt: Jézus, Buddha, Lao-Ce. Meghökkenés és elhallgatás övezte a kijelentést, amelynek jogosságát én gyorsan beláttam. A versben említett költőket mestereinek tartotta, akiknek a porban lábnyoma szeretett volna lenni. A példakép azonban mást jelentett számára: a teozófiai gondolat már gyermekkorban megismert hordozói is a példaképek között voltak. Benne volt ebben a három névben ez is: az igazi példakép mindig elérhetetlen.

Máskor Takáts Gyulával együtt szerepelt egy televíziós műsorban. A költői fejlődést firtató kérdést a következő mondatokkal hárította el magától: „Én tizen-négy éves korom óta nem fejlődtem semmit. De itt van ez a Gyula, hetven éves, és még mindig fejlődik.”

Ha az *Öregekre* és költészetének egyneműségére gondolunk, igazat kell adnunk neki. Az igazat mondta. Az igazság kimondása sokszor kelt visszatetszést, megbotránkozást, vagy süti a különtség bélyegét a megszólalóra, ezért igyekszünk, különösen nyilvánosság előtt a jól-neveltség korlátait betartva nyilatkozni. Weöres azonban nem törődött semmi mással, csak azzal a belső hanggal, amely őt sajátos igazságainak kimondására biztatta.

Engem személy szerint akkor hökkentett meg leginkább, amikor egy négyszemközti beszélgetés alkalmával azt állította, hogy ő népi író. Szívesen kértem volna tőle magyarázatot, de annyira jóban nem voltunk, hogy ezt megkockáztathattam volna. Valamikor akkoriban történt, hogy Kossuth-díját szétosztotta arra érdemesnek tartott fiatalok között. Szentjóbý Tamás, Beney Zsuzsa meg a többiek nem sok rokonságot mutattak az irodalmi népiséggel. Később azonban rá kellett jönnöm, a napi gesztusoknál, amelyek jó részét tanácsadók sugallták, fontosabb volt neki az indulását megtermékenyítő – a Várkonyi Nándor és a Sorsunkáltal képviselt – szellem, amelyhez haláláig hű maradt. Külső jegyeit tekintve másfajta népiség volt ez, mint Veres Péteré, Sinkáé, Erdélyi Józsefé, Illyésé, kevésbé gyökerezett a szociológiai, társadalmi, történelmi tanulságokban, az emberi helyzetek naturális megelevenítésében, sokkal inkább kapaszkodott a mítoszok időn kívüli távlataiba, a sámánénekek sokszor értelmetlen gyermekmondókává töredezett ritmusába, de a távlata ugyanaz volt.

ZSILLE GÁBOR

Termés, bőség, lombfakasztás

Soha, egyetlenegyszer sem találkoztam Weöres Sándorral – ez bizony nem a legbiztatóbb kezdet egy személyes hangú vallomáshoz... Mentségemre szól, hogy irodalmi ügyekben nem is nagyon találkozhattunk volna, hiszen még a tizenhetedik életévemet sem töltöttem be, amikor meghalt. Legfeljebb gyerkőc minőségemben somfordálhattam volna oda hozzá valamilyen közszereplése során, például egy művelődési ház színpada előtt autogramot kérve a költő bácsitól. Utólag mérlegelve a dolgokat, alighanem jobb is, hogy fiúcskaként nem kerültem a szeme elé, hiszen irodalomtörténeti tény, hogy a *Bóbita* versgyűjtemény zseniális szerzője a hétköznapiakban egyáltalán nem kedvelte a gyerekeket: kimondottan idegesítette őt a zsvajuk, a szüntelen kérdezősködésük. Feltehetően én is csak bosszantottam volna a mestert.

Így aztán az első, a merev nyomtatott betűknél közvetlenebb találkozásunkra csak hét évvel az ő halála után kerülhetett sor. A pécsi papnevelő intézet ötödéves növendéke voltam, verseim éppen akkortájt kezdtek megjelenni folyóiratokban. Negyvenes éveit taposó lelki előjárónk (ékes szóval spirituálisunk) egy ebédői beszélgetés során azzal a kijelentéssel lepott meg, hogy ő 1969 nyarán egy asztalnál üldögélt Weöres Sándorral. A nagy eset úgy történt, hogy kecskeméti piarista diákként néhány társával Balatonfenyvesen kirándult, amikor a velük tartó szerzetes tanáruk fölvetette: ha már ott járnak, ugorjanak be Weöresék közeli nyaralójába. Úgy is lett. A fiúk kellőképpen megszeppenve hallgattak az ódon asztal körül, Károlyi Amy gyakorlottan felszolgált, halkan zörögtek a csészék. Az asztalfőn pedig ott ült Sándor, és a délutánba simulva, halk szóval megvallotta hitét: „Számomra már csak egy ember létezik: Jézus. A Jézussal való egység-azonosság a leglényegesebb, szívemben Jézustól megérintetten élni. Ez átforgalmazott élet, s így megújított lehetek minden egyes nap. Mert Jézus nem megy el, hanem azt mondja, hogy az a lényeg, hogy itt van. A Jézustól való megérintettség a lényegem.” Minderről magnófelvétel is készült, de ki tudja, annyi esztendő elteltével hol kallódik a szalag. A szöveg mégsem vészett el: a később papi pályára lépett diák gondosan följegyezte – két és fél évtized

elteltével pedig megosztotta velem. (Én pedig most, újabb húsz évvel később még tovább adom.)

A következő „Weöres-élményre” újabb négy évet kellett várnom. Krakkó varázslatos főterének egyik sörteraszán, korsóval a kezemben éppen a naplementét bámultam, amikor megmagyarázhatatlanul belém villant: felugrom a Nobel-díjas költőhöz, Czesław Miłoszhoz, és bemutatkozom neki. Ekkora vérlázító pimaszságot! Huszonnyolc éves, névtelen tacsóként, bármiféle előzetes egyeztetés nélkül, vadidegenként beállítani egy nyolcvankilenc éves, világhírű nagysághoz... A vicc az, hogy Krakkóban ezt gond nélkül megtehettem, és egyáltalán: három hónapja a városban élve, külföldi létemre is pontosan tudtam, melyik utca melyik épületébe kell becsengetnem. Elég az hozzá, hogy alig félóra elteltével a Nobel-díjas mester dolgozószobájában ültem, egy süppedős kanapén, és angolul társalogtunk. Amikor megtudta, hogy magyar vagyok, felragyogott a tekintete:

– Maguknak csodálatos költőik vannak! Szandor Woresz! Nagyszerű költő! Emlékszem, lefordítottam egy versét! Várjon!

Egy-két perc keresgélés után eléem rakott egy vonzó külsejű könyvet, életműsorozatának frissen megjelent darabját, *Szemelvények hasznos kötetekből* címmel. E háromszáz oldalas, idős fejjel készített antológiában Miłosz a számára legkedvesebb költők legfontosabbnak vélt verseit gyűjti egybe – a nem lengyel poétákat ő maga fordította lengyelre. A 209. oldalon csakugyan Weöres egyik verse szerepel, *Eső* címmel. (Magyar eredetijét az *Ének a határtalanról* című, 1980-ban kiadott Weöres-kötetben találjuk.) A költemény fölé Miłosz rövid kommentárt írt: „Sajnos nem beszélek magyarul, ezért Weöres Sándor versét egy angol változat alapján fordítottam le. Ennek következtében ez a lengyel megoldás bizonyára jócskán eltér az eredetitől. Mindazonáltal visszaadja az eső jelképes tulajdonságait, hiszen az eső egyszerre víz, bőség, lombfakasztó és zöldítő, növekedést és termést hozó. Weöresnél az esővé változás vágya egyet jelent azzal, hogy szeretne az isteni kegyelem módjára beáramlani az emberek életébe. Ugyanis az eső a mindig odafentről hulló kegyelem jelképe is, a nemes és nagylelkű égi ajándéké.”

Azon a kegyelemteljes estén Weöres Sándor ott volt mellettem Krakkóban, és büszke voltam rá, hogy egy nyelvet beszélhetek vele.

KRZYSZTOF KARASEK

Nem egy kakas kukorékol, hanem egy ember

Már nem ismerhetem meg Weöres Sándort,
 egy éve meghalt, ezt akkor tudtam meg,
 mikor kiszálltam a repülőgépből.
 Talán jobb is így, mondja barátom, S.,
 élete alkonyán
 nem nyújtott kellemes látványt. Nyáladzott,
 ahogy beszélt,
 nyála végigfolyt az állán
 és a zakójára csöppent. Ajkán
 szétmállottak a szavak,
 talán jobb is így, ismétlem,
 bár meggyőződés nélkül.
 Meggyőződés nélkül, mert nem hiszem,
 hogy ne lehetett volna késleltetni a bukását.
 Láttam az ember fennsíkjait, és láttam
 a kétségbeesés völgyét.
 Hallottam, hogyan rikolt
 levágott fejével a kakas, és hogyan
 ismételteti az ember századok óta e sikolyt,
 e perzselő sikolyt. A lángoló lét
 bozótja, melyről lehullnak
 a kérgek, kifolyik a nyál – a test korsója
 megreped, és kiszóródnak a szavak, fájdalom,
 hogy már nem ismerhetem meg Weöres Sándort.
 Füstölnek a jelentések tábortüzei,
 még szállong a korom a szoba
 elhagyott ketrecében. Érzem az alakot,
 bár nem látom a személyt.
 Nem egy kakas kukorékol, hanem egy ember.
 Hallom, ahogy a haldokló légben dalol a feje,
 a levágott feje, hallom a sikolyt.
 Azután csend. Csak az átmetszett nyakból
 bugyog a szikrázó fény.

1990. december 30.

Zsille Gábor fordítása

Krzysztof Karasek (1941) lengyel költő, író, kritikus. Az ún. Új Hullám, másképpen '68-as nemzedék egyik legjelesebb alkotója. Tucatnyi verseskönyve mellett elbeszélései és esszéketek is megjelentek. Varsóban él.

KOVÁCS ISTVÁN

Weöres Sándor esete a Nobel-díjjal meg a Párttal

Weöres Sándorról számos történet, adoma keringett. Az egyik legismertebb legenda az volt, hogy az 1970-ben kapott Kossuth-díját szétszította fiatal költők között. (Mondhatnám: a legifjabbak között, mert akkoriban negyven éves koráig minden költő fiatalnak számított.) Azoknak adta a pénzt, akikről úgy vélte, hogy a nyomdokába léptek, s ennek kárvallottai lehetnek. Legalábbis így mondták. E valóságnak bizonyuló legenda folytatása arról szólt, hogy Szentjóni Tamás egy görbe csővel köszönte meg a rendhagyó mecenatúrát. Ennek lényege, hogy noha a cső belül üres volt, mégse lehetett rajta átlátni. Weöres azt állította, ha a másik oldaláról néz bele, átlát rajta. Ő biztosan átlátott: mindenkin, mindenben. Megköszönte az elmés ajándékot.

Mindezt tudtam, amikor bejelentkeztem hozzá és Károlyi Amyhoz Faragó Laurával, akivel Moldvába készültünk – Kallós Zoltán-ajánlotta útvonalon – népdalt, népballadát gyűjteni. 1970 májusát írtunk akkor. Ebből következően Weöres Sándorék Törökvész úti társasházi (vagy szövetkezeti?) lakásából kilépve pár száz kilométer megtétele után a nagy romániai árvizek zúdultak ránk. Előbb Kolozsvár és Marosvásárhely között, aztán a Kárpátokon túl. De azért eljutottunk a Bákó melletti Bogdánfalvára...

A helyenként vízmosásos árkokká vált utakon könnyebb volt átkelni, mint visszafelé a határon. De ez utóbbi is sikerült – a magnetofonnal együtt. Weöres Sándornak és Károlyi Amynak ígéretünkhöz híven beszámoltunk moldvai úti élményeinkről. És a sokak által hangoztatott drámai végkövetkeztetésről is, amelyben én nem akartam hinni: „Egy-két évtized, és a csángók már csak sutogni fogják a magyar nyelvet.” Mire Weöres a maga félszeg fejtartásával csak ennyit mondott intésül-biztatásul: „Attól tartok, itt már régen nem beszélnek magyarul, amikor ők még mindig sutogni fogják a nyelvünket...”

Ezt az adott helyzetben – a határon túli magyarság sorsa iránti hivatalos országos közönyben – vehettem akár politikai jellegű kinyilatkoztatásnak is, noha köztudott volt, hogy Weöres iszonyodott a politikától. Utálta. Legalábbis ezt terjesztette magáról – önvédelemből. Hogy ne kelljen a békeharcról, a szovjet–magyar barátságról, a szocializmusnak a kapitalizmust hamarosan

lehengerlő gazdasági fölényéről, a neokolonializmus álnok emberellenességéről, stb. nyilatkozni. Ha ilyesmikről faggatták, mindig valami észveszejtő naiv marhasággal váltott ki rövidzárlatot a kérdezőből, aki így aznapra használhatatlan lett. Ezért nem állították dísztribünre, nem ültették ünnepi asztal mögé. Úgy tett, mintha nem tudná, hol van, s kiszámíthatatlanul viselkedett... Volna...

Állítólag az ilyesfajta reakciója miatt ítélték valószínűsnek is reakciónak, s nem kapta meg a Nobel-díjat, amelyre a hetvenes években jelölt volt. Mivel a Nobel-díjat odaítélő bizottság nem akart még egyszer akkora hibát követni, mint Knut Hamsun esetében 1920-ban, egy „progresszív” svéd költő, talán Artur Lundquist ideológiai fejtárgyozást végzett a Svédországba előzetesen meghívott esélyes jelölteken, így Weöres Sándoron is. Megkérdezte tőle, mi a véleménye arról a világméretű nemzetközi összefogásról, amelynek célja az atomháború megakadályozása és az általános, teljes leszerelés. Weöres reflexszerűen gyanút fogott, s mondott valami nem odavágó elmésséget, amit beszélgetőtársa gúnyolódó sületlenségnek vett. A svéd költő a bűnösséget leleplező diadallal mondta ki az ítéletet Weöres Sándorról: mindent összegezve – reakciós! Nem kaphat Nobel-díjat.

A Nobel-díj elmaradt, a születésnap ünnepség – alighanem a hatvanötödik – a Kossuth-klubban nem. Pedig kevés hiányzott hozzá, hogy az ünnepelt nélkül kerüljön rá sor. Károlyi Amy belázasodott, és férjét nem akarta egyedül elengedni az estre. Végül – ha jól emlékszem – Szentpál Mónika vállalta, hogy „vigyáz Sándorra”. Szépen lement a műsor, az ünnepelt nagy tapsot kapott. Utána születésnap fogadás: virsli papírtálcáról, bor üveg pohárból. Weöres Sándor látható átszellemültséggel fogyasztotta a virsli – valóban egyre kisebb lett –, amikor odaviharzott hozzá Czine Mihály, és alig palástolt indulattal számon kérte tőle, hogy Bata Imre mért lépett be vénségére a Pártba. Weöresnek ehhez vajmi kevés köze volt. Legfeljebb annyi, hogy Bata az ő életművével foglalkozott már több mint másfél évtizede. De aligha hihette bárki, hogy Bata emiatt, mintegy Weöres Sándornak szánt születésnap ajándékként ajánlotta fel életét a Pártnak. Semmi jele nem mutatkozott annak, hogy Czine Mihály dörgedelmes kérdése akárcsak egy pillanatra is elvette volna Weöres Sándor étvágát. Elmélyült igyekezettel próbálta eltüntetni a mustár egyre haloványabb nyomait a tálcáról. Eközben mintegy mellékesen odavetette Czinének: „Manapság mindenféle pártba belépni kockázatos dolog...”

Időtálló mondásnak bizonyult.

SZENTMÁRTONI JÁNOS Egy létballadáról

Weöres Sándor a XX. század alighanem legnagyobb, de mindenképp legsokoldalúbb magyar költője. Ha zeneszerzőnek vagy képzőművésznek születik, akkor is az elsők között lenne – ez már pusztán a lírájából is kitűnik: zenei-ritmikai virtuozitása, képalkotásának és képi láttatásának professzionalizmusa. De ő a nyelvi zsenije és a költészet gényusa lett. Olyannyira univerzális és magyar egyszerre, hogy Nobel-díjjal kellett volna kitüntetni, ha díjakkal egyáltalán mérhető lenne a tehetség. És hát nem tehetett róla, hogy egy kicsivé kaszabolt ország hazug diktatúrájának belső emigránsaként volt kénytelen élnie igen gazdag életét. Ráadásul ez a költészetén a legapróbb nyomát

sem hagyta – csak a világ lett szegényebb nélküle. Bár mindmáig fordítják, birkóznak vele, legutóbb például finnül jelent meg egy válogatás *Az elveszített napernyő* címmel a magyar irodalom egyik leghűségesebb tolmácsolója, Hannu Launonen fordításában.

Idén ünnepeljük 100. születésnapját. Én a kulturális kormányzat helyében inkább Weöres Sándor-évet hirdettem volna meg, nem vitatva természetesen kiváló és népszerű írónk, Gárdonyi Géza érdemeit és írói jelentőségét. Weöres művészetének egyetemessége és nyelvi gazdagsága a maga nemében annyira páratlan, hogy nem is igen tudunk vele mit kezdeni. Nem sorjáznak róla monográfiák, tanulmánykötetek, köztéri szobrok. Mégis kikerülhetetlen ő, ezt az egykori pályatársak és költőutódok versei is gazolják.

Egyik kedves versem tőle *Az ég-sapkájú ember*, amely a *Merülő Saturnus* című kötetében látott napvilágot. Önironikus portré magáról, és mélyen drámai

szembenézés az elmúlással egyszerre. Jól tükrözi a költő asztrális lényét, amely kapu volt a szellemvilág és az emberi valóság között, valamint nyelvi lelemenyességét – itt néhány mondat variációjába és egy könnyednek ható jelenetsor metaforikus képrendszerébe egy létballadát sűrített bele. Tudjuk, hogy utolsó éveiben depresszió gyötörte, és aggasztotta a szellemi, fizikai leépülés tragédiája – de ekkor még, ötvenvalahány évesen, önmagához és költői természetéhez hűen, olyan könnyedén és tisztán, magától értetődően sétáltatja át ezt a „kék sapkás” embert a „véráztatta” anyaoöltől a „hosszú kettős fasoron” át az „üres” és

„határtalan” mindenségbe összesen három strófában, mint ha mi sem volna természetesebb és egyszerűbb. S bár tisztában vagyok a tartalom drámaiságával és a sapka szimbolikus jelentésével, mégis megmosolygom azt a kissé bohócos sapkát és hóbortos gazdáját, mert jólesik: „Kék sapka, tetején taréja nincsen, / simára

húzva, körül beszegve, / két kis vakond-prém hajlik a fülre, / alul az állán tök-inda tartja, / az útról nem szed melléje virágot, / s ahogy vándorol tájakat temetve, / mindenütt fedi a sima kék sapka, / holtig eltart a kerek kék sapka.” (Mert „Befed ez a kék ég, ha nem fed koporsó” – Zrínyi.)

Aztán ez a „tündér-tekintetű”, „bandukoló” szerzet kilép az „üres mezőre / ahol a határ a határát veszti: / onnan mindég van tovább hova menni, / ottan többé nem ismeri senki.”

Szent igaz, hogy a kevesebb néha több, hogy egyszerűnek lenni, egyszerűen fogalmazni a legnehezebb. Az képes csak rá, aki már birtokolja a mesterség valamennyi csínját-bínját, és a lelkében egyensúly honol. Weöres Sándor, aki nem ismert korlátokat a nyelvi, költői önkifejezésben, aki gyermeklélekkel bandukolt át az emberéleten, s közben átérezte, átszűrte magát a világot – ilyen ember volt.

Weöres Sándor cirmos macskával

Budapest, 1970-es évek, Moldován Domokos felvétele (PIM Művészeti és Relikviatár)

IANCU LAURA
Kettőiségben

Van-e különbség öröm és bánat, boldogság és szenvedés között? A szakértők tudni vélik, van. Akárhogy is állunk különbség dolgában, egyvalamiben bizonyosan azonos a kettő, abban tudniillik, hogy egyik sem örök. És nem is állandó. Talán még az is állítható, hogy a kettő párban jár. Akkor ismerjük fel az egyiket, ha a másik úgy van jelen, hogy nincs jelen. Az egyik hiánya teszi élhetővé, érezhetővé a másikat.

Weöres Sándor költészete és a vele párban járó Kodály Zoltán zenéje óvodás korunktól fogva része az életünknek. A költő játékossága, derűje, tárgyias(ult) lírája sokáig elfedte a szerzői ént, a személyt, aki irodalmi fikciókban, főhősök viselkedésében, világlátásában rejtőzött el. A szubjektív és a tárgyiasult költészet olyan divathullám, költői eszköz volt, amely Weöres Sándor alkotói életén is átvonult. A költő halála előtt szűk két esztendővel, 1987-ben megjelent *Kútbanéző* című kötet versei a két hullám összeérését, egybefolyását testesítik meg. A következőkben idézett kétsoros Weöres-vers két alkalommal fordul elő a kötetben, nem kétséges, hogy nem nyomdahiba és nem a véletlen folytán. „Csukott ajtó csukott ajtóra néz. / És hányan laknak köztük számolatlan!” A szubjektum kimeréskedik, és pedig a maga rettegő, félelmekkel

teli valójában, előbújik rejtekhelyéről, a zárt ajtók, az álarcok mögül. A lélek csupaszon áll a kozmikus ítélet elé. *Aranyzsinór* című versében írja: „Szeretnék egy gondolatot / mely mint aranyzsinór / elfelezi az éjet / s már másikat sodor”. Az elhallgatott, elcsitított, megszelídített éjszakák, az élet átlépett szakaszai az ember nyomába erednek, s hol kísértet, hol pedig árnyék alakban rátelepednek. „Két költő van” – írja, „az egyik v(Weöres) / a másik én”. „A toll másként fog / mint amit írok”. A kútbanéző szembesült a kettőiséggel, amit a világban és immár saját magában is felismert. Azt is felismerte, hogy ezt a kettőiséget nem lehet elválasztani egymástól, az embernek nem áll szabadságában egyik vagy másik választása. „Futok és magamtól futok (...) / Segítsetek, orvosok, / élet és halál urai, / hogy ne kelljen szégyenszemre / kétarcú bolondot járnom, / de a kettőiséget / egyben viselnem.”

A kettőiséget egyben viselni. De végső soron mi is ez a kettőség? Anyag és szellem. Szenvadás és boldogság. Egyik a másik nélkül értelmetlen. Weöres ezt az összefonódottságot, ok-okozati összefüggést úgy fogalmazta meg: „A lámpa nem látja önmaga fényét. A méz nem érzi önmaga édességét”. Kodály pedig azt találta mondani: „Lehet élni zene nélkül is. A sivatagon át is vezet út. De mi (...) azt akarjuk, hogy az ember ne úgy járja végig élete útját, mintha sivatagon menne át, hanem virágos réteken.” Mindezt úgy, hogy egy pillanatig sem feledi: semmi sem örök. Semmi. Tehát a semmi sem.

Weöres Sándor, Kumar indiai író, Vargha Balázs
Balla Demeter felvétele (PIM Művészeti és Relikviatár)

TÖZSÉR ÁRPÁD W + variációk

Weöres Sándor felvidéki kapcsolatairól

Weöres Sándor a hatvanas és hetvenes években olyan arányban vált ismertté és népszerűvé a határon túli magyar irodalom berkeiben (elsősorban a párizsi Magyar Műhelyben és az újvidéki Hídban), amilyen arányban Magyarországon fogyott körülötte a levegő. Kevésbé ismert tény viszont, hogy az említett években eljutott a pozsonyi Irodalmi Szemlébe is, sőt, a *Merülő Saturnus* című kötetét dedikálándó, megfordult néhány felvidéki városban is.

A személyes kapcsolatot 1969-ben vettük föl vele. Én akkor az Irodalmi Szemle szerkesztője voltam, s az év valamelyik őszi hónapjában Koncsol Lászlóval (az ISz másik szerkesztőjével) és Vojtech Kondrót szlovák műfordítóval meglátogattuk a költőt a Törökvész úti lakásában. A célunk kettős volt: egyrészt, kéziratokat akartunk kérni tőle az Irodalmi Szemle részére, másrészt Kondrót szlovákra kívánta fordítani Weöres verseit, s ehhez akart a Mestertől engedélyt kérni.

Úgy emlékszem, a költő első reakciója az volt, hogy sajnos, új verse nincs, a régiek viszont rendelkezésünkre állnak, bármelyiket közölhetjük. De hát minket nem lehetett olyan könnyen lerázni. Addig turkáltunk, szemtelenül, a költő asztalán halmozódó könyvek és papírok között, hogy végül Sándor szelíd cselhez folyamodott: ajándékokkal akarta elterelni figyelmünket a verseiről. Koncsol Laci éppen Bori Imre akkoriban megjelent könyvét, *A jugoszláviai magyar irodalom történetét* lapozgatta nagy érdeklődéssel, s erre Sándor felajánlotta neki, hogy vigye haza, neki az nem életbe vágóan szükséges. Laci szabadkozott, hogy a könyv dedikálva van, nem viheti el. A költő számára azonban nem létezett megoldhatatlan feladat: tollat fogott, s beleírta a becses könyvbe, hogy a tulajdonjoga átruházva Koncsol Lászlóra.

Én egy furulyát (ún. Bach-flötét) találtam az asztalon, belefűjtam, próbálgattam a hangját, és Sándor mindjárt lecsapott rám: – Úgy látom, értesz hozzá, vidd el. Bozay Attilától, a zeneszerzőtől kaptam ajándékba, de én nem tudok rajta játszani. – S én, a furulyák bolondja, boldogan a táskámba süllyesztettem a zsákmányomat, a varázsfuvalát.

Míg beszélgettünk, megjelent a lakásban Lengyel Balázs (tkp. értünk jött, körutunk következő célállomása ugyanis Nemes Nagy Ágnes volt), s izgatottan

közölte Weöressel, hogy most jön az Írószövetség válaszmányából, ahol döntés született: 1970-ben a költő Kossuth-díjat kap. Nem feledhetem Weöres arcát: tanácstalansággal kevert őszinte rémület volt rajta: Tamino találkozott az ármánnyal. „Nekem az nem kell!” – tört ki belőle szóban is az elemi erejű tiltakozás, „adták volna hamarabb, most már nem szorulok rá”. Lengyel Balázs aztán még sokáig győzködte a költőt, eredménytelenül. Weöres nem akarta magát elkötelezni még ilyen formában sem. (Amint tudjuk, később mégiscsak elfogadta a díjat, de azonmód szét is osztotta fiatal, induló költők között.)

Később már semmi érdekes nem történt a találkozónkon. Végül mégiscsak kaptunk néhány új verset a Mestertől közlésre (a *Téma és variációk*ra emlékszem, s néhány Ungvárnémeti Tóth-átírássra), amelyeket aztán a Szemlében fokozatosan le is hoztunk. (A *Téma és variációk* például az 1970/2-es számunkban jelent meg.)

A kapcsolatunk Weöressel aztán később sem szakadt meg. 1972-ben a Madách Könyvkiadó például a Versbarátok Köre sorozatába iktatta a *Merülő Saturnust*, s a kiadó szerkesztői meghívták a költőt egy felvidéki körútra, amely során ő szerzői délutánokat tartott és a könyvét dedikálta. Én akkor már a nyitrai Pedagógiai Fakultáson tanítottam, s Weöresék természetesen oda is ellátogattak. A költőt a felesége, Károlyi Amy is elkísérte, a kiadó részéről pedig Cselényi László és Koncsol László voltak jelen. Ott, a nyitrai várban hangzott el az a nevezetes kijelentés, Koncsol László szerint Károlyi Amy szájából, hogy a várudvar egyik középkori szobra (valamelyik egykorú szentet ábrázolja) teljességgel olyan, mint Pilinszky János. Szeberényi Zoltán, a nyitrai magyar nyelvi és irodalmi tanszék akkori vezetője viszont úgy emlékszik, hogy Kormos István tette a jeles megállapítást.

Én nem voltam jelen, egyik mellett sem tanúskodhatom, de azt állíthatom, hogy Weöresnek a diáklányaink körében nagy sikere volt. Főleg azzal a vallomásával, hogy neki nincs gyereke, és nem is lehet, mert egy gyermekkorú heregyulladás tönkretette a nemzőképességét.

Aztán valaki felolvasta a *Téma és variációk*at: „Ma szép nóta van, csupa árokszél, kutyák remekelnek a töltésen / és hangosan futkosva mindenki sugárzik, még a nap is rabkocsiban időz. / Ma szép hang van, csupa nap, futkos a nóta az árokszáron és remek / rabkocsi sugárzik az időben, még a töltésen is mindenki kutyázik.”

Weöres Sándornak a személyisége is legalább úgy sugárzik az időben, mint a csodálatos, megmagyarázhatatlan és kimeríthetetlen fényességű versei.

CZIGÁNY GYÖRGY Vibráló felület

Weöres-motívumok

Weöres Sándornál a zene nemcsak ritmikai modell: szín, ívelés, dallam, dob-szagatottság! Nem véletlen nála a zeneműveknél használatos cím: *Pavane*, *Bolero*, *Symphonie concertante*, *Cantilena*, *Rock and roll* és *Valse triste*. Ez utóbbit például zenei rondo formában komponálta meg. Van kilencedik szimfóniája is. Miközben Cummings „klasszicizmusát”, Franz Mon, vagy Eugen Gomringer akusztikus játékait magyarázza, megjelenteti négy tételét *A szörnyeteg koporsója* címen (Andante, Variazioni, Scherzo, Finale). Magánügye, hogy a modern zeneszerzés-iskolák egyik formateremtő lehetőségét is használja, amit muzsikájában Boulez, Stockhausen vagy Lutoslawski. Az aleatóriáról van szó, a kockajáték véletlenjeit alkalmazó tudatos szerkesztésről. Weöres igen egyszerűen válaszolt, amikor megkérdeztem a *Kilencedik szimfónia* születésének műhelytitkairól. Tudod, Gyurkám – mondta kissé álmatagon –, a kezem ügyébe eső Rákosi Viktor-kötetet felülve az egyik lapról kiírtam minden tizedik szót. Kaptam egy vibráló felületet, amivel már lehetett dolgozni.

Képes az ösköltészet erőiben felfrissülni, az ősit úgy olvasztani magába, hogy az nem a feldolgozás fokán, hanem áthangolva – ahogy Bartók zenéit táplálták a népzene forrásai – az egyénivé sűrítettben jelenik meg. Képes rá, hogy átismételje, újjászülje a világ irodalmának évezredeit, a magyar költészet régmúltjának ízeit a parafrázisok, szelíd paródiák, álarcok és átlényegülések változatos seregével. Neki is, mint Kodálynak, megvannak a maga „megkéssett melódiái” – hol Psychét teremti, hol Arany bőrébe búvik. Ahogy Sztravinszkij Pergolesit megidézi, vagy Bach *Brandenburgi versenyét*, éppúgy Weöres a régi olaszokat vagy barbár dalt, pápua temetési éneket, egy egész világmindenséget, kedve szerint. Játékosan? Igen, ha a játékot is szerkezeti elemnek fogjuk fel, ha felismerjük: nála gyakran derűs fénye van a tragédiának, a játék és jókedv pedig ellentétpárként lehet jelen.

Zenéről, versről készítettem rádióműsort 1963-ban. Kodályt (az akkor még nem róla elnevezett) körönd sarokházában, Weöres Sándort a Törökvész

úton kerestem fel. Kodály ezt mondta: „Weöres Sándort még nem ismertem, amikor egy újságban, gondolom a *Pesti Hírlap*ban megjelent az *Öregek*, a költő diáksapkás arcképével. A vers mindjárt megkapott, mert ritkán hallani ilyen őszinte érzést és főleg fiatalember szavában az öregek iránti szánalmat. Az *Öregek* egyúttal bizonyosság arra, hogy nincs korhoz kötve a költészet, tizenöt éves korában is írhat valaki jó verset.” Másnap Weöres Sándor elé tehettem mikrofonomat. A *Norvég leányok* című költeményéről kérdeztem, hiszen Kodály, mint az *Öregeket*, ezt is megzenésítette. Meglepett, hogy rögtön említette a Látóhatárban épp megjelent két versemet. Gyakran volt hallgatag, mégis gyorsan és élénken reagált a dolgokra, mindenről tudott. Azután Kodályról beszélt. „Huszonnégy éves koromban Norvégiában jártam és ott írtam ezt a kis tájverset. Majd elküldtem Kodály mesternek, akinek azonban akkor nem tetszett ez a vers. Volt benne néhány zavaró elem. Később, talán évek múlva megtalálta a fiókjában, és akkor néhány sort kidobott belőle, a maradékot pedig gyönyörűen megzenésítette. A vers azóta is abban a javított formájában szerepel nyomtatásban, ahogy Kodály véglegesítette.”

Úgy adódott, hogy egy kéziratért karácsony ünnepén, kora délután kellett felmennem Sándorékhoz a Muraközi utcai új villába. Elnézését kértem, amiért karácsony első napján háborgatom. Mentegetőzésemre rá se hederített, de tűnődve megkérdezte: „Tényleg, Gyurkám, megvolt már a szenteste, vagy valamikor ezután lesz?” A maga világában élt, metszően pontos, egyéni látással tekintett az egész univerzumra. Szó szerint is, jól értett a csillagokhoz. Legnagyobbinak vélt kortársairól könnyedén mondott mulattatóan elmarasztaló véleményt, s nagy kedvvel készült, hogy Amyval s velem, autón, elkiránduljunk az ország nyugati határáig, meglátogatni egy alig ismert költőnőt: Pálos Rozitát. Egy műsorvezető, ki estem bevezetését vállalta, említette, hogy Weöres gépkocsivezetője voltam, de később jó barátok lettünk. Tényleg sokszor vittem gépkocsimon a Weöres-házaspárt. Reméltem, hogy kollégám elhallását majd átveszi az irodalomtörténet.

Utoljára a szentendrei Pap-szigeten voltunk együtt. Tévéfilm-forgatás. Weöres a *Bolerót* mondta egy csónakház tujáján, víztükör felett, árnyas fák alatt. A nagy létszámú stáb a tuják egyik végében lámpákkal, kamerával, Sándor pedig a másik végén áll, könyvvel a kezében. S látjuk, mi lassan süllyedünk a súly alatt, ő emelkedik. Jó, hogy a tuják nem

borult mégse fel, mert egyik legszebb, utolsó versmondása volt ez. Szelíd, szomorú a hang: Ravel monotóniája is benne van, harsányság nélkül. Mennyi visszatérés, ismétlés, nyitás és zárás azonos abroncsába fogva, mennyi kinyíló dallam: „Mind elmegyünk...” Ez négyszer fordul körbe, de változatai tovább szövik az egyhangú menetelés homályába borult képeket. Kétszer csendül meg „a csillagok mögött”, kétszer „a pusztaságon át”, illetve „a pusztta körfalán”, kétszer „ahányan így együtt vagyunk”. Súlyos szóval terhelten a befejező sorban: „ahányan

végre így együtt vagyunk”. Kétszer mondatik: „olyik még visszanéz” – s hozzá tehetetlenül, távolról csengő rímek, szinte véletlenül sodorja őket egymáshoz a szomorú és józan keringő, benne a mély magánhangzó-zene: „ahogyan a harangok konganak...” A versből Petrovics Emil írt kantátát női karra, szűkjárású dallamokkal, sápadt-szép színekkel a zenekarban.

Weöres Sándor állt engedelmesen a felbillenő tutaj végében. Felnézett ránk, s csendesen behajtott a könyvet.

TAKÁCS ZSUZSA

Madarak beszélgetése a kertben

Weöres mester emlékére

*Nagyszerű dolog élni, mondják: zuhanást
játszunk, miközben hintáztat a boldogító
hullám. Tetszésünk szerint forgatjuk
fejünket előre-hátra. A szárny nélküli lény,
a szerencsétlen, visszafordul a földi határoknál,
s a hegycsúcsokon fölnyársalja magát.
Kategóriák papírtigrise nekünk nem parancsol.
A tépőfog ejtette sebből a látszat vére csorog.
Az ember törekvése, hogy sötét filozófiája
dimenziói közé szorítsa röpkülésünk, szánsalomra
indít. Ablakuk előtt csattogjuk, rezegjük:
nincs hely és nincs idő, de rettegnek tovább.
Könny helyett tollunkat elejtjük értük.*

DEÁK-SÁROSI LÁSZLÓ Hibátlan ritmus és emberi közelség

1990-ben jöttem Budapestre tanulni. Kortárs magyarországi irodalmat korábban, a román „aranykorszakban” nem sok lehetőségem volt olvasni. Itt azonban kinyitottam a könyveket: Weöresét is. Először a *Psychét* fedeztem fel. Óvatosan levettem a külső sima fehér védőborítóját, és megtapogattam, megszagoltattam a keménykötésű könyv piros, aranybetűs fedelét. Beleolvastam. Játékos volt, ugyanakkor súlyos is; tömény és szédítő. Becsuktam, és újra megmérgettem az igényes, díszes kivitelű könyvet. Ilyet, csak ilyet szabad írni és kiadni, fogalmazódott meg bennem.

Aztán később rájöttem, hogy a *Psychét*, ezt a Weöres által elképzelt és megírt remek, XIX. századi irodalomtörténeti fejezetet, ha nem is olvastam, de a filmes feldolgozását láttam moziban. Magyar filmek közül több eljutott hozzánk, a Székelyföldre, a parajdi 16 mm-es kópiákat vetítő falusi moziba is. A képek expresszív hatása ragadott meg gyerekként Bódy Gábor filmjében. Az erdők, a vidéki kúriák, a XIX. század eleji kosztümös szereplők kissé furcsán mesterséges, de ezzel együtt szemet kápráztató fényekkel megvilágítva. Mintegy negyedszázad múltán is előttem van a felirat: „Tállya”, és egy hintó hatalmas kerekei szédelegnek a néző szemei előtt. A küllők szédítő pörgését zongorafutamok kísérték. Főleg képekre, villanásokra emlékszem: a szép és nyugtalanító Pszichére, a klasszicizáló, tehetséges, de reménytelen költőre, Ungvárnémeti Tóth Lászlóra, illetve egy fehér hajú öregúrra, akiről később megtudtam, hogy az életben Pilinszky János.

Ez a hangulat Weöres soraiban is benne van. Kissé nyugtalanító volt azonban ez a filmből, majd a piros könyvből megismert világ. Később Weöres lírai verseit szerettem meg inkább. Arra is rájöttem, hogy egyes gyermekverseit már ismertem rádióból, lemezről. Az 1980-as évek vége felé egyik zenésztársam valahonnan megszerezte, és megzenésítette a *Tavaszköszöntőt*. Előadtuk a *Bozont* nevű countryzene-együttessel, ami a *Juvenalis* régizene-együttes tagjaiból állt össze néhány fellépésre.

A zeneiség fogott meg Weöres verseiben, ami sohase maradt meg az öncélú formagyakorlat szintjén. Átritmizált szövegei mindig komoly gondolatokat és átélhető emberi érzéseket közvetítettek.

Tulajdonképpen Weöres adta vissza az időmértékes vers becsületét. Mintha a XIX. századdal megszűnt volna a mértékes ritmus forma- és tartalomteremtő ereje. Berzsenyi, Csokonai, Fazekas, Vörösmarty után a mérték, ha meg is jelenik a költeményekben, a szerzők inkább a szabályok kijátszásában voltak érdekeltek, mintsem a megszelídítésükben. Még Petőfi is gyakran alkalmazott licenciákat. Ez abban állt, hogy ha a ritmus úgy kívánta, Petőfi akár a helyesírást is mellőzte. Például: „ifju szivemben” (*Szeptember végén*). Ellenben, ha hosszú szótagra volt szüksége, akkor a „szív”-et hosszú í-vel írta.

Arany János a hangsúlyos típusú, de magyaros verselést kedvelte, és utána a költők ráálltak a nyugati típusú hangsúlyos jambusra, ami Kodály szerint is idegen a magyar nyelvtől. Kosztolányi írt klasszikus időmértékes strófákban, de néha még ő is licenciázott, pedig ezt elvben már meghaladta a kor. Babits kifejezetten sok hibával írta meg például leoninusait. Weöres volt az első, aki el tudott rugaszkodni a formai kötöttségek nyűgétől, de kijátszásától is. Radnóti Miklós írt még szép, hibátlan hexameterket és disztichonokat, de sajnos fiatalon elhunyt, és nem erősíthette tovább ezt az irányt.

Weöres visszaadta az olvasónak a hibátlan ritmus szépségét, következetes és izgalmas gondolatokkal, szerethetően megidézett érzésekkel. Az ő költészete bizonyítja, hogy nem kell a ritmust és általában a formát felfüggeszteni vagy kijátszani. A hibátlan ritmus és a természetes vagy más szempontból is esztétikus szöveg megalkotása csupán tehetség és munka kérdése. Nem kell olyan nyakatekert szabályt kitalálni, hogy ha valami helyenként hibás, az lesz a változatos, és az kerül ki az unalmas megoldásokat. Weöresnél nincsenek licenciák, vagy ha igen, valóban nagyon kevés, és azok más módon is motiváltak. Helyenként ő is rövid u-val írta az „ifju”-t, de ez dunántúli kiejtési sajátosság. Azért néha ő is átkelt a Dunán, de egy versen belül ritkán.

Egyik kedvencem Weörestől az *Antik szonáta*, ami egy klasszikus szimfónia tételeinek és tempóinak (lejtéseinek) felel meg: szapphói, aszklepiadészi, alkaioiszi, hexameter. Weöres tehát az igényes formakultúra, azon belül az időmértékes verselés igazi képviselője és megerősítője a magyar irodalomban. Versei révén az olvasó vagy hallgató az ismerős emberrel találkozik. Ha meg nem is szűnik teljesen a távolság a szerző és a befogadó között, a lehető legkisebbre csökken. Egy karnyújtásnyira, ám azt a költészet hidalja át. Ez a feladata.

TÓTH LÁSZLÓ
„Gyökérből az isteni égbe...”

Futamok a Weöres-naplóból

„...a virág ázottan emelkedik
gyökérből az isteni égbe”

Weöres Sándor: *Stonehenge*

Tavaly hosszú interjú készült velem, épp e folyóirat hasábjain, melyben a kérdező többek között arról faggatott, ki(k) szolt(ak) bele döntő módon költői indulásomba, kik voltak azok az idolkok, minták, melyek első lépéseim igazgatták, azok a csúcok, melyek szemem mindenekelőtt magukra vonzották, s mely hatások formáltak meghatározó mértékben. A kérdésre a kortárs magyar költészetből magától értetődő természetességgel Weöres Sándort említettem első helyen, ami azonban az adott korban – az 1960-as évek második felében – még nem biztos, hogy ugyanilyen természetesen hangzott volna. Először is, a korabeli magyar(országi) irodalompolitika dogmatizmusa, tűrő- és elfogadóképesége – de a szélesebb befogadó közeg is – akkor még fényévekre esett Weöres Sándortól, akinek – Domokos Mátyás fogalmazásában – „az abszolút erkölcsi világrendhez való hűséges ragaszkodása” emészthetetlen kődarabként feküdt meg a hivatalosságok gyomrában. Nem véletlen hát, ha költőnk – annyi mással, Kormos István szavaival: „a cirkusból kicsapottakkal”, „az irodalom margójára szorultakkal” együtt – ekkor, 1947-es verseskötetét, *A fogak tornácát* követően már több mint másfél évtizede „a hallgatás tornyába” kényszerült (1956-ban kivételesen megjelenhetett, három évtizedes költői termését összefoglaló válogatott kötetének a címe is ez), s csak a gyermek- és a műfordítás-irodalom karanténjában juthatott némi térhez, szabad(abb) levegőhöz. Ráadásul még 1964-ben is nem kevés fortélyllyal lehetett csak elérni *Tűzkút* című, alapvető jelentőségű verseskötetének hivatalos magyarországi megjelenését a Magvető Könyvkiadónál, lépéskényszerbe hozva a budapesti párt- és irodalompolitikásokat azzal, hogy miután a kötet kiadását azok már évek óta késleltették, a párizsi Magyar Műhely fiatal emigráns írói a hollandiai Mikes Kelemen Kör istápolásával elhatározták annak megjelentetését, mire – azt megelőzendő – a könyv hazai kiadása is sebtében zöld utat kapott. Ilyen körülmények között persze Weöres és

költészete nem képezhette részét a hivatalos iskolai tananyagnak sem, Csehszlovákiában pedig – ahol akkoriban éltem – főleg nem, így ott, nekünk, pályakezdőknek, szinte esélyünk sem lehetett (időben) találkozni a nevével, verseivel. Vagy mégis? Nálunk ez – akkor már – mégis elképzelhetőbb volt, mint Magyarországon? Hiszen Weöres újbóli, teljes körű „visszahonosítása” az irodalmi életbe, a *Tűzkút* köztétékát leszámítva, hazájában tulajdonképpen csak az 1968-as *Merülő Saturnusszal* történt meg, amely a csehszlovákiai magyar irodalom és olvasáskultúra szempontjából a két ország közt rendkívül fontos szerepet betöltött közös könyvkiadási egyezmény keretében, a rendszerváltással szerencsétlen módon kimúlt Versbarátok Köre tagilletményeként 2200 (!) példányban került be Csehszlovákiába (hol van már a tavalyi hó, meg az ezres-kétezres számú szlovákiai magyar verseskönyv-vásárló sereglet, kérdezhetnénk azóta szomorú szívvel, de ugyanez a kérdés a kötet tizenhat-ezres összpéldányszáma kapcsán Magyarországon is okkal merülhet fel).

Jómagam tizennyolc évesen, 1967 őszén kerültem föl egy kis Duna menti faluból – főiskolásnak – Pozsonyba, ekkor egy-két lap már engem is közölgetni kezdett, mígnem a következő év áprilisától – két versközléssel az Irodalmi Szemle *Vetés* rovatában induló bolyhoz is csatlakozva –, már (későbbi barátom, Csiki László szavaival) „lelkesebben és öntudatlanul jártam a kezdő költők útját”. A lehető legjobbkor jött volna tehát számomra, provizóriumom szinte óráról órára történő tágitásához a *Merülő Saturnus* megjelenése és Weöres fölfedezése, amely és aki egy vidéki – ráadásul: nemzetiségi, határon túli – középiskolából kikerült poéta-önjelölt számára egyenesen a világ nyolcadik csodájának számított, ha akkorra már nem ismerem volna – legalább futólag, ám a reveláció erejével engedve hatni rám – a *Tűzkutat*, melyhez Pozsonyban elég gyorsan hozzájuthattam. Érdekes adalék lehet azonban mindehhez (és a korviszonyokat is jellemzi!), hogy köreinkben nem a hivatalos pesti kiadás járt kézre, hanem – nyilván az akkor már Párizst járt Cselényi László jóvoltából – a nyugati. (Saját példányomat a kötetből bő negyedszázaddal később, 1995. január 19-én kaptam ajándékba valamelyik György nevű barátomtól a következő, a könyv hátsó belső táblájára firkantott ajánlással: „A Nagymester könyvét a Nagymesternek, tisztelettel – a könyv filológiai előtörténete kapcsán is”, ám akinek sietős aláírásából egyelőre sehogy sem sikerült kiokumlálnom a vezetéknevét,

maga az ajándékozás és e tréfás hangú, számomra szerföltött hízelgő dedikáció története viszont azóta teljesen kiment a fejemből.) A kötetet bár a Weöres-irodalom fordulópontként emlegeti a költő pályáján, s magam is itt ütköztem meg először a *Graduale* rejtélyeivel, itt döbbsenem rá első ízben, *A hang vomulása* ciklus olvas-tán a költői szerep- és hangpróbák, formajátékok én-nyitogató, én-tágító jelentésére, s a költészet nyelvteremtő szerepére is az itteni *Intimus* és *Profusa* ciklusok darabjai nyitották rá a szemem, s mivel a könyv csak néhány napig lehetett nálam, afféle gyors előtanulmány gya-nánt, bevezetőként Weöres szövegüniverzumába – igaz, arra ez a pár nap is elegendő volt, hogy Weöres költé-szete szembefordítson mindazzal, amit a versről és a költészetéről addig tanultam, az igazi személyiségfejlesz-tő iskolát – önmagamhoz is – a *Merülő Saturnus* jelen-tette a számomra. Az a kötet, melyet ugyan költőnk valamelyik elemzője afféle átmenetnek tart a *Tűzkút* és a *Psyché* között, amely egyrészt továbbvitte és újabb színekkel és formamutatványokkal gazdagította az előző kísérleteit, másrészt viszont már előrevetítette – az ebből vett részlet közzétételével is – a három évvel később kiteljesedett *Psychét*, az éncserének és a költői szerepjátéknak ezt a magyar irodalomban minden addi-gi kísérletől eltérő s azóta is páratlan monumentumát.

*

Nemrég, Weöres valamelyik mostanában, már a születési centenáriuma alkalmából megjelent könyvé-nek bemutatója kapcsán rangos kritikus-esztétánk költőnk művészi végakarátát idézte nagy lendülettel („Weöres egyszerűen pelenkás kisednek nevezte az utókort, amely örülhet, ha egyáltalán ő kitörli a fene-két”). Nos, a hivatkozott helyen, *Egybegyűjtött írásai Köszöntésében* a költő bár valóban mondott ilyesmit, csakhogy nem teljesen azt s nem azzal az éllel, ami-ként azt tudós ítésszünk – vagy a könyvbemutatóról szóló tudósítás szerzője – felidézte. Weöres ugyanis nem általában az utókort – tehát nem felénk, kései olvasói – felé suhintott szentenciájával, hanem amaz, általában a lírikusok által áhított, „csalhatatlan isteni ítélőszéknek” remélt utókort vette célba, mely majd a halhatatlanságot fogja biztosítani neki – mint költő-nek –, s konkrétan ennek szólt a fricskája – magyarán annak, hogy ő messze nem vágyik ilyféle halhatatlan-ságra: mert az ilyen „taknyos csecsemő, örüljön, ha kicserélem a vizes pelenkáját”, s „ne osztogasson” neki babért. Neki ugyanis nem babér kell, s ha lejárt az ideje, bátran túl is lehet rajta lépni („a bearanyozott

hülyén”, biztatott annak idején a legcsekélyebb „rá jellemző furcsa agresszió nélkül”, amit ugyanezen tudósítás szerint az emlékezők ugyancsak rá akartak kenni, inkább – olvasatomban – többadagnyi öniróni-ával fűszerezve mondandóját). Jellemzően azonban épp gondolatmenetének lényege sikkadt el a fenti értelmezésekben, mellyel arra biztatja majdani olva-sóját, hogy az hódoló dicséret és istenítés helyett kedvvel „birkózzék vele”, „mint kisgyerek az apjával, és a birkózásban erősödjék”. És, legalábbis értelmezé-semben, pontosan ez a „birkózás” a lényeg, a birtok-bavételnek, a megértésnek eme profán küzdelme, melynek épp az „erősödésben” rejlik a lényege. De ez ez „erősödés” is kétoldali: az olvasó erősödésével a költő is erősödik, s egymást állítják újabb és újabb kihívások elé. Tehát itt közel sem a szakralitás áhíta-tos tiszteletére vagy az imádó utókort áhítására helye-ződik a hangsúly, hanem az egymást gazdagító, köl-csönös *nevelődésre*. A versek tulajdonképpen ekképp nevelik föl (ki) a maguk olvasóit (csecsemőit), s az olvasók ekképp adnak értelmet a kérdéses verseknek.

Mert Weöres két sorában is annyi a rejtély, a tisztáz-ni és felfedni való, hogy napokra munkát adhat vele olvasójának, aki végül mégis kénytelen belátni: talán mégsem sikerült teljesen tisztázni-felfednie, aminek oly komoly elszánással veselkedett neki; a vers, a kép bizonyos részben ellenállt neki, s egyik-másik szeletét továbbra is homály fedi előtte, ami persze ott van rajta, előre megfestetten, csak éppen neki nem volt egyelőre szeme rá, hogy észre is vegye. Majd talán máskor, vigasztalja hát magát, egyszer talán majd ő is részesül-het az adott részre való rálátás kegyében; igaz, előre nem tudható, hogy ugyanazon képnek nem egy másik eleme, dimenziója válik-e a számára akkor láthatatlan-ná, kibontathatatlan-ná, jóllehet korábban már – legalábbis úgy vélte – egészen jól elboldogult vele. Ahogy itt van mindjárt a *Stonehenge* „ösvilágból szőtt álmából” a *hossza-nincsen hosszan viruló virág*, mely a maga konkrétságában is megfoghatatlan, mely – jelzője révén – egyszerre van is, nincs is, egyszerre önmaga is és önmaga tagadása is, egyszerre, egyugya-nazon pillanatban, egyforma érvényességű realitás is és abszurditás is. Olyan, mint az idő maga, mely önmagá-ban, a maga konkrét voltában tulajdonképpen nincs is, csak bennünk képződött meg; azaz merő-egy elvonat-koztatás, amely mégis meghatározza, befolyásolja min-den lépésünket, szellemi és testi, lelki működésünket; hozzá s vele viszonyítunk mindent, vele mérjük és jelöljük annak nagyon is konkrét nincsét. S a vers

következő sorával kiegészítve az előzőt, megint újabb képtelenségek jönnek, mert az iménti hossza-nincsenben *gyökértelen és száratlan virág virul* hosszan, ami, ugye, bármily megfogható és érzékelhető is a számunkra a maga virulásával, igazából merő képtelenség a gyökértelen viruló virág is, amelynek ráadásul szára sincs. És mégis világos minden, ha hagyományos logikánktól, mindennapi tapasztalatainktól elvonatkoztatjuk mindent, s egy másik világba, a *benső végtelen* világába helyezzük át, ahol nem különül el részeire/elemeire az egész, ahol minden *egy*, s mindenből találni csatlakozást minden irányba (és minden felé), és minden egyszerre lehet is és képtelen is lenni, ahol minden mutatja is, takarja is önmagát. Egy kimeríthetetlen világot tár így elénk Weöres, melynek fényében végső soron az ember értelmezői felkészültsége bizonyul végesnek. S ekkor még túl se jutottunk a kilencrészes kompozíció első részén, azaz annak negyven versszakából az elsőn, s megakadtunk/leragadtunk e 170 soros költemény mindössze két – 5. és 6. – soránál. Mert valószínűleg lehetetlen is végighaladnunk a versen sorról sorra, hagyományos olvasatunk szerint, s valószínűleg más logikát, más olvasási módo(ka)t kell találnunk hozzá (és egészében véve Weöres Sándorhoz is); lehet, egyszerűen csak végig kell áramoltatnunk magunkon a verset, átadni magunkat neki, hogy végigfolyjon, -zúduljon, -csörgedezzen rajtunk; lehet, nem nekünk kell olvasnunk a verset, hanem hagynunk, hogy az *olvasson*, értelmezzen minket. És valószínűleg a világgal is akkor járunk el jól, ha hagyjuk szabadon, a természete szerint keresztülfolyni, -zúdulni, -csörgedezni rajtunk, ha nem szakítjuk meg folyton örökös értelmezéseinkkel, mesterséges beavatkozásainkkal, és ha nem szakítjuk ki magunkat belőle, hanem rábízunk mindent a természet bölcsességére, mert egyedül csak az képes felemelni és megtartani bennünket, ha nem osztjuk fel az egészet én-re (mi-re) és világra, ha nem választjuk szét – sem magunkban, sem a világban – a kettőt, ha nem az idővel bíbelődünk folyton, hanem hagyjuk, hogy az időtlenség növegessen minket hatalmasra, az időnél is hatalmasabbra, az időntúliban.

Ilyen értelemben örökös birkózás tehát a számomra (is) Weöres Sándor költészete – immár több mint négy és fél évtizede, pályakezdésemtől, azaz a szó szoros értelmében vett költőkénti „taknyos csecsemőkoromtól”, s nem tagadom, hányszor fordultam hozzá, kezdetben naponta többször is, hogy „kicsérélje a vizes pelenkám”, s még ma is nagyon sokszor úgy keresem versbéli tekintetét, mint ahogy

idestova hat évtizede halott édesapám szemeit a kozmosz végtelenjének csillagai közt.

*

Weöres Sándort nem volt szerencsém személyesen ismerni, soha nem találkoztam vele, nem voltam olyan társaságban, irodalmi esten, tanácskozáson, ahol ő is jelen volt. Hogy mégis szinte *személyes* kapcsolat köt hozzá, nálam szerencsésebb barátaim, ismerőseim elbeszélésének köszönhetem, akiknek megadatott, hogy az ismeretségi körébe tartoztak, akik személyesen is találkoztak vele, továbbá azoknak a kortársi portréknak, esszéknek, emlékezőeknek, anekdotáknak, s a vele készült beszélgetéseknek, melyek oly részletesen és hitelesen rajzolják fel előttem emberi portréját, hogy már-már bensősége-sebb kapcsolatom alakulhatott ki vele, mint nagyon sokakkal életem valóságos, érzelm- és tudatvilágomat, személyiségemet is jócskán alakító szereplői közül. Ami újabb példa arra, hogy nemcsak a valóság teremthet legendákat, hanem az ember a legendákból is teremti a valóságot (és nem is feltétlenül virtuálisat). Cselényi László említi, Weöres Sándorral való, számára „szemeszterekkel fölérő tananyagot” jelentő találkozását idézve egy harminc évvel ezelőtti Élet és Irodalomban, hogy e tananyagot tulajdonképpen nem is a költő által mondottak hordozták, hanem az „a személyes jelenlétében, a belőle sugárzó vonzásban, a körülötte kialakult légkörben és hangulatban volt”. Nos, nagyon is értem, amit Cselényi mond, hiszen ugyanezt a sugárzást érzem magam is személyiségéből – majd két és fél évtizeddel a halála után is –, noha, említettem, személyesen nem ismertem őt. Amit Somlyó György ír a *Psyché* kapcsán, hogy tudniillik azt „szinte személyes érdekkeltséggel” olvasta, magamra is érvényesnek tartom: Weörest ezzel a legnagyobb „személyes érdekkeltséggel”, személyes érintettséggel olvasom kezdettől – teljes valómban érintett vagyok általa, miként azt is képtelen vagyok eldönteni, hogy bennem mi az, ami a szüleimtől eredeztethető (ami alatt nemcsak azt értem, amit kétségtelenül tőlük kaptam, hanem azt is, amit a velük való tudatos szembefordulásaimból nyertem önépítkezésemhez), ugyanúgy az sem dönthető már el, hogy mi az, ami bennem eredendően tőle való.

A napokban újra elővettem Weöres Sándor interjúinak, nyilatkozatainak, önvallomásainak a kötetét (*Egyedül mindenkivel*; Domokos Mátyás rendezte

sajtó alá 1993-ban). És meg kell valljam, kettős szembesülés volt számomra e kötet újraolvasása, részben mert annak a költőnek emberi arcára, civil valójára vetett több nyalábnyi fényt, aki nélkül bizonytalán más lenne a nyelvünk, más lenne a képzeletvilágunk, másképp látna a szemünk, másképp hallana a fülünk, és az élet legfontosabb dolgairól gondolkodva is másképp járna az agyunk, azaz: más lenne az identitásunk, másképp lennénk önmagunk, mint ahogy vele, életművének birtokában lehetünk. Részben pedig azért is, mert közvetlenül a könyv megjelenése után készült, a kötetet elcsúfító egykorú grafitceruzás aláhúzásaim, egy-egy szöveghelyet kiemelő vonalkázásaim, felkiáltójelezéseim, valamint botor kommentárjaim, bejegyzéseim kereken két évtizeddel korábbi magammal is szembesítenek, azzal, mi volt fontos a számomra Weöresből húsz évvel ezelőtt, s ez mennyiben változott azóta. Jelöléseimből, bejegyzéseimből azonban egyértelmű, hogy pontosan azokat a részeket, mondatokat, gondolatokat, szöveghelyeket jelöltem volna meg olvasásukkor ma is, hatvannégy évesen, mint amelyeket az 1990-es évek elején, negyvennégy évesen már megjelöltem. Sőt, ha jobban megnézem ezeket a szövegeket, ha ismertem volna őket, huszonnégy évesen is ugyanezeket a tartalmakat, fogalmazásmódokat és gondolkodásirányokat emeltem volna ki belőlük. Mindebből az következik, hogy Weöres az a ritka írónk, költőnk, akiben annyira benne van minden, pályaindulásától pályazárásáig, hogy az ellentétben vele, többször is gyökeres belső változásokon, átalakulásokon, súlypontmódosulásokon, szemléleti-ízlésbeli váltásokon átesett olvasója minden életszakaszában fellelheti magát benne, és ugyanazzal a lendülettel képes olvasni őt, s ugyanazt képes kiolvasni belőle hatvanvalahány évesen, mint évtizedekkel korábban: negyvenvalahány évesen, s további évtizedekkel még korábban: huszonvalahány évesen, sőt mint amilyen buzgalommal falta őt még ennél is fiatalabban: tizenhét-tizenkilenc évesen. Vagyis jó lenne egyszer megfejteni a titkát annak – legalább saját használatra –, miért van az, hogy Faluditól Vörösmartyn és Aranyon, Adyn, Babits, Kosztolányin és Radnóti keresztül Füst Milánig általában mindenki mást és mást jelentett, s mást és mást adott nekem személyiségfejlődésem különböző fokain, és mindegyikük állandó párbeszédre sarkallt-nevelt, míg Weöres univerzális – vagy inkább kozmikus? – személyisége és lírája megbonthatatlan márványtömbként ad mindenhez és mindenben nem fakuló viszonyítási pontot

(talán még valamiképpen József Attila, későbből pedig részben Pilinszky meg Nemes Nagy Ágnes jelenthet valami hasonlót). Számomra – s a vele készült interjúk gyűjteményébe két évtizede rótt bejegyzéseim is ezt igazolják – Weöres az az archimédészi pont, ahonnan akár a világot is kimozdíthatnám a helyéből; ugyanakkor az a szellemi kötőanyag is, amely ezt a mindinkább szertehullóban levő univerzumunkat még összetartja.

Weöres magánbeszélgetéseiből és nyilatkozataiból egy messzemenően autonóm személyiség rajza bontakozik ki, aki mindent – egész életét – a szellem kalandjának rendeli alá, akinek az élete, fizikai valója csupán versei elengedhetetlen segédeszköze („...a teste nem is látszik fontosnak, csak az arca” – fest róla találó portrét egyik vele készített beszélgetése fölvezetőjében Bertha Bulcsu), illetve, pontosabban az örök világteremtő és világformáló akarat csak azért kereste a benne s általa való megtestesülését, mert őt találta a legalkalmasabbnak arra, hogy a lehető legnagyobb mértékben kiteljesítse azt. Valami ilyesmit írtam 1989. január 23-án, Weöres halálának másnapján is, amikor is végül a Kortársban megjelent búcsúversemben az akkorra már teljesen széthullott világ újbóli egyberakásában, annak weöresi összefoglalásában jelöltem meg a jelentőségét. Nevezett versem ugyanis megköcskötötte róla, hogy „már az idők kezdete óta minden feléje mutatott”, és Istennek „az egész evolúció, az emberi civilizáció egész fejlődése mindössze arra volt jó, hogy egyszer, egy minden addiginál hitetlenebb században Weöres Sándor a saját képére teremtesse őt”, s neki köszönhetően azóta is borzongva szemléli „azt az ezerszer elátkozott isteni csodát, melynek világ a neve, s amelyet ő képtelen volt igazán megteremteni”. Hajdani beszélgetőkönyvét most újralapozva (újraélve) fokozottan lenyűgöz az az egyszerűségében is megnyilvánuló közvetlensége és egyszerűsége, a szó eredeti jelentése szerinti jámborsága („Szelíd, békés, jóindulatú, szerény...”), mellyel emez isteni küldetését beteljesítette. Mindez például abban a mesterségéhez viszonyuló alázatban, s a kérdezőivel szembeni eredendő udvariasságában is lépten-nyomon megnyilvánult (véleményével meg nem bántott volna senkit), mellyel a gyakran sablonos, közhelyes s nemritkán magamutogató vagy fontoskodó kérdésekre általában válaszolt. Mert a szóban forgó kötetből az is kiderül, hogy milyen könnyű rossz interjút írni, olyat, amely csak látszatra szól a kérdezetről, ám igazából nincs fontosabb célja a kérdező megmutatásánál. De Weöres

még ezeket a megkereséseket is el nem tanulható eleganciával kezeli, és mindenre, még a leggyermetegebb kérdésre is van olyan válasza, mellyel teljesen egyéni megvilágításba helyezi azt.

Persze, készültek a költővel olyan beszélgetések is, amikor a kérdezőt (is) a világ érdekli maga, s Weörest annak megismeréséhez kéri fel. Amikor nem saját magát akarja láthatóvá tenni a költő fényében, hanem a felvetett kérdést, s ezzel tulajdonképpen kérdezt-jének ad lehetőséget, hogy annak összefüggésében is valljon magáról. (A különösen érdekes kérdéseket olykor meg is köszöni.) Weöres válaszai akkor a legizgalmasabbak, amikor váratlan kérdésekkel szembesül, amikor ezek valamit hirtelen megnyitnak benne, amelyek nélkül esetleg az adott összefüggések számára is örökre rejtve maradtak volna. (Az ilyen kérdéseknek, kérdezőtechnikának például – s itt, e szóban forgó kötetben is – Bertha Bulcsu volt a nagymestere.) Weöres pedig olvasóját mindegyre arról győzi meg, hogy milyen lenyűgöző tudás birtokában volt (van!), s nincs a világnak, a makro- és a mikrokozmosznak – és persze az emberi nemnek és kultúrának, illetve társadalomnak – olyan szelete, melyről ne volna tudomása, s persze véleménye is („...az ember egy óriási keret”, aki mindent, az egész mindenséget és az Istent is magába foglalja – nyilatkozta egyszer Székér Endrének). S az e beszélgetéseket közreadó Domokos Mátyás is éppen azt emeli ki utószavában, hogy „nem lehet olyan kérdést elgondolni az ő életével, művével, a művészettel vagy a Mindenséggel kapcsolatban, amire Weöres Sándor beszélgetései ne adnának egyenes és konkrét választ”, mi több, még azokat a kérdéseinket sem hagyja megválaszolatlanul, amelyeket „e gyűjteményt olvasgatva, beszélgetéseinek csendestársaiként mi magunk, a képzeletünkkel tennénk föl a költőnek”. Weöres tudása,

úgy gondolom, nem is annyira a tárgyi ismeretek halmozában rejlik (bár ezek is kiadnak egy csomolungmai hegymagaslatot), hanem mindenekelőtt az összefüggések birtoklásában, mert azokat teszi számunkra láthatóvá, érzékelhetővé, melyekkel egyúttal át is szerkeszti világunkat, új hangsúlyokat és új néző- és értékszempon-
pontokat jelölve ki benne, s ez adja azután azt a többletet, melyek birtoklása nélkül bizonynyal védtelenebbek

lennénk azokkal a szellemi-filozófiai-ontológiai, valamint morális-etikai kihívásokkal szemben is, melyeket a XXI. század állít már most is elénk. (Nem véletlenül ajánlhatta például egybegyűjtött verseinek háromkötetes monstrumát már az 1970-es évek derekán a III. évezrednek.) Amit ő mond egy helyt Petőfi kapcsán – „Beszélni és dalolni tanít, még akkor is, ha nem tudunk róla. Hangja úgy szétoldódott a versben, prózában (...), hogy ma már alig vesszük észre: általa lélegzünk magyarul” –, az tökéletesen illik rá is. Elég, ha ezzel kapcsolatban csak ún. „gyermekversei” kultuszát nézzük, nagyjából

Gyulai Líviusz illusztrációja Weöres Sándor *Psyché* című verses regényéhez

négy-öt évtizede nincs nemzedék, amely már beszélni is alig tudó korától, szinte az első anyai szavakkal együtt ne hallaná, tanulná a verseit, s ezek szavai, zenéje, ritmusa, transzcendenciája, fantáziaképei segítségével tanul meg beszélni, hallani, látni, tanul meg magyarul és versül egyaránt. Vagyis amit Kovács Sándor Iván írt le vele kapcsolatban harminc évvel ezelőtt, az akkor hetvenéves Weörest köszöntő Kritika-beli képes összeállításának bevezetőjében, azazhogy ő az a „boldog költő”, akinek „könyvei nem »jajgatnak olvasatlanul«, mert „maga nevelte-neveli magának olvasóit”, az halála után három évtizeddel is, születési centenáriumán, változatlanul igaz, sőt mindezzel együtt mára az is tökéletes bizonyosságot nyert, hogy „az idő fogságából” már – miként egykori mesteréről, Babits Mihályról írta valahol – ő is régen kiszabadult.

GYULAI LÍVIUSZ Munkabeszélgetés Weöres Sándorral

Ha emlékezetem nem csal, a hetvenes évek elején történt, hogy telefonáltak a Magvető Könyvkiadóból munkaügyben. Náluk amolyan „házi szerzőnek” számítottam. Az első illusztrációs munkám, ami könyvben megjelent, szintén nekik köszönhető, így mindig számíthattam egy-egy igényesebb feladatra.

Ez esetben Weöres *Psychéje* volt a megbeszélés tárgya; a kéziratot megkaptam és egy rövid összefoglalót.

Kiderült, csodálatos, a magyar irodalomban is unikumnak számító alkotás, ami nyílt, szókimondó szexuális jeleneivel is kitűnt, a kor álszent, prűd szemléletét felrúgta, ezt az összefoglaló is érintette. Elolvastván a kéziratot – Weöres Sándor remekművét –, egyértelmű volt nekem, akkori fiatalembernek, hogy ez az a „labda”, amire minden illusztrátor vágyik! Volt már a „praxisomban” jó néhány, a kiadótól kapott szép, műves munkát igénylő feladatom (Mészöly Dezső: *Villon és a többiek* – aranyérmet kapott a Lipcsei Könyvbiennálén, az IBA-n, Szerb Antal: *A királyné nyaklánc*).

De ez más volt. Igazi próbatétel, hisz újdonságával, nagyszerű költői játékával méltó „köntöst” kívánt. Jelentkezett a kiadó, hogy a szerző szeretne találkozni velem, mielőtt nekilátnék a munkának. Az akkori műszaki vezető társaságában elmentünk a Mesterhez. (Közbeszúrom, hogy a kiadóbeli „mentorom”, műszaki vezetőm már a pályám elején tanácsolta jóindulattal, nem ajánlatos a szerzőkkel találkozni az illusztrátoroknak, mert jószerével „elviszik őket az erdőbe”. De most a kiadó is kért, tegyek eleget a meghívásnak, és én természetesen boldogan, tele várakozással mentem a találkozóra!)

Otthonukban Károlyi Amyval, a feleségével fogadtak, nagyon jó kis beszélgetés alakult ki a

Mester és szerénységem között, hiszen olyan izgalmas feladat előtt álltam, hogy pl. arcot kellett adnom a költőnőnek, akit a Mester álmodott meg, és ebben a csodás játékban – én mázlista – nem kis szerep jutott nekem! Egyetértettünk, egy szép kiállítású könyv lehetőségére nyílt alkalom, de az idő rövid (a megjelenés előtt döntött a kiadó, hogy illusztráltatja).

A Mester szép küllemű könyveket vett elő – főleg olasz kiadók kiadványait, úgy emlékszem –, nagy gyönyörűséggel forgattuk őket, s ígértem, megpróbálok felnőni a feladathoz, és a művet olvasva tudtam,

nem akármilyen élvezet lesz! Az idő rövidsége miatt mondtam neki, hogy inkább

Psyché korának hangulatát (ami Kazinczyé, Kölcseyé) próbálom ábrázolni mint háttérrel, természetesen Psyché alakját „kitalálok” a Mester megálmodott nőalakjának felélesztésével.

Sokat, sokáig beszélgettünk, mai napig a fülemben cseng Weöres Sándor jellegzetes orgánuma. Károlyi Amy közben kávéfőzött, de a konyhából is figyelemmel kísérte diskurzusunkat. Szóba került például, hogy milyen lehetett Psyché írása?

Ajánlottam neki, hogy talán Szendrey Júlia, Petőfi hitvesének kézirata segíthet, hisz nőiességében olyan lehetett, mint Psyché,

ugyanakkor a kor divatja szerint (George Sand volt a minta, rövid haj, férfi ruhák), külsőségekben is emlékeztet rá, így talán az egyéniségükből fakadó hasonlóság az írásmódban is tükröződhet. Fellelhető a Széchényi Könyvtár kéziratárában.

Szóba hoztam, hogy nem tartom szerencsésnek egy fiktív költészetet bemutató műbe egy élő, valószínű kortárs költő – Ungvárnémeti Tóth László – megjelent kötetét (annak borítóját) reprodukálni. Ilyenkor látszik, egy fiatal mit megenged magának, de olyan oldott, közvetlen társalgás folyt közöttünk e remekművet körbejárva, hogy könnyen megfeledeztem róla, hogy egy író-zsenivel társalgok. Felejtetetlen órák voltak, s hogy tetszett-e végül is a „produkcióm”? Pár év múlva felkért aktuális, megjelenő könyve illusztrálására...

Gyulai Liviusz: *Psyché*

ALFÖLDY JENŐ A teljes ember, ha nőnemű

Weöres Sándor *Psyché*jéről

Nem tudom, van-e időszerűbb olvasmány Weöres Sándor öregkori főművénél, a *Psyché* című verses regénynél. Weöres olyan nőmodellt elevenített meg tizenkilencedik század eleji formában és az akkori történelmi, művelődéstörténeti korképbe helyezve, amely élni segít a harmadik évezred eszménykereső nőinek csakúgy, mint a női sorsot befolyásoló, sorsukat velük összekötő férfiak emberiségfelének. „Élni segít”, ahogy maga Weöres Sándor mondta.

Weöres remekében igen nagy szerepe van a vegytisztán testi vonzalomból eredő nemi kapcsolatnak. Olyannyira, hogy a harminc évesen már „mindenen túl” levő, ki tudja, hány férfit bibliai értelemben ismerő Lónyay Eliza *kurvának* vallja magát a rá jellemző szabadszájúsággal. Ám az életrajz ismeretében érzékeljük ebben a szóban az iróniát. Liza személyiségéből, élettörténetéből, érzelmi életéből s nem utolsósorban költészetéből (mely *életmű* a weöresi *életműben*) középponti szerep jut a legnagyobb humánus értékeknek is. Előtérben az öröm jogáért megküzdő nő áll, de (süldőlány-kori érzelmi zavarodottsága múltával) sosem a tisztesség, a jóakarat és a részvét rovására. Személyének ókori modellje a római mitológia alakja, Psyché. A legerősebb érzelem, a szerelem női princípiumának allegóriája ő, a férfié Amor. Ők ketten a lélek, az anima és az animus megtestesülései. Weöres költészetében ez a testi szerelemben összeforrt „kétfejű alak” (történelmi vonatkozásaiban „kétfejű szörnyeteg”) a Hermafroditusz – a Hermészre és Aphroditére kettébomló, kétnemű isten-ös származéka. A görög mondavilág szerint Hermafroditusz két fele a szerelem-

ben talál vissza egymáshoz. Rövid időre ismét egyesülhetnek – részesülnek az ösboldogságban, a teljességben. A női fél megőriz valamit a férfi lélekből, az animusból, a férfi-fél pedig az animából, s ezáltal mindkettőjük az ember kétféle lehetőségét hordozza magában. Weöres olyan karaktert hívott életre *Psyché*jében, akinek gyönyörű női testében „férfiás” erények is lakoznak, olyanok, amelyek a modern nőknél gyakoriak: éles eszű, Don Juant megszégyenítőn hódító, magának független, szabad életmódot kiharcoló, egyúttal demokratikus és igazságos úrnő.

Lelkében megőrizte az egyetlen és beteljesületlen szerelmese, Tóth Laczkó iránti gondoskodás *anyáskodó*, bár nem *anyai* erényét is.

A verses regény fogadtatása a megjelenését követő hónapokban és években meglehetősen vegyes volt. Akadtak erősen fanyalgó, úgyszintén a zseninek járó főhajtást kifejező esszék és kritikák. A *Psyché* elleni, negyven évvel ezelőtti kifogások közül hármat érdemes kiemelni a cáfolat kedvéért, tekintettel arra, hogy ezeknek még nem jártunk a végükre kellőképpen. Az első, ismételten megjelenő ellenvetés a művel szemben műfaji természetű: *nem regény*. A második vád: az erotikus töltésű mű a

magánember szférájában marad, a fogyasztói társadalom elszigetelt életérzésének és nem a közösségi embereszménynek felel meg, s az *izolált ént* fejezi ki, mint Weöres egész költészete. A harmadik, legotrombább kifogás: a *Psyché* nevében írt versek egy *dilettáns* költő munkái. Mintha *Psyché fejlődésben bemutatott* költészete 1813 körül nem jutott volna föl a weöresi költészet egyik lehetséges csúcsára. Ez bizony a kritikus dilettantizmusára vall, nem Lónyay Elizáéra.

Stiláris szempontból volt csak valamelyes egyetértés a *Psyché* fogadtatásában: Weöres vitathatatlan érzékkel szólaltatta meg a nyelvújítás kezdetén, az 1808 és 1830 között megújított magyar nyelvet. Azt sem vitatták, hogy a versek hibátlanul hozzák a

Gyulai Líviusz: *Psyché*

berzsenyis, kazinczys klasszicizmus, a korai, Csonakra, Fazekásra visszavezethető rokokó népieség, a késő manierista költőnők (Vályi Klára, Molnár Borbála, Újfalvy Krisztina, Dukai Takách Judit és mások) stílusát. Psyché, azaz Lónyay Eliza (Lidi, Erzsi, Böske) emlékeztet a korabeli, *mesterkedő* költőkre is, akiket Weöres a *Három veréb hat szemmel* című líratörténeti antológiában vonultat

föl, részben a Psychével kapcsolatos bűvarkodás melléktermékeként, részben három-négy szakember (főként a régi irodalomban ott-honos, a *Mesterkedők* című antológiát összeállító Kovács Sándor Iván) segítségével végzett kutatómunkája révén. A romantikát csak egy vers erejéig érinti Psyché költői világa – a lázadó arisztokrata, Shelley vonzó hírére írt a poetessza egy remek utánérzést az angol költő modorában. Psychének nemcsak életrajza, hanem költői világa is jelzi a *kiemelkedő egyéniség* meglétét:

írásaiban rengeteg a szellemes, iro-
nikus fordulat, a fölény minden arisztokratikus és nyárs-
polgáriás előítélettel szem-
ben. Biztos ízléssel kezeli a divatos vagy divatjamúlt
korstílusokat – ízlése megegyezik Weöres Sándoréval. Rajong Csokonaiért és Berzsenyiért, fenn-
tartásokkal viseltetik Kazinczy vagy Kisfaludy Sándor iránt, de őket is becsüli, és sokat tanul tőlük. Tökéletesen versel a sapphikumokban, anakreoni-
kákban éppúgy, mint a magyaros formákban, nyel-
ve igen gazdag és sokrétű. Ugyancsak weöresi vonása, hogy a cigánydalok és a titkon terjedő „lator énekek” nyersesége, szilajsága éppúgy megtalálható költeményeiben, mint a német és francia betétek és latinizmusok. A mitológiai elemek főként Ungvárnémeti Tóth László hatását juttatják eszünkbe. Ezek korszakosan elterjedtek a főúri nyelvben, éppúgy a lateinerekében, a deákos írók és magántanárok nevelte úriasszonyok és kisasszonyok nyelvhasználatában is. Külön *regényírói* bravúr, hogy a versek stílári és gondolati fejlődésében megvalósult a *fejlődésregény* elve is, úgyszintén a *törté-*

nelmi és a *társadalmi regényé* is a prózai betétek s a versekbe sűrített információk révén, ha *kisregény* terjedelemben is.

Miután Liza hozzámegy a gazdag Zedlitz báróhoz, a részben cigánykirálynőtől, részben az ország legelőkelőbb családjaiból leszármazott Eliza minden lehetőséget megragad, hogy részesüljön a nagy művészet nyújtotta élményekben: megismerkedik

Goethével, Hölderlinnel, Beethovennel, a legelőkelőbb magyar és más arisztokratákkal, huszártisztekkel, s még egy kamaszkorú Habsburg főherceg is szeretné őt egy bécsi bál alkalmával megszőktetni. Közéleti életet is él, bár e téren csakugyan „műkedvelő”: elegánsan legyezgeti magát a pozsonyi reformországyűlések parázs vitáit hallgatva.

Hódító szépsége, rengeteg kalandja, szórakoztató egyénisége, társasági sikerei és mai szóval *vagánysága* miatt sok vetélytársnője és irigye támad, főként az úriasszonyok körében, de színes egyéniségének köszönhetően (a szomo-

rú végtől eltekintve) mindig kivágja magát a bajból: számíthat a „lovagias” férfiak nem egészen önzetlen segítségére. Férjével afféle szóbeli szerződést kötött, hogy hajlandó vele élni, de csak ha szabadon élheti életét, s mint a Psyché mitológiai jelképe, a pillangó, röpködhet bokorról bokorra, ágyról ágyra. Nem akármilyen *egyéniiség* – az, amit Weöres Sándor elhárított önmagától: „Az okosak ajánlják: legyen egyéniséged. / Jó; de ha többre vágyol, legyél egyénföltre” – ez a költő közismert *Ars poeticája*. Weöres egy teljes *életművet* írt Psyché verseiből és életrajzából, erről a kiemelkedő női egyéniségről, csillogó humorról és a *tragikum* iránti érzéssel, amely a saját nevében írt verseiből világnézeti okokból többnyire hiányzik. Psychével a harmadik évezred felé mutató női *egyéniiséget* teremtett: a női módra megvalósult *teljes embert*. Psyché költészete már fiatal korában, 1920 táján lezárul, s a következő irodalmi korszak, az *Aurora* almanachja körül kibontakozó romantika

Gyulai Líviusz: Psyché

– sok biedermeier vonással – már nem az övé, s a stílustörténeti „haladás” egyik avatott szakembere, Toldy Ferenc értetlenül bírálja el Liza verseit. Pontosan olyan értetlen, mint a *Psychét* bíráló hivatalos sajtó: *dilettánsnak* tartja csípős szókimondásáért, sapphói őszinteségű erotikájáért és deviáns gondolkodásáért. A közgondolkodás mit sem változott százötven év alatt.

A verses kisregény *ma* ugyanolyan időszerű, mint 1975 körüli fogadtatásakor. A zseniális költőnk sorsa ma sem sokkal könnyebb, mint akkor, vagy mint kétszáz évvel ezelőtt. Az Erzsire jellemző *deviancia* az egyetlen, amelyet – a „kulturális” szponzorálás és a bulvármédia és az illegális pornográfia divattá avatott. Ez azonban nagyobb torzítás, mint ha egy jóhiszemű marxista esztéta úgy állította volna be Psychét, mint Delacroix híres, jakobinus szellemű szabadság-istennőjének egy magyarországi megfelelőjét a Habsburg-abszolutizmus korában. Ez nekem még mindig rokonszenves túlzás volna. A hetvenes évek marxistáinak sajnos nem jutott

eszükkbe. A pucér felsőtestű, gyönyörű szabadság-jelkép a francia és a világtörténelem szomorú tanulságai szerint csak az erőszakot igazolná, nem az emberi lényeghez tartozó szabadságot, melynek „szövedéke mindig fölfeslik valahol”, ma különösen. Psyche jóval több ennél az allegorikus nőalaknál: kivételes *emberséget*, szívet és eszt is kapott érzékisége mellé szerzőjétől, Weöres Sándortól, és semmi köze a pártsajtóban emlegetett dilettantizmushoz. A görög istennők közül Aphrodité női szépségét, érzékiségét, Pallasz Athéné okosságát-bölcsességét s a fiús Artemisz sportosságát egyesíti. Csupán Héra istenasszony anyaságeszményétől idegenkedik, pedig két nagyszerű gyermekkel ajándékozta meg férjét s hazáját. Weöres azt sugallja, hogy egyenrangúságukért, Héra kezét elengedve, nagy árat fizettek a női felszabadulás előfutárai, a szüfrazettek és a feministák. *A teljes ember* eszméje, ha nő valósítja meg, anyának is éppúgy meg kell hogy kapja teljes rangját, mint szerelmi szabadságában, társadalmi rangjában és hivatásában.

Első sor (balról): Bodnár Bertalan, Zilahy Lajos, Weöres Sándor, Illyés Gyuláné, Károlyi Amy,

hátsó sor: Hamza András, ismeretlen hölgy, Illyés Gyula, Kovács Imre

New York, 1966. június, Gabriel D. Hackett felvétele (PIM Művészeti és Relikviatár)

JÁNOSI ZOLTÁN
„Rikolt a páva veled”

Vázlat Weöres Sándor ösköltészeti forrásairól

„Im a gazdátlan ordítás, lerogyó hegyek éneke,
 fuldokló mezők fájdalma, földrengés, futótűz dala;
 fogva Riakh-menti Jargeh-ban, vezeklem harc meddő hitét,
 arcotok felé fordítom száz hullt világ lehelletét.”

Weöres Sándor: *Mahrüh veszése*

1.

A XX. századi európai és egyetemes költészet mind mélyebben hajolt az ember kulturális, egyszersmind antropológiai hagyományának totalitásába – többek között T. S. Eliot, Federico García Lorca, William Butler Yeats, Dylan Thomas, Vasco Popa kezén – motívumokért, formákért, világértelmezési aspektusokért. A néhány soros vagy szakaszos bartóki daltól a több száz soros eposzig vagy epikus természetű alkotásokig és a hosszúversekig táguló terjedelem ugyanazt az alkotói szándékot mutatta meg: nagyon messzire, lehetőleg az alapokig jutva az emberi időkből, minél több új hangot idézni meg, alkotni újjá, szervesíteni az adott jelen költői öntőformáiba az ember távoli örökségéből. (Ez a folyamat párhuzamosan ment végbe a természettudománynak a világ teljességét mindinkább birtokba vevő szellemi fejlődésével.) A reneszánsz nagy történeti éhségét az ókor irányában a XX. században az ember kulturális történetiségét már totálisan látni, érezni és szervesíteni akaró poétikai program követte, amely a teljes emberi idő átfogásával, a kulturális és művészettörténeti korszakok lineárisan hátrafelé mozgó teljes körű visszahódításával, sokszor egyetlen alkotó kezén is (T. S. Eliot, Weöres Sándor, Szilágyi Domokos) korstílusok, stílusirányzatok, különböző történelmi rétegekben megképződött filozófiai eszmék, vallásformák, mítoszi hagyományok egymásba kapcsolódó gazdag rétegrendszerét építette magába.

Weöres Sándor prózai munkáiból is folytonosan az olvasó elé tárul az antropológiai és művészi alapokhoz jutás igénye. Azoknak az elemi, az emberi minőség kezdőlépeseihez köthető „költői” forrásoknak a föllelési és fölemelési vágya, amelyek a modern ember számára többnyire már láthatatlanok. *A teljesség felé* című nagy esszéjének egyes gondolatai a lényegre mutatva vallanak erről. „Az ős tudás végtelesen egyszerű, olyannyira, hogy szavakba nem is foglalható. (...) Aki a lényében rejlt ős tudást önmaga

számára meghódította, mindent elért, ami emberileg elérhető... (...) a határtalan teljességet tekintsd önmagadnak...” S a szerző minden, érdeklődési terébe kerülő, és ilyen források megtalálásával kecsegtető kultúrtörténeti tömbön keresztül hatalmas és célhoz is érő kísérletet tesz az alapok feltárására, megmutatására, azok elemeinek költői asszimilálására. Kutató szenvedélyének és szintézisének tudatosságáról az 1938-as, *A vers születése* című tanulmányának számos sora e tájékozódás kivételes mélységeit tükrözve is szól. „A primitív népek zenéjét”, „ötezer éves sumir cseréptáblák” szöveg hagyományait, a kínai költészet régi értékeit, a „nyugati nyelvek ősi vers- emlékeit” idézi fel, s a gyermekköltészetet egyenesen mint az ősi költészet folyamatos rekonstrukcióját értelmezi: „Érdemes volna ezt a napjainkban és körülöttünk viruló prehisztorikus költészetet gyűjteni és kiadni...” – összegzi róla. S e források további feltárására és alkalmazó átlényegítésére is bátorítón biztat, hiszen – ahogyan mind a források kezelésének, mind pedig alkalmazásának vonatkozásában megfogalmazza –: „a zsenialitás mindig szellemi függetlenség, nem pedig rituálisan előírt pózokhoz ragaszkodás”. Weöres Sándor „a teljesség felé” nemcsak gondolkodóként, a filozófiára és a lélektanra is érzékeny alkotóként, hanem költői szintézisében is – méghozzá hétmérföldes csizmákat húzva – elindult. Verseiben érzékenyen megnyilatkozik személyiségének az a hatalmas, teremtő igényű vágyakozása, amely folytonosan „a határtalan összefüggés gazdagságára” figyel.

A történeti korszakokkal, stílusokkal zsonglorként játszó író, örökké új élményekre éhes, szintetizáló szándékainál fogva, nemcsak a magyar líratörténet fejlődési állomásainak egyes lépcsőfokait szintetizálta életműve kastélyrendszerének pilléreibe (*Psyché*), hanem számos főbb vonásában a világkultúra nagyobb fázisainak emlékeztetét is alkotásaiba vonta (*Átváltozások*, *Nareki Gergely himnuszaiból*, *Középkori örmény szerzetes énekei*, *Variációk Sevcsenko témáira*). S nem is csupán csak egyik fontos alakítója volt ennek az egyetemes költői folyamatnak, hanem mind a magyar, mind pedig az európai irodalom térségein az egyik legkarakteresebb és a legnagyobb idő- és térbeli távolságokból költői indukciónak nyerő alkotója is. Életműve az ember poétikai fejlődésének – egyik fonalán a magyar irodalmon keresztül történő, a másikon egyetemes tájékozódása segítségével – számos fontosabb periódusát, meghatározó váltásidejét megérintette, kisebb-

nagyobb arányban visszatükrözve verseiben azoknak hatásait, emlékeit.

A csöngői költő munkáinak az egyik számottevő jelentőségű, s máig az időben fénylő mozdulata – s erre épülő művészi teljesítménye –, ahogyan az ókori, a klasszikus görögség előtti, az ember archaikus kezdőlépéseit felvillantó korokhoz, részint felfedezőn, részint újra- és átalakítóan, mint a XX. századi ember számára is közlésképes hagyatéktárhoz, lehajol. A népköltészet, a megmaradt, európai és Európán kívüli archaikus mítoszok vagy mítosztöredékek (s az ezeket átemelő kora ókori művek), részben pedig a természeti népek költészetének forrásain át olyan, e három archaikus dimenzió felől egyenrangúan motivált poétikai univerzumot hoz létre, amely József Attila villanófény-irányjelzéseit már kiterjedésében és a feltárt forráshalmaz bőségében (valamint az ezen alapuló művek mennyiségében és orientáló hatásrendszerének spektrumaiban) is meghaladva, egyetemes értelemben is lényegfeltáróan foglalja össze a korai antropológiai övezetekből felszitható poétikai tudás értéktípusait s továbbgondolhatóságának fontosabb, XX. századi erővonalait. Poétikai, stiláris síkon is egymás hatásait felerősítve fut egybe alkotói tudatában ez a három forrás, ahogyan arról a *Tatavane királynő* két részlete példászerűen tanúskodik.

*Hívlak, habok feletti apám,
hajdani nemzöm, Batan-Kenam,
közelepsz négy-elefánt-vonta Nap-szekereden,
az öt mennyei vihar emeltfejű csörgőkígyói között,
korallfűzérés, örökfű harcoss,
kék ingbe öltözött,
égi cápacson-tlándzsás, teknősbéka-pajzsos,
öveden a hét táncosnő-csillag levágott fűrtjei
lobognak,
elefántjaid, tigris-hadat tiporva, súlyosan dobognak
és megpihensz könyökölve a világvégi zengő kék
hegy hajlatán:
köszöntlek, ragyogó vendég, messzi apám!*

*Segítsetek! Az égre!
Ó, én, szűz páva-jérce,
ki eleven tojások helyett
kapott teste alá izzó köveket,
mind féltve borítja szárnya,
kötölve kelti, hiába.
Két ország kínja tüzel alattam,
sosem kel ki a világ boldogsága.*

A költőnek egészében vagy részben ezen a bázison nyugvó versei az egész életmű felől tekintett arányait figyelve is jelentős részét teszik ki munkásságának, műfaji értelemben pedig az ebből a forrásrendszerből újraírt, adaptált vagy egyéb módon átlényegített darabokkal a műforma-teremtésnek is sziporkázóan gazdag halmazát nyújtják. Egyszersmind ráutalóan és az új poétikai hasznosíthatóság irányfénnyéinek sugárzásában mutatják meg azt a hármas karakterű kultúrtörténeti alapot, amire a szerző többféle művészettörténeti időre támaszkodó versvilágának többi rétege, vonása, filozófiai rendszere kronológiai értelemben is ráépül. Ezekben a vonásaiban Weöres életműve az átemelt, imitált vagy kreált teljes munkáiban vagy azok egyes soraiban, motívumaiban, formáiban – e szellemi ösztönzések mennyisége és erős hatásrendszere révén – már-már akkora, noha félig-meddig másfajta stílusösztönzők közegebe is rejtett hagyománytár, mint akár Bartók és Kodály gyűjtései, a magyar népzene tárának összefoglalásai, a népi és az archaikus emberi gondolkodást visszatükröző néprajzi vagy történeti múzeumok vagy a primitív népek költészetét feltáró újabb antológiák (például a *Leszállt a medve az égből* című vogul népköltészeti gyűjtemény Kálmán Béla nyersfordításából [1980], vagy Tornai József átültetésében a *Boldog látomások* címet viselő és a világ törzsi költészetét bemutató munka [1972]).

2.

Az emberi kultúrát alapozó élet-, társadalom-, lélek- és világmagyarázatok felé elinduló Weöres Sándor tájékozódási forrásvidékei között az ókori és archaikus mítoszok, a felölelt s számos ősi elemet magába konzerváló magyar, európai és Európán kívüli folklór mellett óriási jelentőségűek – mert az írott emlékeket vagy töredékeket az eleven szóbeliség felől átvilágító és értelmező szerepűek –: a *Mahruh veszése* és a *Barbár dal* szerzőjének költői teljesítményében az ún. primitív népeknek, az európai értelemben vett „költészet” fogalmával ugyan csak korlátozottan mérhető, de a nyelvi műalkotások keletkezési állapotát is sokrétűen feltáró, többnyire rítusokhoz vagy más cselekvésekhez kötődő alkotásai. Weöres Sándor a felfedező, a tudós és a költő egyenrangú, közös izgalmaival merül el ezeknek a forrásoknak a tanulmányozásában, értékeit pedig azonnal alkotó szellemisége felhajtó erejébe vonja. Az a „szarka-geisztus”, amivel (részben az intertextualitás erőit felszabadítva) más korokban keletkezett alkotói vagy közösségi szövegekhez nyúl, teljes

mértékben érvényesül a természeti népek alkotásainak vonatkozásában is: „...mindig volt bennem egy szarkaöszön: elvenni, ellopni azt, amire szükségem van, ami megragadott, ahogyan a szarka is elviszi a csillógó gyűrűt, üvegcserepet... (...) De nagyon szükségesnek tartom a plágiumnak azt a fajtáját, ha az ember jó művekből, rossz művekből, utcai cégtábláról, slágerszövegekből, akárhonnan kieszdi azt, ami vonzza, és annak másfajta fényt, másfajta világosságot ad a saját munkájában.” Az imitációtól az újra költő, a kreatív átlényegítésig, a modern képbe vont archaikus aspektus kontrasztív, meglepő vagy az élet egy-egy szokatlan összefüggésére ráismertető felcsillantásáig, illetve a sokszínű variációkat teremtő formaalkalmazásig – ahogyan a többi, a különböző kronológiai mezőkben elhelyezkedő merítési bázisa költői transzformációi esetében – az ősi forrásokra figyelő szintézisében is egyszerre alkalmaz játékos, tragikus, groteszk, szarkasztikus vagy filozofikus tartalmi és poétikai megoldásokat. Az antropológiai rálátás teljességét birtokló és átélő ember magabiztosan visszahelyezkedő mozdulattal alkotja újjá, ütközteti, támasztja fel az archaikus hagyomány őt megérintő nagyobb dokumentumait vagy ezek kicsi töredékeit a szinte az egész világirodalom ösztönzéseit az újján pörgető bűvész. Ám a látzolásos játékos s a sokszor az avantgárdra is néző szabad asszociációs művészi teremtő erő mögött hatalmas elméleti felkészültség, az embertani, pszichológiai, gondolkodói, emberi alapvonások mély megértése és empátikus öröme áll.

Weöres Sándornak az archaikus ember poézisére, gondolkodására és az abban élő sajátosságoknak a XIX–XX. századig megőrzött zárványaira irányuló kutató tájékozódása Fónagy Ivánnak az 1942-ben kiadott *Wawiri* című (különböző nyelveken és időpontokon, a világ változatos helyszínein lejegyzett, „elemi” szövegeken alapuló) kötetében az egyik legkitűnőbb forrásanyagát kapta. „A kötet anyagát expedíciók gyűjtései szolgáltatták, melyek fölkeresték a primitív népeket a szibériai szeptektől és afrikai őserdőktől a déltengeri szigetekig és dél-amerikai szavannáig, a világ minden táján.” Ennek a hagyatéknek az üzenetei ugyan sokban érintkeztek a már megismert nagy ősi mítoszok és a népköltészetek szöveg- és képi motívumaival, de az élet eleven archaikus atmoszférájából, a forrásokat adó társadalmi–kulturális közegek eredeti szituációiból, az adott emberi világállapot életközeli, nyers hangján szólaltak meg. A szövegeken elvégzett műfordítói munkákon kívül műköltészeti, a „maga-

sabb” kultúrákból származó költészeti örökség nem épült rájuk. Az első világértelmező emberi „poézis” hangjait e művekből kihalló Weöres Sándornak ezért is adtak e versek újszerű motiváló élményeket. A közvetlen elemiség atmoszférájából az élet alapkérdéseit: a sorsot, a létet, a halált mérő gondolati és nyelvi üzeneteket s ilyen antropológiai közelségből még sohase hallott, különös létszemléleti aspektusokat is közvetítettek az archaikus világból. Bennük – Fónagy Ivánnak az eredetet hűen tükrözni kívánó fordításai révén – Weöres Sándor valóban az emberi létezés nyelvi-poétikai hagyatékának antropológiai alapjaihoz jutott el, amely hozzásegítette, hogy egységesebb gondolati és esztétikai rendszerré formálja a más forrásokból meghallott archaikus üzeneteket is alkotói tudatában. E korai szöveg-hagyomány instrukcióit többször is alkalmazta verseiben, ahogyan erről a *Fülemüle* című alkotásának több sorát és tartalmi világát is szinte szó szerint ihlető, *Halálvágy* címet kapott nyugat-afrikai ewe-néger szöveg (P. Wiegrabe gyűjtésében) beszédesen tanúskodik:

*„Addig énekeltem, míg sírva fakadtam.
Olyan végtelen nagy, széles a világ.
Mondom: halálom napján,
csak jöjjön a hajós, kössön ki csónakjával.
Még búcsút intek balkezemmel.
és útban vagyok máris!
A halál, csónakjával csendesen közeleg,
és útban vagyok máris,
ki annyit daloltam.”*

A *Wawiri* tehát közvetlen látótérbe hozza Weöres Sándor számára, ha diaszporikus tagolásban is a világ akkoriban elérhető primitív költészetét. Fónagy gyűjteménye a nyugat-, kelet- és dél-afrikai, észak-, közép- és dél-amerikai, indonéziai, polinéziai, a Fidzsi-szigeteken élő, a tahiti, a borneói, ausztráliai, szibériai népek és törzsek szövegeiből ad többek között válogatást, valamennyi földrész vagy terület korai civilizációs, szájhagyományos emlékeiből küldve elemi izótópok sugarait a költő tudatába. A kötetben az európai ember számára az addig nem vagy alig ismert népek és civilizációk megszólalásai: a kora-, huichol-, algonkin-, omaha-, irokéz-, tavahumara-, wintu-, oitoto-indián, ewe, bergdama-, fango-, aranda-, dinka-, mende-, hottentotta-néger, pigmeus, busman, eszkimó, dajak, maláj, burját, altáj, csuvas, vogul s más törzsek, népek, népcsoportok szövegein keresztül, egymás mellé

helyezve egy – noha látszólagos, mégis a – közös érintkezési pontokat is felmutató szintézisben mutatkoznak meg. A *Wawiri* előszava egyértelműen rávilágít a kiadói szándékra, hogy az olvasók között az irodalom és a néprajz „szakembereihez” is jusson el ez a gyűjtemény: „E kötet kiadására az a kettős vágy adott biztatást, hogy egyrészt magyar nyelven művészi formában ezúttal először szólaljon meg e, tőlünk egészen távoli és idegen kultúrák ritmusa, alkalmat adva egy egészen rendkívüli értékű irodalmi alkotásra és arra az élvezetre, amit e népek hangulata és lelkivilága a magyar nyelv zenéjén át nyújtani képes –, másrészt pedig lehetővé tegye mindazok számára a primitív népek költészetének megismerését és tanulmányozását, etimológiai, pszichológiai, sőt egyes esetekben fonetikai vonatkozásban, akiknek nyelvi ismeretek, esetleg nehezen beszerezhető külföldi könyvek hiányában ez mindeddig nem állt módjukban.” A kiadói szándék a magyar irodalom vonatkozásában végül az éppen az ezekre a távoli sugarakra fogékony Weöres Sándor poétikai műhelyében ért el leginkább céljához a kortárs magyar művészetben. A könyv jelentőségére az 1975-ös életműkiadás (*Egybegyűjtött írások*, Magvető Könyvkiadó) utószavában Bata Imre is mint figyelemre méltó alkotói forrásvidékre figyelt fel. „Fónagy Iván *Wawiri* című gyűjteménye, mely a természeti népek rituáléiból, dalaiból hoz egy csokorralvót, több Weöres-vers alapjául szolgált, mégpedig a *Forróövi motívumok* néhány darabja, *A rejtett ország* és a *Stonehenge* ciklusban szereplő *Fülemüle* köszönheti Fónagy Iván szép gyűjteményének létrejöttét.” A *Wawiri* törzsi hagyatékából a véletlenek vagy a tudatos etnográfiai följegyzések hálójá révén fölmerített világképi, formai, metaforikus szövegformáló és egyéb kulturális és szövegkódok a maguk eleven konkrétságában tapinthatók ki Weöres Sándor – az említettekén kívül még több – versének képeiben, szerkezeteiben, gondolati és érzelmi tartalmában. Az *E Dairól, a túlvilágról* szóló Nakai, déli-tengeri éneken (Hees páter gyűjtése) alapuló Weöres-mű, *A rejtett ország* utolsó szakasza önmagában is példázatosan szól részint az inspiráció, részint az átélő imitáció erejéről:

*A férfi dárdát vet, íjat feszít,
az asszony a tűznek gödröt ás,
mind kapaszkodik és kunyhót épít:
így élünk, függve a tótükröben fejfelé,
majd úszó fatörzsre szállunk, belémerülünk.
Alatta mi van, nem tudni. Vár ránk E Daj, a messzi.*

3.

Weöres Sándor azzal a motivációs nyitásával, amely egyetemesen tájékozódik a primitív és az archaikus költészetben, részben a *Wawiri*, részben a nagy távlekeleti eposzok, mítoszok és a klasszikus görögség előtti szöveg-hagyományok által (s túl már a *Kalevala* egész Európát, benne József Attila költészetét is megmozgató, transzformációkra hívó erejének körén) hasonló, egyfajta „új egyetemesség” felé haladó koncepcionális és művészetteremtő országutakon lépked (a Kárpát-medencéből vagy Európából ki sem tekintő művészeti irányzatokkal szemben), mint amelyekre már az avantgárd kezdeményezően rálépett, s amelyeken Bartók Béla folklórzenét szintetizáló művei is haladtak. Egyértelműen igazolva az avantgárd lecsengése utáni időkben azt is, hogy – miközben a kortárs építészet, festészet is hasonló utakat járt be – az ő törekvéseivel sok vonásában rokon „bartókiság”, „bartóki” modell, azaz Bartók törekvései korántsem kizárólag zenei törekvések, hanem egy annál jóval átfogóbb művészeti és kulturális mozgalom részei, alkotóelemei.

Weöres Sándornak az elemi emberi szövegformák és gondolati, érzelmi tartalmak iránti kivételesen intenzív érdeklődése tehát reprezentatív módon meghatározza és egyben felmutatja költészetében azokat az inspiratív forrásvidékeket, amelyek stíláris, tartalmi, formai vagy egyéb módokon meg(illetve újra)testesültek műveiben. Versei teljes életmű-tartományában a mítoszokra, a népköltészetre és a folklórra, valamint a természeti népek szöveg-hagyományaira támaszkodva az archaikus forrásanyagának valóságos, egyszerre kronológiai (vertikális) és geográfiai (horizontális) természetű térképe rajzolódik meg. A három nagy inspiratív tartomány poétikai kódjai munkásságának valamennyi műnemében: lírájában (*Rongyszőnyeg*, *Magyar etűdök*), epikus természetű alkotásaiban (*Istar pokoljárása*, *Gilgames*) és drámaiban (*Theomachia*, *Holdbeli csónakos*) is megnyilatkoznak. Életműve glóbuszának három nagy motiváló s motívum-, forma-, gondolat-, emóció-kibocsátó földrészét adják. E három szellemi földrész a történelmi időben az archaikus ókor szövegeiben, a kronológiában az emberré válás szakaszától a teljes történelmi téren átívelő, s a borostyánban fagyott élőlényekhez hasonlóan az eredetből is gazdag kulturális zárványokat őrző, izolált vagy megtorpant társadalmi fejlődésű népek lejegyzett szóbeli műveinek anyagában, s az ehhez hasonló emlékeket őrző, de számos magasabb irodalmi megnyilatkozás felől is töltekező folklórszöveg-hagyományban testesül meg –

mint három jól körberajzolható kulturális, történelmi és antropológiai forrásdimenzió.

A Weöres Sándor által megvalósított antropológiai tájékozódás a valódi geográfiai térben – mindhárom irányulásában – szinte a teljes lakott földet átfogja. Európa színtereiből messze kitekintve, figyelmével hegyláncokon, tengereken, óceánokon túlra nyilallva, poézise a teljes embert mint antropológiai entitást figyeli. Személyiségét és költői képességeit is ezért tágitotta tudatosan ebbe az irányba: „...ami bennem az alig-ismert mélyrétegekből fölfakad, kevésbé személyi, sokkal inkább általános-emberi, növényien-állatian vitális, kollektív-kozmikus...” Költészetének és alkotói újszerűségének is jelentős részét adja az a poétikai forradalma, amellyel jóval túllépett mind a nacionális, mind a kizárólag európai, az izoláltabb történelmi idő által behatárolt, forrásaiban is csak e szűkebb terepekről merítő (jóval inkább: ezekbe „temetkező”) és csak ezek elvárás-horizontjában létezni és érzékelni képes írói magatartásokon. A legtermészetesebb kulturális következmény és eredmény tehát, hogy Weöres Sándor költői világának ez a rétege is jelentősen befolyásolta – már részben a kortárs, a huszadik századi –, majd az ezt követő költői irányok

alkotóit. A *Mahruh* vesztésével – többek között – Juhász Ferenc és Nagy László hosszúvers-kísérleteit befolyásolta mértékadóan, archaikus világokra támaszkodásának nyomai pedig ott éltek és élnek tovább, új kísérleteket ösztönözve Tornai József, Kiss Anna, Oravecz Imre, Szöllösi Zoltán és sok más költő mélyebb antropológiai forrásokra figyelő tekintetében és műveiben. Az *Őskori himnuszok* egységeként megírt, *Az ütem istennője* című költeményének jóslata és akarata szerint:

„Még be sem végezted a mozdulatot: tiéd az egész világ.

A ragyogó tajtékzás,
mely a széles vizen s a belégázoló testeken vonul,
a telt edény öröme és adakozása, a megszólaló
száj elvágott

vessző-kötege:
a kipattanó burkok sarjai
felroppennek a felhőbe, lebuknak az örvények alá
és átszegik a rideg földet és remegésükbe merítik
a csillagokat
és hozzád, ki nem emlékszel rájuk, visszatérnek
minden időben.”

Weöres Sándor, Déry Tiborné Böbe, Déry Tibor, Kun Ágnes
Tbiliszi, 1966. szeptember (PIM Művészeti és Relikviatár)

MEZEY KATALIN

Tér és idő határai nélkül

Weöres Sándor összegző alkat volt, versein kívül jól tükrözi ezt *A teljesség felé* című, 1943–45-ben írt esszéje, sokágú filozófiai mozaikképe is. Költészetében egyszerre szólal meg a magyar nyelv által folyamatosan közvetített hagyomány, és a XIX–XX. században töredékről töredékre haladva fölfedezett, ősi kultúrák öröksége. Ez egyrészt édesanyja, Blaskovich Mária kitűnő könyvtárának volt köszönhető, mely a kor divatos, új „vallása”, a keleti kultúrákból táplálkozó teozófia iránti érdeklődését is tükrözte, másrészt Weöres kevésből sokat értő zsenijével magyarázható, aki gyermekéveit nagyrészt olvasással töltötte. Tizenöt éves volt, amikor Kodály Zoltán megzenésítette *Öreg* című versét, amely az öregkor kiszolgáltatottságának, kivetettségének fájdmát hordozza. Költői érettsége már ekkor is rendkívüli volt.

Korai indulásának, „csodagyerek” voltának köszönhetően nagy szellemekkel került kapcsolatba: Kosztolányi és Babits barátsága mindig meghatározó maradt számára. Pécsi egyetemistaként, húszéves korában ismerkedik meg Várkonyi Nándorral, aki így írta le első találkozásukat: „...1933 őszén lépett először könyvtári szobámba, s emlékezetem recehárttyája híven őrzi a képet: kicsi, sovány ember, diákos, arca is sovány, sápadt, de nagy fekete szeme kárbunkulusként ragyog. Mozgása csendes, szinte félénk, pillantását nem veszi le arról, akivel beszél” (Várkonyi Nándor: *Pergő évek*, 359. oldal). Ettől kezdve Weöres rendszeres látogatója az egyetemi könyvtárban dolgozó, nála tizenhét esztendővel idősebb tudósnek, aki az első Weöres-versek olvasásának pillanatától felismerte benne a „kozmosz költőt”. Bár korábban is készülnek közös munkákra, folyóirat indítására, antológia szerkesztésére, 1937-től, a *Sziriat oszlopai* című művelődéstörténeti munka írásának kezdetétől teljesedik ki együttműködésük: Várkonyi ugyanis ehhez Weörest kéri fel a sumér-babiloni őseposz, a *Gilgames* magyarra fordítására. „...átadtam neki az eposz többrendbeli német és francia fordítását a róla szóló munkákkal együtt, valamint a babiloni irodalmak egyéb emlékeit. Már amennyit fel tudtam hajszolni a nagy európai könyvtárak gyűjteményeiből. Kéziratomból többszöri átdolgozásához az ő kitűnő fordítását használtam, az 1942-ben megjelent könyvön csak azért nem tehettem

ki a nevét, mert a fordítás nem az eredeti szövegekből készült... (Az ő fordítását használta Kodolányi János is *Gilgames-regényeiben*.)” „...munkába fogva bámultam a teremtő képzelet működését, ama bizonyosét, amely kevésből tud meg sokat. Sanyi ismerte ugyan Egyiptomot, főleg Maspero és Mahler munkáiból, jártas volt a *Pancsatantrák* és egyéb hindu ősiatok erdejében, sőt ekkortájt, nem kis csodálatomra, behatolt a kínai nyelv bambusz-dzsungelébe is, de Babilonban új anyagot kapott. Ám alighogy átvette, máris olyan otthonosan mozgott benne, mint a hal a maga tavában. Rekonstruálta az egész vízözönkori világot, személyes ismeretséget kötött az istenek és hősök seregével, betéve tudta történetüket, fejükkel gondolkozott, szívükkal érzett: a benne lakozó ősköltő találkozott az ősköltészettel. Honi költészetünk nyerevénye pedig, hogy ebből a találkozásból született *Gilgames* című négyrészes eposza és az *Istár pokoljárása*” (Uo. 366–367. oldal).

Várkonyi esszéjéből kiderül, hogy a húszas éveinek elején járó Vas megyei fiatalember legendás formakészsége, ritmikai, nyelvi találékonysága mellett szokatlanul széles sugarú műveltséggel rendelkezett. Jellemző rá, hogy bármely szövegben azonnal megtalálta a verset. Ahogy – állítólag Michelangelo szerint – minden kőben benne van egy szobor, ugyanígy minden nyelvi egységben benne rejtőzik egy (vagy több) vers, amit Weöres könnyedén bontott ki belőle. Minden régi és távoli versformát, a vers minden elképzelhető variánsát kipróbálta, korának is szinte minden nagy költői áramlatához termékenyen kapcsolódott. Abszurdba hajló, nyelvi kísérletnek látszó versei, az elsüllyedt kultúrákba beköltöző, teremtő képzelete, nem egyszer alakot váltó költői énje tipikusan XX. századi alkotóvá teszik.

Később gyermekversekként ismert művei közül nem egyet valójában ritmikai, nyelvi, gondolati kísérleteknek szánt, melyekben a mély, filozófiai tartalmakat is plasztikusan, elevenen, nem egyszer a népköltészettel rokon előadásmódban jelenítette meg.

„Most végre megtaláltam a csak versben közölhető tartalmat, mely a formától el sem választható: a gondolatok nem az értelem rendje szerint, hanem az értelemre mintegy merőlegesen jelennek meg. A verssorok az értelmüket nem önmagukban hordják, hanem az általuk szuggerált asszociációkban; az összefüggés nem az értelemláncban, hanem a gondolatok egymásra-villanásában és a hangulati egységben rejlik. Ezzel elértem, hogy versemnek nincsenek többé »megtúrt«

elemei, hanem minden elem egyenrangúvá és szétbonthatatlan egységgé válik.” – írja 1943 júliusában egyik levelében Várkonyi Nándornak új alkotásmódjáról, és példaként a *Harmadik szimfónia* sorait idézi:

„Kinyílik a táj,
lehúnyódik a táj –
az üresség öntözi szélét!
A rét, a liget
itt mind a tied,
de nem lelhetsz soha békét.

Az élettelen avar is röpül.
Ne hidd, hogy a rögben alhass.
Madárka sír, madárka örül,
s néz a hatalmas”

(Uo., 398. oldal)

Az egyetemességet nemcsak az emberi szellemen kereste, hanem a Teremtő és a teremtet világ minden elemének szerves összetartozásában, egymásra utaltságában, és egymással való sok évezredes kapcsolatában látta. Nem egyenes vonalú fejlődésnek értelmezte a világ örökös változását, hanem spirálvonalon felfelé haladó, ugyanazokat a fordulatokat ismételve újabb és újabb szinteket elérő mozgásnak.

Várkonyi Nándornál jó negyven esztendővel később ismertem meg Weöres Sándort, aki, ekkor már nem volt olyan törekeny alkatú, mint diákkorában, de beszélgetőtársára függesztett figyelmes tekintetében, óvatos, el-elakadó mozgásában alapvetően hordozta a Várkonyi által megrajzolt jellegzetes, fiatalkori karakterét. Egy beszélgetésünk alkalmával azt találta mondani, hogy az ő nemzedéke minden más generációtól abban különbözik, hogy nekik már nem lesz utókoruk. Meghökkenent rákérdezésemre, ijedt gyözködésemre elhallgatott, nem fejtette ki jobban gondolatát. Később sokszor eszembe jutott ez a jóslata (*A teljesség felé* jóslataival együtt), és nagyon sajnáltam, hogy nem vártam meg, amíg elmagyarázza, mire gondol. Persze a nyolcvanas évek az európai művészetek, így az irodalom ún. „paradigmaváltásának” ideje volt, Weöres jól látta ezt, hiszen mindig lépést tartott kora szellemi fordulataival. Ugyanakkor ismert volt az is, hogy a nyelvi egységesülés felé megy a világ, a kis nyelvek elveszthetik jelentőségüket, beszélő közösségüket. Talán ez a két jelenség együtt sugalmazta neki a lehangoló jövőképet. Szerencsére életműve – ha az elmúlt húsz évben az irodalom berkeiben kevés szó esett is

róla – ma reneszánszát éli, a centenáriumi évnek hála, ismét a szakmai érdeklődés előterébe került.

Ehhez nagyban hozzájárulnak nagy műveltség-anyaggal dolgozó, többnyire ironikus hangvételű szindarabjai, amelyekben sok a történelmi áthallás, a történetfilozófiai tanulság. Az archaizáló és modern nyelvi rétegek ötvözése miatt is rendhagyó drámai alkotások ezek. „Az ind dráma inspirálta” Weöres szerint *A holdbéli csónakost*, melyet 1941 júliusában, budapesti tartózkodásából Pécsre visszatérve készen vitt el Várkonyihoz. „Shakespeare, Goethe, Dante szinte csupa irodalmi inspiráció” – írta beszélgető cédulán barátjának. „...Ezt a darabot a saját anyaga szinte automaticæ építette fel... Naponta két-három képet írtam belőle, úgy vitt a dolog, hogy tollal alig bírtam követni. A *Theomachiát* viszont lassan faragtam, ott az anyag ellenszegült” (Uo., 394. oldal). „Történelmi panoptikumnak” nevezi Tüskés Tibor az évek során sok színpadi viszontagságot megélt *A kétfejű fenevadat*, történelmi parabolaként is értelmezhető az *Octopus*. Weöres színpadán a szemünk előtt egyszerre játszódik le sok és sokféle esemény, történet, olyanok, amelyeket a mindennapokban tér és idő elhatárol egymástól. Az alakváltások, szerepcserék, a korábbi utalásokból következő, mégis meglepő gyorsasággal pergő jelenetek nemcsak a színpadi cselekmény mozgalmasságát szolgálják, de Weöres történetfilozófiájának, történelmi látásmódjának is közvetítői. Magát a mű megfejtését nyilván a játék részének ítélte a költő, nem akarta ennek örömétől megfosztani közönségét. Drámái az utóbbi évtizedekben lassan belopakodnak a magyar színpadokra, noha hosszú időn át a cenzúra egy furcsa fogása miatt nem kerülhettek bemutatásra. Egy fiatal rendező, aki a nyolcvanas évek közepén szerette volna színpadra vinni egyiküket, meglátogatta a költőt, és rákérdezett, hogy a Színház-történeti Intézet kéziratárában miért van színművei kötésére kívülről ráírva: „A szerző nem járul hozzá a darab bemutatásához.” „Hát ezt én is szeretném tudni” – válaszolta Weöres, és gyerekverseinek, *Psyché* című versesregényének köszönhetően bármilyen népszerű és sikeres is volt már akkoriban, ez a méltánytalanság nagyon fájt neki.

Mintha ennek és az ehhez hasonló történeteknek az előszelét érezve írta volna *A teljesség felében*: „Dicsőségedet és halhatatlanságodat ne embertársaidtól reméld, mert benned van, vagy benned nincsen... Ne elégedj meg a mérhetővel, csupán a teljes nagyságra törekedj” (*A hívágy*).

MEZEY KATALIN

Fénytörés*Weöres Sándor halálán*

*Tehetetlen és fájdalmas óra:
állunk az ágy mellett szóltanul,
nézzük, hogy hajszol a szenvedés,
zihálásod le nem csillapul.
Megfogom megduzzadt kézfejed,
a maguktudatlan ujjakat,
melyekből a madár-kézfogás
kedvessége végleg kiszakadt.
Ne menj el! Ne menj el! Egyszeri,
kivételes alkat. Teveled
rendessé lett a rendkívüli,
történetté minden jelenet.
Minden szó az időn túl való
mítoszokhoz lehet fogható,
más akármely rövid pillanat
csupán attól, hogy Te benne vagy.
Olyan vagy, akár a fénytörés.
Törvény vagy és nem törvényszegés.
Melletted a hitványt, köznapit
kellett rendhagyónak tartani,
léte jogát veszítette a rossz,
nem férközött hozzánk a gonosz.
Ne menj el! kietlen árvaság
gyászos örökségét hagyva ránk.
Törékeny, tipegő gyermek-agg,
mindenkinél magasságosabb,
kiben érzem Isten közelét
és hogy összeköttetés a lét
Istennel: ajándék, védelem.
Túlcsordulsz akármilyen érdemen,
belőled akárki kaphatott,
adtál, mert nem adni nem tudott
lényeged: apályra áradás,
ráadásra ismét ráadás.
Ne menj el, ne hagyd itt! Ostobán
állok betegágyad oldalán.
Büntelen zsenid a szenvedés
rabságában. És a könny kevés:
nincs irgalom, mely segítene.
Ránk omlik halálad éjjele.*

KISS TAMÁS

*A kihűlő táj**Jékely Zoltánnak*

Érzed, a lég mily fülledt,
– nézd, hogy füstöl a kertünk
figyelted, mily könnyű lett
a nap? És sírt, hogy eltűnt.

Az ég vize, lásd már csak
gyenge-kék ködös oldat,
a fák hegyére rácsap
s majd elejti a holdat.

A föld: kiégett katlan,
kong egy végső derűben
s dér csíp fel láthatatlan,
mint zöld kígyó a fűben.

A szomjas eb a tónál
egy parti kőnek dőlve,
fáradtan farkat csóvál
s nagyokat húz belőle.

Alig látszik lehelet,
tegnap madár dalolt itt,
pár hét múlva már lehet,
hogy farkascorda ordít.

S ez ellen mit tehetsz te?
két kezed, a didergőt
megcsiholod s egy este
felgyújtod tán az erdőt?...

Csak ezt s ez is hiába:
annyi csak, mintha vénád
felválnád s egy hullába
tenvéred öntenéd át.

Favágó járt itt éppen,
Kopott guba volt rajta
s lengő alján setéten
villogott ki a balta.

Bujdosó dal

Torony iránt, árkon, bokron
visz ez az út: az én sorsom,
falun innét, falvakon túl,
úttalanul, nyomtalanul.

Se előttem, se utánam
nem jár senki a határban.
Ugyan, mit akar énvelem
az én nyugtalan életem.

Hegyek alól jövök erre,
lankák közül sík tengerre,
hegy-Biharból, sík-Biharba,
majd elvesztem a viharba'

Gyalog jövök, nincs itt vonat,
így kergetem a sorsomat.
Szívemmel e szép világot,
botommal a délibábot.

Erdély felől borúl az ég,
talán meg is ázok ma még.
Gyere felhő, segíts nékem,
mosd el az én veritékem.

Piroslik a szederlevél,
ha ősszel megcsípi a dér,
levelek közt sötét szeme,
ujjamon a piros leve.

Ujjamról kezem fejére
csordul a szedernek vére,
hogy lehajlok szakajtani,
vad szomjamat eloltani.

Megenyhíti a szomjamat,
bizsergeti a torkomat,
öreg dalra nyitja a szám
s keresem benne a hazám.

Dunához Orsovánál

Gránit-csúcsok alatt, a mélyben
várom, hogy jön egy pillanat,
az, mikor a lánc itt átszakadt,
s őrvöngve átvágtad magad.

Mert tengert kér minden patak,
– s tebenned tört ki idelent –
mint test keresi a hazát
és a lélek a végtelent.

Kárpát-haza minden vizét
itt vetted fel és loptad át,
s mély medredben megnyitottad
a szabad, a közös hazát.

Miért, hogy mi meg martuk itt
egymást és önnön kebelünk?
Miért? Te tudtad az utat
és sosem törődtél velünk.

Átadom, ringasd testemet
s szívem: egy perc történelem.
Benned vagyok, szülj újra most
vén Iszter, tégy csudát velem.

Adj erőt és adj hitet,
te Példa vagy és Gondolat,
hogy fejem meg ne hajtsam én
hitetlen szolgasors alatt.

Hitess, hogy lehet élni itt
még emberül és igazán,
nem vagyok szolganép fia
és nem veszett el a hazám.

Oldjad meg láncaink nyomán
közös hazánknak titkait:
egy sorsa és egy harca van
annak, ki él és itt lakik.

Hömpölygesd szívembe dalod,
mi zúg itt a Szoroson át
s ringass, fogadj magadba, mint
szabad lelkednek rokonát.

Hazátlanok, leljünk hazát
völgyeiden és partodon.
Ébressz, hogy élni nem szabad,
csak szabadon. Csak szabadon!

Debrecen

Címereden őt szeretem:
a fönix madarat,
ki Napba néz s belőle issza
az arany sugarat.

Ki fönn a lángokon hevül
s parázson lépeget,
de a szárnyai összekötnek
földet és eget.

Azt szeretem benned ma is:
az életet-adót,
időnként föl-föllángolót,
de el nem hamvadót.

Tüdőt, szívet kitágító
fütytyös tereidet,
Templom előtt játszadozó
friss négy szeleidet.

Azt, aki tűnődni se rest,
de gondon is mulat,
s dalol, ha kézről-kézre jár
a farsangi kulacs.

A maradandókból újulót,
kit sors se reteszél,
ki nem mindig az vagy, aki vagy,
de voltál és leszel.

SZAKOLCZAY LAJOS Idők méhéből

Kiss Tamás költészetéről

A Nyugat harmadik nemzedékének költői – amikor már az első nemzedék nagyjai is itt-ott feledésbe merülnek – nehezen törik át a hallgatás-elhallgatás homályát. Pedig karakteres életművet mondhatnak magukénak. Egy Weöres Sándor, egy Jékely Zoltán, egy Takáts Gyula, egy Vas István, egy Zelk Zoltán, egy Rónay György, hogy a tragikus sorsú lírikusokat, Radnóti Miklóst és Dsida Jenőt ne is említsem, akkor is érték, ha költészetük csak bűvópataként van jelen a magyar lírában. Mert a bűvópatak, minthogy a korizlés folyton változik, bármikor fölbukkanhat, s a véle felszínre került szépség éppoly törvényerővel – a lírai „szédítés” varázslatával – fog bírni, mint az elfogadott klasszikusaink értékfolyama.

A száz éve született Kiss Tamás, akinek szülőföld-lirájában a *csend apoteózisa* mindig robbanásra kész állapotban van, ebbe a vonulatba tartozik. Debrecen katedrálisában Hortobágy az égbolt – a „visszavont” természet szerény javainak tisztességében is tündököl –, s aki erre föl akarja festeni az *alföldi életérzés* – a végső soron egyetemes tudássá váló lelkiület, egy kissé fellengzősen, honszeretet – színeit, az lett legyen bármily tudós, a táj rabjaként fölöttébb megszenvedi az őszinteség, az őszintén kimondott szavak kataklizmáiban való, akár örömet hozó vergődés buktatóit.

A kismesteri attitűd lehet ugyan – az utókor gondolja így – szívfájdító, de a pillanatban való élés (minden költő a maga kovácsa) „kicsit” és „nagyot” egyaránt ösztönöz saját világának a kiteljesítésére. A vagabund természetű Csokonai zengő húrjait ma már nem lehet visszahozni, s azt a „gyalogló mindenséget” sem – akarjuk, nem akarjuk, itt Csurgó sara is kozmikus irány volt –, amelyben a rokokós lendületű ének csaknem angyali karral találkozik.

Oláh Gábor „komor”, hősies pózban megnyilvánuló debrecenisége, és – újra egy elfeledett nagyság – Gulyás Pál Vejnemöjnen kódéba bújtatott, minden ízében érzékeny „Csonka-tornya” kínálta a példát a *couleur locale*, vagyis a helyi szín általánossá – egyetemessé! – való tételére. Az ő *szállongásukkal* szemben a *Mérleg hava* és a *Holdkikötő* dalosa józanul tiszta elmével a szülőföld porában talált megigazulást.

Bár hideg szalmával töltött volt eme jászol, a kiskunsági Odüsszeusz mindig ide tért vissza. A református kollégium, az életet adó *dajka* vonzotta vagy Csokonai Vitéz, magasságát tekintve Brancusi *Végtelen oszlopával* vetekedő *piramisa*? Netán a szégyenség ünnepivé csiszolt, az ősök ciberejét gyémántnak láttató kövei?

Nem tudhatni.

De azt igen, hogy a hit oszlopai mily hatalmas súlyt tartottak. Az ajtaján kopogó Jézusban a megváltás szimbólumát látta a költő, s ezért is biblikus erővel szólt a szeretethimnusz. (Ahogyan Tamási Áron nevezetes regényében egy négerrel mondatta ki boldogságunk talpkövét, a világban való otthonosság-érzetet, úgy a kálvinista Róma poétája is verséhez mottóként egy amerikai néger spirituálé szavait használta.)

„Valaki áll ajtód előtt, / ne zárd ki őt, ne vesd ki őt, / valaki vár ajtód előtt, / nyiss ajtót és engedd be őt. / Valaki vár ajtód előtt, / engedd be őt, engedd be őt, / fogadd be, szóba állj vele, / ma este vacsorálj vele. / Jézus az ott, Jézus kopog. / Ismerj rá bűnös, ő kopog, / teríts egy asztalt már vele, / ma este vacsorálj vele. / Óh élj vele és halj vele, / óh bűnös, menj és halj vele: / valaki vár ajtód előtt, / engedd be őt, engedd be őt” (*Ajtódon kopog valaki*).

Érdekes megfigyelni, hogy Kiss Tamásnál a *hit kozmosza* szegény tisztességgel miként üli meg a *tájat*, valóságos organikus élményt keltve. (Weöres Sándornál ez, vagy az ehhez hasonló *szimfonikus áradás* mindent átvilágító orfikus mosolyként jelentkezik, a Pannon derűt sugárzó Takáts Gyulánál pedig a keleti fényben – és bölcselemben – úszó *domboldal* lesz a lírai én kivetítője.) A természeti tüneményként megvillanó napszakváltás is, az érzéki metafora lélekharangjaként, tükrözi ezt, árvaságérzetté téve a szenvedést: „Mikor lement a nap, vércsöppet / hagyott az alvó ég szemén. / Aludni kéne s nem tudok, / akárhová is fekszem én. / Nem tudok én aludni már, / esténként felver a magány, / árva vagyok, magyar vagyok, / költő vagyok, s nincsen hazám”.

De még inkább tükrözi a föld-hit-kozmosz bensőséges hármását a *Kunsági elégiát*, nagy antológia-versét (ahonnan a fönti sorok is idéztettek) valósággal zsolttárává avató vallomás: „Lehettem volna valami, / úgy vinne magával az út, / ha hangtalan magam mögött / lezártam volna egy kaput. / Ezüst csengettyű lenne szóm, / csiklandozhatná pálmalomb, / nem ilyen pusztába vesző, / ilyen együgyű nyájkolomp. // Csak föld vagyok, csak víz vagyok, / amit az Isten

lelke tölt, / s úgy szólok, mint ha víz alól / fejhangon
 énekel a föld. / Gonosztól elzárom magam, / hamis
 ige már nem vakít, / látok, mint istent láthat az, / aki-
 ben tiszta szív lakik. //
 Látlak honom, te hontalan,
 / te gyermekednek mosto-
 ha, / ki jót adtál mindenki-
 nek, / csak a magyarnak
 nem soha. / Kiért ám mégis
 élni kell, / irántad szívet
 szítani... / Adj fegyvert
 kezembe s mondd meg /
 miként kell meghódítani.”

Egy szelíd, művelt, a
 vers minden csínját-bínját
 tudó, a teremtés előtt fejet
 hajtó Jeremiás panaszsza-
 va ez, aki hiába készül a
 haza fegyverrel való meg-
 hódítására, számára a dal
 az igazi fegyver: a *cse-
 gettyűszó*. Sejtí, mi több
 tudja a katonákra váró
 kegyetlen véget – „Hó alatt
 lesz a temetője, / kopjafája
 orosz vadon” (a költemény
 1938–1940-ben íródott) –,
 s szégyelli is magát, hogy
 „árulóként” csupán szavaival vehet részt a „széjjel-
 szórt, árva tüzek” összehozásában, de ez a „belső”
 kívülről állás – paradox, az erkölcsi jóval való föltétlen
 azonosulás – erősíti lelkét az elkövetkezendő vers-
 csatákra.

A népi indíttatású Kiss Tamás lírájának legben-
 söbb köre a honszerelem. Ebben természetesen
 benne foglaltatik – világító, mi több perzselő fókusz-
 ként – Debrecen a maga szellemi kilátóival s tornya-
 ival, s nem kevésbé a *táj* szimbóluma, a szegény-
 tisztesség s nemkülönben az Alföld pásztorsubájá-
 nak a melege. A föld és az ég *csokonais és földis*, a
 természetet rokokóba – értsd itt ez alatt: *ünnepibe* –
 öltöztető egybeborulása.

Aki eme költészetben a vers hangulati hátterére
 kíváncsi, s a szemérmes, ám annál izzóbb szülőföld-
 szeretetben megnyilvánuló érzések – ellágyulás,
 büszkeség, stb. – természetrajzára, az ne csak a főnix-
 madárként újra és újra föltámadó, megújuló kálvi-
 nista Róma és az azt körülvevő pusztá „harangjaira”
 figyeljen (*Csokonai piramisa; Debrecen; A dudás*),

hanem a lepkékönnyű, szinte a „semmitlen semmi-
 ből” született, az ódai szárnyalásnak ellentmondó
dalocskákra is.

Kiss Tamás

Az egyikben a természet
 kozmikus tárgyaló világfél-
 tése fogalmazódik líra-
 örömmé: „Almafán rubint
 tetű, / smaragd a rózsabim-
 bón, / nemes topáz a cse-
 resznyén, / drágagyöngysor
 a ringlón. // Tündöklő fér-
 gek serege / tapad virágra,
 ágra. / Tisztító mérgek per-
 mete / vigyáz már a világra”
 (*Védtelen világ*). A másik-
 ban a megszólítás bensősé-
 gességét illetően „orosz”
 beütéssel vall a költő sosem
 titkolt magyarságáról:
 „Édes hazám, anyácskám, /
 vérrel itatott földem, / akit
 nem vettem, nem loptam, /
 és nem is örököltam, // csak
 öledbe lopakodtam, / te
 nyelvet, nevet adtál, /
 köszönöm, hogy magyar-
 nak, / fiacskádnak fogadtál”
 (*Köszönet*).

Mindkettőben a *táj* melankóliája szabadítottat föl,
 mintha az évtizedekkel azelőtti érzés – „Csendes
 vidék, kocsim kattog csak, / meg a szívem. Az ember-
 ek / is csendesek: dohányt morzsolnak / a kemény
 zsellértenyerek” (*Vasárnap*) – érzékenyebb, tömö-
 rebb változatai képesek volnának egybeötvözni
 (megtörtént!) a vigyázó *rontás* reneszánsz fényének
 és a honszerető zsolozsma ellágyulásának elegyét.

Ám a kitekintés – *Jó reggelt, Párizs!* – modernebb
 verset szült. Ez a kakofónia jóval fölülmúlja, bartóki
 metropolisz-üstdob lendülettel, a Hortobágy organikus
 létzaját, és nem kevésbé fölülmúlja a szívközép
 világvárosának tekintett (érzett!) Debrecen surrogó,
 kalimpáló, ám a tájba mégiscsak belesimuló hangza-
 tait is. „Morajok, hangok, idők méhéből egy nyelv
 kezd kialakulni, / testvéri szavakat keresünk, meg-
 osztani emberi létünk, / szívünk bábeli csendjét,
 ember-előtti magányát, / s új színeket, hogy méltón
 köszöntsünk titeket sárga, / levélzöld, változatos sok-
 szögek, vonalak enyhén / egymásba bújó legyezői,
 boulevardok folyama...”

A „körök-terek-tengelyek-átlók, geometriák dal-lama: város” nem a szobrász Medgyessy Ferencet, és nem is a festő Holló Lászlót – a magyar Alföld két karakteres képzőművészt – idézik, hanem Picassót. A huszadik század szétrobbantott formáit. A valóst és a valótlant összekapcsoló – a torzítás révén képszerkezetével még inkább sokkoló – életművészt. Ha a *Prága tornyai* című költemény a megnyugvás, a csöndek lépcsőin föl-le járó idő szimbóluma – „csipkéken az éj pora / ám füstből, párából, napból / fölöttük arany kupola; // felhők szálaiból a csend / akár csak Husz, Löw rabbi, Rilke / három színű szakálla leng” –, a *Jó reggelt, Párizs!* a szétszaggatott, harlekin-mozzanatai ellenére ugyancsak kiáltó „közösségi” magányé, a szorongást is előhívó fájdalomé.

Ám bármekkora, bármily izgalmas világvárosi élmények – Párizs, Velence, Róma, Prága sugárzó köveinek, történelmének fényei – övezték is a lírahős útját, élesítették a költő elmekardját, hogy Európának európaiként mutatkozhasson, Kiss Tamás, az elbeszélést, költői életrajzot, esszét s tanulmányt ugyancsak szellemi próbaként üző – kiválóan üző – író „időpalántái” végső soron mégiscsak a hajdúság homok- és fűszálkatedrálisaiából fakadtak. A honszeretet körével párhuzamosan, mindenkor egymást erősítve, kialakult egy másik kör is, amelynek mítoszi ereje nem kisebb, mint amazé.

Nem kisebb, mert kettős fonatú. A filozofikus lírabölcsélet (ideértve a *Biblia* hathatósan jelenlévő szimbólumvilágát is) és a néprajz-népköltészet mélyrétegeiben megmerülő mitológiai irányultságú balladisztikus „mese” sodortatott egybe. A *Lopózni vérező cserén* nem a kétféle szál valamelyikére, sokkal inkább a költői magatartás milyenségére, a törhetetlenségre példa. „Lopózni kell a költőnek, szelíd / vadak nyomán, vérező cserén, / ne hallja senki lépte csörrenését, / fegyverzajra váltsa lábait / és csak előre: mert sebezhetetlen.”

Ez az alapállás bátor önfeltárássá sarkall, miként a *Gyorsvonat* közli – „Gondoltál arra, hogy honnét jövünk? / kíváltunk, lettünk, mozgunk és nővünk, / Osztható pont és fénybe öltözött, / a Semmi és a Végtelen között, / mert homlokunkon hordjuk a jegyünk, / és felmutatjuk, amerre megyünk” –, és paradox, a „látva lássatok” jegyében megvalósított rejtekezésre szintén.

Kiss Tamás itt – a *Medvesíratóról* van szó – a Vejnemőjnen szakállába – erős földzsinór – kapaszkodó Gulyás Pál, a költők költője csónakjába ült.

A *Földanyát* szólítván (rejtelmes szálak) a mítosz tengerén hajózik. Költeményében ama híres kolinda dallamvilága úgy sejlik föl, hogy a szabadságra vágyó *fiú* hite ott van a kíméletlen „láncsörgésben”.

„Jaj, atyám, hogy ide szálltam, / ezüst bölcsődtől megváltam, / kék egedet megutáltam, / mert nem találok enyhelyet, / téli nyugalmat nem lelek. / Alvó moha-ködben hállok, / manók ösvényén bujkálok, / az ezüsfürtű nyírfákat, / arany-tobozos cirbolyákat / körülöttem mind kivágták. / Eledelem mind elfogyott, / tavi halam megrothadott, / tövig irtott erdők tönkjén / fekszem a Világ Közepén. // Tízujjúak nagy sereggel, / csőre töltött fegyverekkel / vetnek rám farkasszemet. / Ég-leányának neveznek, / Ég-fiának emlegetnek, / táncot járnak, kedveskednek, / kántálnak és szenteskednek. / Bundám négy gombját gombolják, / bundám öt gombját gombolják, / jobb szememen ezüstpénz, / bal szememen ezüstpénz, / alóluk folyik a könnyem: / nem látom tőlük egedet, / nem látlak benne tégedet.” (Az 1983-as *Hang és visszhangban* műfordítások is szerepeltek. Az itt közölt – újraköltött! – román népballada, a *Miorica* hasonló költői erényeket mutat.)

A lírikus kozmikus éhségé Adyt és Bartókot, Illyést és József Attilát, a *Báránkyát* és a *Kalevala* jégcsillamos tájait s nem utolsósorban – verscím mondja – a *pecsétek* felnyitásával és föltörésével ide-emelt *szenteket*, szent helyzeteket, a *Jelenések könyve* világmagyarázó igazságait habzsolta föl. Látomássá téve a látás bibliai-mítoszi törvényeit, mi több, szivárványt fonván Hortobágy valós és álom-horizontja fölé – „Én láttam, mikor a Bárány / a négy angyal között / feltörte a pecsétet / és napba öltözött” –, hogy ebben a lírikusnak mindenképp eszményi állapotban, ihletteremtő gesztusban megvilágosodjék a csoda. Az *élet* mint az alkotó legfőbb kegyelme. „Nem halni vágyom én, / s ha nem is élni, / de nyitva tartani az életet, / beoltódva egy nagy szerelemmel” (*Rilke-inspiráció*).

A *Zsoltár* emberségképe híven tükrözi a *kereső* – és szinte minden pillanatban *megvilágosodó* – látnok *telített* nyugalmit. (Kissnél ez a „termő béke”.) Igaz, ebben a nyugalomban az ember-föld-mikrokozmosz, a csillagkereső varázslat bombái robbannak, de az örömmel és szenvedéssel szegélyezett arc attól válik széppé, hogy az *élő* és az *élettelen* összeborulásában a megsejtett golgotái sötétség mellett ott van – lelki szemeinkkel látjuk – a boldogságösvényt övező, csaknem megnevezhetetlen fény is.

A felütés axiómaszerű, csaknem kopogó „útjelző táblái” mellett – „Nyugtalanul keresem a szót. A helyen a Földön. / Nem a pénzt –, az egyensúlyt. / Nem a támaszt –, a harmóniát kutatom, / a termő békét, nem a nyugalmat, / a rendet –, s nem a félelem-adta fegyelmet” – a *lírai én* akárha ars poeticának tetsző vallomása lesz a vers fókusza.

Az „ember, az emberiség” kezébe fogódzni akaró költő letérdel a lét (a Tenger, a mítoszi Teljesség, ebben rokon Gulyás Pállal) imazsámolyára, és megrendítő szelídséggel bukik ki belőle a zsolozsma. „Én úgy vagyok ember, ha érzem az ujjam / egy idegén, húnyt szemmel a meg-megiramló / pillanatot, ha fordul a földünk s mögötte / lenyugszik, felkel a Nap. / Úgy vagyok ember, ha tudom, hogy / az állatöv minden csillaga ott fenn / lebeg egy-egy fűszál hegyén, kiszabott útja szerint, / és ha szelíd katalinrózsa vigyáz okosan / odalenn a tüzes hasadóanyagokra, / ha anyafarkas mellett kis gida térdel, / foltos puma ölen heverészget a bárány, / baziliszkusz-lyuknál gödölye – / ember mellett az ember...”

A biblikus szeretethimnusz fölszippantja Hortobágy legét, magába oldja az „életet adó” Debrecen és nagyjainak példáját, a *Biblia* jelkép-rendszerével – szakrálissá emelve a nyüzsgő természet paradicsomi állapotát – barátot és ellenséget ültet az Úr asztalához. Az énekes minden szavával az ég ajtaján kopogtat, hogy megszűnjék – oldódjék! – a kíméletlen, „ember az embernek farkasa” állapot.

Ha organikus *létboldogsága* a fűszál hegyére (kozmikus erejű mező) és a megszenvedett múlt magyarságélményére támaszkodik – ama híres zsoldárt parafrázálva megerősödik minden, hiszen az *én* bebocsáttatásért eseng: „Gyötör a szomj szelíd szavakra, / vadonból is kiátkozott: / s mint szarvas szép híves patakra, / színed elé kívánczok” (*Amor sanctus*) –, hogyne kapna szerepet ebben a szeretet-össztáncban a család. A középpontban, miként a *Kis köves gyűrű* mondja, az „anyai nagyanya Puskás Eszter kicsi termetű asszonyka” áll – talán azért is, ha nem legfőképpen azért, mert „önéki Szenci Molnár Albert *Zsoltáros könyvecskéje*, meg Szikszay György öreg *Keresztyéni tanításai* még anyanyelve volt” –, ám a fókusz az időben hozzánk közelebbi szeretetteket, a hitvest („S olyan jó közeledben, / szép minden, ami van, / szép a jövő: öledben / mosolygó kisfiam” – *Férfitánc*), a gyermekeket (az egyiket elvette az

Úr) és a friss sarjadásnak számító unokát ugyan-csak magába fogja.

A klasszikus maszkot magára öltő Bolond Istók – ismerjük a magyar líra kicsapongó „filozófusait” – még elmorfondírozhat a könyörtelenül megváltozott világ furcsaságain, hiszen azért hord csörgősipkát, hogy mindent lásson: „Futós időt ki ér el / lóval, fakó szekérrel? / Úgy látszik azt megérem, / hogy a Nagy Piac téren // körülkerítnek egyszer, / kockákkal, panelekkel, / egekig ér a ritka / legű betonkalitka. // Hová megyek, ha mégis / cementből lesz az ég is, / tündéri ketrecemből, / hazámból – Debrecenből” (*Bolond Istók tűnődése*).

Viszont a Marcus Aurelius szellemének adózó költő – mert bölcs, mert tapad az élet-igazsághoz – tudván tudja, hogy lassan „a tenyészet az enyészetbe fordul”. Biztatja magát: „Ne keress te búvóhelyet sehol, / lépj befelé, saját lelkedbe inkább”. A pusztai létet és Kiskunság csillagait hajdan zsolozsmává emelő *áradással* szemben – mennyi versformában és minő lendülettel szólt a népi dudát és a reneszánsz hárfát megidéző dal – a meditatív csönd húrja hallatszik. Nem kivonulás ez még, és nem is búcsú, ám könyörtelen számbavétele az idő múlásának. Hogy megmutathassa, miképp zajlik a „fordulat”, a továbbiakban merre visz az Út, „merre visz (a) vezérlő Értelm”?

Inkább hogy a pontos fogalmazás *megvilágító* sejtelmével egymás mellé rakott szavak – amelyek régen még várórokként mindent védtek – érzékeltetés a kedélyváltozás mélybe vivő lépcsőin való poroszkálást. Ha a hangulat változott is, a vers *óborra* nemesedett. „Eljön a nap, amikor az lesz az egyetlen / nagy feladat, hogy élsz. Közel a reggel, / mikor először nem süt fel a szív. / Csend lesz. Hiába rikoltanak a kakasok. / A dolgok sugárzási szintje is alábbhagy. / Szólj akkor így: »éltem« – múlt időben, / és nyereség lesz neked az a reggel. / De tán a nap is – orcátlan reménnyel (*A „Csarnok” faliképei*).

„Költők, vigyázzatok a versre! – így szól az öregkori *Intés költőkhöz*. Majd ugyanitt: „Töltsétek meg a verseteket csenddel!”. Kiss Tamás ekkor már – verscím közli – a végső szót keresi. Ám a költőnek sosincs végső szava, vagy ha van – legyen az akár gyémánttal burkolt –, sosem teszi hiteltelenné az előtte lévőket.

Ezt is, azt is – mert hitelek, mert bizonyosságai annak az „öt ujjnak”, amely papírra vetette őket (*Tamás éneke*) – az idő meg fogja őrizni.

FERDINANDY GYÖRGY

Egy másik élet

Azoknak a napoknak minden percére emlékszik az ember. Még a színekre és az illatokra is. Az öblös csendre, amiben minden szónak visszhangja van.

Ez egy ilyen nap volt. Mikulás napja, 1956. december 6-a. Mentem a belváros felé, talán tíz óra lehetett. A tejfehér ködöt nemrég törte át a sárga téli nap.

A vasúti felüljáróra értem, amikor egy zsákot cipelő sísapkás férfi jött szemben velem:

– Te vagy az, Gyuszikám? – kérdezte, és letette válláról a csomagot.

Ő volt az, Csosza bácsi. Kétségtelenül. Akkor, ott mégis elbizonytalanodtam. Miért ilyen apró? Ilyen, hogy is mondjam, töpörödött? Pedig nem történt más, csak elmúltak az évek. Én lettem fél fejjel magasabb.

Megöleltük egymást. Vajon hogyan ismert rám? Csak így, buszos egyenruhában! Budán és gyalog.

Árvagyerekek éltek abban a vidéki tanodában. Apánk helyett ő volt az apánk, a tornatanár, akiből nem lett világbajnok. Akit hazahozott Szibériából egy sebesülteket szállító tehervonat.

– Hány éve is? – kérdeztem. Kiszámoltuk.

Nagyon ragaszkodó egy ilyen apátlan gyerek. Ott, a felüljárón el kellett mesélnem az életemet. Hogy nem fejeztem be a középiskolát, és hogy csak az idén vett fel az egyetem. Azt, hogy buszos voltam, nem kellett külön a tudtára adnom. Láthatta a kék parolit a vállamon.

– Élünk! – mondtuk most mind a ketten. Túléltek a forradalmat is, és most várjuk, hogy kimenjenek az oroszok.

Hát erre akkor, '56 decemberében kevés hajlandóságot mutattak a megszálló csapatok. Inkább csak a forradalmárok indultak útnak, amikor megnyíltak a határok. Már-már úgy tűnt, hogy az én korosztályomból, a huszonévesekből mutatóba se marad.

– De te nem mégy! – kiáltotta most büszkén ez a vidéki tanár.

Azután felsoroltuk, ki az, aki lelépett, és aki csak azért is itthon maradt. Abban a vidéki tanodában sok olyan gyerek volt, akit '45-ben itt felejtettek a nyugatosok.

Hát csak így. A Déli pályaudvar eresztékeiből kigördült egy koszos személyvonat. Elbúcsúztunk.

Csosza a vállára vette a csomagot. Álltunk a füstben és néztük egymást, ott fent a hídon.

Töpörödött, sísapkás ember. Így látom őt ma is. Csozát, a nevelőtanárt, akiből nem lett világbajnok. És aki egyszer régen engem is a fiává fogadott.

*

Nem mondtam meg neki, hogy én is útra készen állok. Hogy nekem is címlista lapul a zsebemben, anyám lajstroma, iskolatársak, rokonok. Meg egy igazolás, hogy buszokat keresek a határon. Hamis papírok.

Már csak a menyasszonyomért mentem. Volt egy sofőr a busznál, Csibi, a barátom. Megbeszéltük, hogy másnap hajnalban, igen, már másnap (!) találkozunk a Déli pályaudvaron.

A József körutat szétlőtték a tankok. Baba pedig pont a Bodográffal szemben, az emeleten lakott.

– Hahó! – kiáltott le vidáman, amikor megálltam alatta az utcán. Odafele leszakadtak a díszletek, a lány a romok között állt, lapáttal a kezében, diadalmasan.

– Gyere fel! – integetett. – Nézd – mondta, amikor felértem. – A zongora ép maradt!

Nem azért jöttem, hogy zongorázzunk. Azt hittem, útra készen áll. De erről, mint kiderült, szó sem lehetett. Éppen csak megnéztük egymást. Baba leült a zongorához, én pedig kerülgettem tovább a romokat.

A Valentin imáját játszotta. „Hosszú útnak hajnalán...” Ez volt a mi kettőnk imádsága is. Jön, jön a háborúból egy katona. Még nem tudja, hogy otthon az álmaiból semmi se maradt.

Gounod panaszát hallgattam, útban a buszgarázs felé, és ezt hallom néha még ma is, ha végigmegyek a József körúton.

A garázsba mindig hoztak valami új hírt a buszosok. Aznap, Mikulás napján is mind kint ácsorogtak a kapuban. Letartóztatták a munkástanácsokat! Bemenni nem lehetett. Nem tudtam kiírni magamnak, hogy másnap hol veszem fel a szolgálatot.

– Holnap reggel! – intett Csibi. – A Déli pályaudvaron!

Volt egy birtoka valahol a Balaton-felvidéken. Egy kastély, '45 után kisajátította a hatalom. Kolumbiában rokonai éltek, hozzájuk készült. A föld illatát nem tudják elfelejteni a földbirtokosok.

Hogy én hová készültem, azt magam se tudtam.

Jó lett volna persze látni, hogy mi van odaát. Hogy igaz-e mindaz, amit ez a mi ketrecbe zárt világunk

Részlet a szerző Mélyebbre című, könyvheti kötetéből.

tagadott. Úgy tudtam, hogy túl a vasfüggönyön egy hozzám hasonló gyereknek szobakonyhás lakása van.

Volt egy fiatal nő a busznál, akivel megvártuk egymást. Kijártunk a Gellérthegy oldalába esti műszak után. Megszorongattam őt, többre nem futotta. Mindig leselkedett valaki a Ménesi úton. Emlékszem, azokban az időkben szaguk volt az embereknek. A férfiak – de talán még a nők is! – megszokták, talán még szerették is a csípős izzadságszagot. Az egyenruháját nem mosta ki minden este az ember. Beleették magukat ezek a mindenféle-fajta avatag szagok. Ennek is: vajon sima volt-e a bőre? Illatos? Nem volt érzésem kitapogatni az ilyen civilizált dolgokat.

– Te is elmész! – mondta most ez a kolléganő, akinek még a nevére sem emlékszem. A busznál a férje nevét kapta nyilván és egy sorszámot, ha többen is viselték ugyanazt a nevet.

Nem feleltem. Így ért véget a Gellérthegyen ez a nap. Mintha nem is másnap kezdődött volna az életem.

*

Hazamentem úgy, mint minden közönséges munkanapon. A garázsban, ahol éltünk, anyám már bevettette az ágyamat. Most a fejére borította a paplant, és külföldi rádióadásokat hallgatott.

– Felhúztad – kérdezte – a vekkert?

Nem feleltem. Meki, a kecske békésen kérődzött a sarokban, a jancsikályhában még parázslott egy fadarab.

Ruhástól döltem végig az ágyon. Nem, nem történt semmi rendkívüli ezen a napon. Három találkozás, Csibi, Csosza bácsi, a menyasszonyom. A mozdony füstje egy felüljárón, Valentin imája a körúton.

Arra, hogy miért nem indultam útnak, nincsen más magyarázat. Amikor lementem a Délibe, már magasan járt az égen a nap. Csibi pedig valahol Szombathely felé szaladt. Nem lesz – gondoltam – Kolumbiában birtokom.

Hogy mi volt ebben a jó, ma sem tudom, de én aznap reggel üvöltve énekeltem, véges-végig a Villányi úton. Leesett rólam valami nagy teher. Befejeződött ez a várva várt külföldi utam.

Az egyetem kapuján felirat közölte, hogy újabb rendelkezésig szünetelnek a kurzusok.

- Maga még itt? – szólt rám egy hang a sötétben.
- Hol lennék?!
- Mit tudom én. A többiek már Kentökibe tartanak!
- Úgy kell nekik! – nevettem.

Hogy ki szólított le? A pedellus? Majd szétfeszítette a mellemet a büszkeség. A Duna partján fékevesztetten süttött a nap.

Aznap délben még valaki rám köszönt. A politikai tiszt, aki a honvédelmi oktatást vezette az évfolyamon.

– Kellett ez nekünk! – sóhajtott, és sután kezét adott.

– Én megmondtam nekik! – feleltem.

– Emlékszem! – bólintotta. – Szarik rátok a munkásosztály!, azt mondta nekik, Gyuszikám. Aranyszájú Szent Jánosnak csúfolták érte, amíg csak... Szóval, amíg csak vissza nem jöttek az oroszok.

Az egyenruhám volt az oka. A kék paroli. Bent az egyetemen, az új káderek csemetéi azt hitték, hogy a munkásosztály én vagyok.

– Januárban – mondta a tiszt – találkozunk!

Ha igaz. Mert itt még nem volt vége semminek. Csak tegnap tartóztatták le a munkástanácsokat.

– Te még itt vagy? – kérdezte meggyötörten anya.

– Holnap reggel – feleltem – újraindul a közlekedés.

– Te tudod! Segíthetnél – tette hozzá később.

Megástuk a fák körül a tányérokat.

– Csak aztán meg ne bánd! – morogta.

Kolumbia! Ilyenkor ősszel a földnek nyilván ott is ilyen bódító illata van.

Az országos sztrájkból, amit meghirdettek, semmi se lett. Mindenkinek hiányzott már egy igazi, belevaló munkanap.

Másnap kigördültek a közutakra a kék fővárosi buszok.

*

Másnap délelőttös voltam. Ez azt jelentette, hogy hajnali kettőre állítottam be a vekkert. Négy körül gördültünk ki a budai garászból, hogy valahol egy csepeli vagy soroksári végállomásról befurikázzuk az emberrakományt, ami reggel hatkor kezdte meg az első műszakot.

Hát ezen az első napon nem voltak valami sokan. Nyolc óra után az indítók átirányítottak a tizenötös vonalára, hátha odabent lelkesebbek lesznek a belvárosiak.

Üresen köröztünk az ötödik kerületben is. Dél felé a Vígsházánál felugrott a kocsimra Rodolfó, a bűvész. Kétforintossal fizetett, és ráharapott az alumínium forintra, amit visszaadtam neki. Kacsintott, neveltünk, de rajtunk kívül senki se nevetett a kocsiban.

Kettőkor végeztem, de váltótárs nem várt a Boráros téri végállomáson. Báró Szendy Arisztid is

lelépett. Azóta nyilván már valahol Ausztriában csonkította a vonaljegyeket.

Leszámoltam a Hamzsabégi úton. A garázs bejáratánál szekerek sorakoztak. A falu zsákszámra küldte az éhező fővárosnak a krumplit, a hagymát, a napraforgóolajat.

*

– Hozhattál volna! – sóhajtottá anyánk.

– Holnap is van nap! – feleltem. – Lemegyünk Sanyival.

Öcsém a napokban érkezett. Keresztülgyalogolt az országon, valahol az ukrán határ közelében tanított.

– Nem lesz itt – mondta – egyhamar iskola.

Egy kicsit korábban kezdődött a karácsonyi szünet.

Másnap már csak Ella-krumplit mértek a Hamzsabégi úton. Hús kilót fejenként. Elég volt bőven, vállon kellett vinni hazáig: ilyenkor délelőtt nem indultak a Moszkva tér felé buszok.

Úgy terveztük, hogy útba ejtjük a Mozgásterápiát. Meglátogatjuk apánkat, akit már másfél éve itt kezeltek. De apa szobája, a folyosó végén, üresen ásított.

– Áthelyezték! – vonogatta a vállát egy péksapkás ápoló. Hogy hová, azt azonban ő sem tudta megmondani.

Apa állapota jótányit se javult másfél év alatt. Csak rontja a statisztikákat – mondta az igazgatónő. És szenved, teljesen fölöslegesen.

– Abban a két zsákban – kérdezte – mi van?

– Krumpli! – közölte öcsém.

Nem hagytuk ott nekik az egyiket. Még mit nem! Azt sem tudták megmondani, hogy hová suvasztották el szegény apánkat.

Mire hazaértünk, ránk esteledett.

*

Ezek ilyen napok voltak. Mindenki jött-ment, hozta-vitte a híreket. Soha ilyen lelkesen nem ápolták Budapesten a rokon kapcsolatokat. Fel kellett térképezni ezt a megtépzott világot. Megállapítani, hogy ki a szerencsefia, aki már valahol messze jár, és ki az örült, aki itthon maradt.

Néha még akadt, aki tudott egy egerutat, de azok, akik itthon maradtak, inkább már csak a Pilisről és a budai hegyekről suttogták a rémhíreket. Ahová állítólag visszavonultak a harcolók, hogy majd tavasszal újra támadásba lendüljenek. Szájról szájra terjedt az ukáz: sürgősen szakállat kell növesztetni, hogy ne

lehesse leleplezni ezeket a hegyi embereket. A Pilisben ugyanis érthető okokból nem borotválkozott senki sem.

Ez a romantikus póz tetszett nekem is. Másnap útnak indultam a kishúgommal, hogy megkeressük apánkat, ha törik, ha szakad. De a Petőfi Sándor utcában egy pillanatra megálltunk Angelo, a híres fényképész előtt. Benyitottam, életemben először, lefényképeztettem szépen növekvő kecskeszakállamat. A kis képet ma is őrzöm. Úgy gondoltam, hogy a hegyi harcosoknak ennyivel én is tartozom.

Apára Kőbányán találtunk, valahol a Szent László templom mögött, amit állítólag egyik felmenőnk épített. A Mozgásterápia se volt leányálom, de ez itt, ez a menhely felülmúlt minden képzeletet.

Négy aggastyánt zsúfoltak egy apró szobába, olyan szorosan, hogy az ágyak között még csak járni sem lehetett. Már elmúlt dél, de a nyomorultakat még senki sem látta el.

Apát Zsóka fedezte fel. Mint egy zsák, mozdulatlanul feküdt a lucskos lószőr matracon.

– Hová mész?

– Lepedőért! – felelte húgom. – Valahol csak dugdosnak egy tiszta huzatot!

– Hogy van, apukám? – kérdeztem esetlenül, és apám keservesen elmosolyodott.

Nem először tapasztaltam, hogy ilyen helyzetekben milyen tehetetlenek a férfiak. Zsóka már munkához látott.

– Fordítsd balra! – rendelkezett. Azután jobbra, és már ki is húzta apa alól a lepedőt. A piszok a hátára száradt, úgy kellett levakarni róla, és a régi vulkánfiber kofferben egyetlen váltás fehérnemű se maradt.

Kishúgom úgy intézkedett, mintha egész életében ezt csinálta volna. Amikor úgy-ahogy tisztába tettük, szegény apánk sírva fakadt.

– Kimegyek – mondtam –, hozok valami harapni-valót. Miért sír, apukám?

– Nem sírok – felelte. – Csak a kislányom!

– Nem örül, hogy megtaláltuk?

– Dehogynem! Csak én, értitek? Olyan rettenetesen szégyellem magam! Hozz valamit a többieknek is – tette hozzá. – Vedd ki a pénztárcámat, fiam!

Mire visszaértem, megérkezett az esti turnus. A délelőtti ápoló – mint mondták – *kint* maradt.

Kiszellőztettük a tenyérszobát, a négy elfekvő beszívta a friss zsemlyeilletot.

– Itt nem maradhat! – mondta lent az utcán – most már sírva ő is – szegény kishúgom.

CSENDER LEVENTE

Ülni hiába

A kilencvenes évek elején, tizennégy évesen érkeztem Pestre. Újdonsült barátaim fogadtak be, míg lakáshelyzetem rendeződik. Két felnőtt, három gyerek meg én egy óbudai panelban. Nagypám is megérkezett egy reggel, kofferrel a kezében. A Rókus kórházba jött szemműtetre. Belecsaptak egy ággal a szemébe. Elszakadt a könnycsatornája, és a bal szeméből állandóan folyt a könny. Olyan volt, mintha mindig sírna. Elpálinkáztattak a háziakkal estig az oroszhegyi háziszóttésből, aztán lefeküdtek. Az éjszakai csendben nagypám elbödülte magát, mint amikor három medvét látott egyszerre. Az egész háznép talpra ugrott, hogy úristen, mi baj. Benéztek a szobába, nagypám nyugodtan hortyogott. Mondtam a háziaknak, hogy semmi baj, csak ha valami a bőréhez ér, akkor felordít. Ezt még a börtönből hozta. A zsigerei emlékeztek a sok verésre negyven év távlatából is. Tudtam én ezt, csak elfelejtettem szólalni előre a háziaknak.

Aztán nagypám, miután hazakeveredett a műtét után, vetetett nagyanyámmal két A/4-es füzetet, hogy megírja börtönéveit, de soha nem kezdett hozzá. Egyik nyáron hazamentem diktafonnal a háti zsákomban, hogy kifaggatom. Leültem vele szemben, ő meg felmondta egy kazettára, ami épp eszébe jutott. Nagyjából, töredékesen, kihagyásokkal, ellentmondásokkal. Akartuk folytatni legközelebb, de már nem volt legközelebb. Itt hagyott a töredékekkel, és csöndben távozott az élők közül. Azóta én viszem a hátamon az ő történetét, mert ő nem tudta egész életében a helyére tenni, nagyon én se tudok mit kezdeni vele, hátha valaki majd. Hát itt van.

„1948 májusában érkezett a faluba Hegedűs András esernyőjavító, természetgyógyász, szuggeráló. A múltjáról annyit lehetett tudni, hogy 1945-ben a kolozsvári hadbíróság elítélte kommunistaellenes szervezkedésért. Középtermetű, hosszúkás ábrázatú, barna ember volt, aki meg tudta mondani ránézésre, hogy ki melyik fajtához tartozik. Szerinte én árja voltam. A faluba Veres András és Veres Róza hozták be, ők már párttagok voltak, az ő pártjának tagjai. Hegedűs különböző házaknál lakott a faluban, majd

felhúzódt az erdei szállásokra. Nagy G. Domokos házából kezdett szervezkedni. Zetelakiak, oroszhegyiek és szentkirályiak mentek fel hozzájuk minden vasárnap gyűlésbe, és vittek neki ennivalót. Hegedűs felesége, az udvarhelyi Weigel Júlia anyjával együtt gyógynövénygyűjtéssel foglalkozott (két fia nem Hegedűstől volt). Felsőbb iskolája volt valószínűleg Hegedűsnek is, aki tenyérjósással és szellemidézéssel is foglalkozott. Vittünk nekik egy házi kenyeret, egy liter monopolt, egy csomag National cigarettát (200 darab). Hegedűs mondta, hogy a Fenyő előtt, az őrháznál van Attila, a hun vezér eltemetve.

Este tizenegykor indultunk fel a gyűlésbe. Világodásra éreztünk meg Nagyút patakához Varságra. Hegedűs már az elején kinevezte a négy hadnagyot (még '47-ben). Megírta az új magyar törvényeket. Csak a magyarok istenét ismerte.

– Röpcédulákat kell terjeszteni – mondta. A röpcédulákat a községi jegyző, a segédjegyző és a kántortanító csinálták. Szövege: A Hungarista Hun Magyar Mozgalom nevében elrendeljük a kommunista tetvek kiirtását!

Fegyverünk is volt. A kányádi Toró Mózes két géppisztolyt, három puskát és töltényeket hozott. Én erdész voltam, nekem hivatalból járt puska. Nagy Domokos Szentlélekről hozott egy golyószórót, azt mondta, hogy átvonuláskor a katonák behajították a temetőbe, és ott találta. Hegedűs parancsba adta nekünk, hogy éjfélkor meg kell indulni és a házuknál kivégezni a kommunistákat. Erre mind a tizennyolcan megbotrántkoztunk. Mi magyar világot akartunk kommunisták nélkül, nem embert ölni.

Másnap hazafelé bementem Diák Bélához, a suszterhez, ráfogtam a puskát, mondtam, hogy fel a kezekkel. Ki volt az a bolond, aki neked puskát adott, kérdezte, jót röhögtünk... Apám mondta, hogy nekünk dolgunk van, ilyesmivel ne foglalkozzak, de nem hallgattam rá. Huszonegy éves voltam. Nagypám azt mondta, hogy nem jó politikával foglalkozni, mert ott mindenki megbukik. Azt is mondta, hogy a kommunizmus nem fog fél évnél tovább tartani, mert az amerikaiak meg az angolok beleavatkoznak.

Én a brassói vonatról szórtam a röpcédulákat és plakátoltam a cukorgyár környékén.

1948 karácsonyán kezdett a Securitate fekete Land Rovere járni a faluban és begyűjteni a Hegedűs banda tagjait. Mikor a kocsizúgást meghallottam, iszkiri a csűrbe. Mondtam apámnak, mondja, hogy a Fenyőben vagyok.

A szerző novellája a Murokszedők című, könyvheti kötetében szerepel.

Bementem a szomszédba, akik már beléptek a kommunista pártba, elkezdtek nekem mondani, hogy hallottam-e, mi történt, hogy összeesküvés van, olyanok vannak benne, akik háborút akarnak, az összezt a nyelvénél fogva fel kellene akasztani, mondta az öreg. Bólogattam, aztán hamar kijöttem, mert biztos voltam benne, hogy ha ők megtudják, hogy én is benne vagyok, azonnal feljelentenek. Bementem nagyapámhoz, mondta, hogy eldug a sarjútartóba, anyám se tudja, hol vagyok, egy fél év és mindennek vége, mert az amerikaiak nem fogják ezt hagyni. Addig kibírom a sarjútartóban.

Kovács Sándor fent volt a Fenyőben, nem mert hazamenni. Keresték a havason, de nem lett meg. Mondták nekem is, hogy Temesvárnál még át lehet szökni Jugóba, de én maradtam.

1949. január 4-én épp vacsoráztunk, mikor belépett az ajtón két fogdmeg, és végem volt. Gyalog jöttek, hogy ne csapjanak zajt, a kocsit a Néptanács épületénél hagyták. Bevittek Udvarhelyre. Bedobtak egy cellába. Üdvözzöl a bajtársaidat! – mondta az ör. Azzal becsapta mögöttem az ajtót. Villany nem volt, csak a koromsötét. Kérdeztem a bent szuszogóktól, hogy kik vagytok. Majdnem mindenki megvolt a Hegedűs bandájából. Voltak nők is. Oroszhegyből Nagy Margit tanítónő, László Véri, Kovács Anna, Városfalváról Vass Márta. Éjjel vitték fel a szekusok és rendezték őket.

A vallatás több napig tartott. Mindent el kell mondani, és elengednek, biztattak a rendőrök. Mondta egy szederjesi román, aki magyarul jól beszélt, hogy ez csak mese, aki kint van, az maradjon kint. Senkit nem fognak elengedni. Reggel felvittek a vallatóba.

– Na, te bandita, készítsd a káposztáskertet! – mondta az ügyeletes vallató. Ez azt jelentette, hogy taszítsam le a gatyámat. Bögni nem szabadott. Befaltam a karom, elkezdtek supolni, az ajtónál földre kerültem, és a szemben levő falnál keltem fel. Elején a bőröm kihasadt, de azt az otthoniak látták, amikor hozták a csomagot és vitték a szennyes fehérneműt. Később jobb módszert találtak, bevizezték a magyar zászlót, beletekertek és suppantsad. Lehetett kenni, alatta a bőr ép maradt. Amit lehetett, tagadtam. Amikor kérdezték, hogy köszönt Hegedűs, a többiek kivallották, én azt mondtam, hogy hátul álltam, nem hallottam. A vallomást úgy kellett aláírni, hogy minden kényszer és verés nélkül tettük.

Sokan lettünk, már nem fértünk a fogdában. Átvittek a börtönbe. Néhány hét alatt úgy elintézték, hogy felállni alig tudtunk. Fatányérból ettünk, tizen-

együnknek adtak három fakanalat. A tercs (puliszkalé) első osztályú ételnek számított. Volt, amelyikbe az egér beledöglött, de Pál János azt is megette. Volt egy pap is köztünk. Nagyhéten minden nap elmondatta az olvasót. A nagyheti menü: a vízben egy-egy hagymahéj úszkált. Öntöttük ki a hordóba, nem volt miért megenni, csak pisiltünk tőle.

Jött Oltean kapitány szemlére, mögöttem a börtönparancsnok. Megkérdezte Oltean a parancsnoktól, hogy te, ezekkel mit csináltál? Nálam még kinézték úgy, ahogy, de most... Egy zetelaki tanító, aki orosz hadifogságban volt, azt kívánta, hogy bárcsak vinék oda vissza, mert ott sokkal jobb volt.

A falba belekarcoltam egy kidőlt poharat és egy forgó kereket. Az ajtónyílással pont szemben volt. Megkérdezte a szekus, hogy ki csinálta. Akkor épp öten voltunk a cellában. Jelentkeztem.

– Mi ez? – kérdezte.

– A mi poharunk kidőlt, de a kerék forog – világosítottam fel. Jól kikaptam érte.

Májusban a többieket elszállították. Hárman maradtunk. Zsigmond József vásárhelyi színész, egy csikmadarasi... Béla. Gondoltam, hogy a többieket kiengedték, én meg ott rothadok meg.

Tudtam álmfejteni. Álmomban Kovács Sándor az erdőn ment felazon, előttem aranypénzt szórt el. Útközben elveszítettem. Nyúládba mentem. Két szarufa volt ott szarral bekenve, azokra leültem. Mondtam reggel Zsigának, hogy ma elválunk. Vagy hazafelé megyek, vagy Jilava felé. Másnap reggel is, mint minden reggel, nyolc-kilenc óra között vittek kihallgatásra és szembesítésre.

– Ki az a Vass Kiss Árpád? – kérdezte a parancsnok, mintha nem tudta volna. Jelentkeztem.

– Szedje a csomagját s jöjjön! – mondta.

Zsigát megöleltem, a madarasival kezeltem, s mentem a börtönirodára. Zsebvizsga. Találtak nálam papírt, ceruzát, kaptam érte négy pofont. Azt mondta a börtönigazgató a szekusfőnöknek, hogy ettől az embertől minden nap papírt és ceruzát veszünk el, nem tudjuk, honnan jut hozzá.

Még elvittek a vallatóba, a könyököm leszorítottam magam mellé, hogy a bordáimat ne tudják berúgni. Nem tudtak belőlem kihúzni semmit. Az írógépet a fejembe akarta a parancsnok vágni. Kiküldött egy fél órára gondolkodni. Az irodaszolga megsúgta, hogy közölünk már senki sincs. Na, üthettek, mondtam magamban. Megismétlődött öt-hatszor. Aztán egyszer zsebre rakta kezét a szekusfőnök.

– Mit gondolsz, pománából hoztunk ide? Ha elengedünk, minket jelentenek fel. A vádirat itt van, a többiek aláírták. Mit szólnál, ha elengednék?

– Megköszönném.

– Mit fogsz otthon mondani, milyen volt?

– Az én helyem megüresedett, aki meg akarja tudni, jöjjön, s nézze meg.

– Jó is lesz – tette hozzá. – Otthon minden gyűlésbe menj el, a falu határát nem hagyhatod el. Egyelőre ideiglenesen engedünk el.

Apám elmesélte, hogy míg én odavoltam, leveletekátói könyveimet a hátára kötözték, s úgy kellett kivigye a Néptanácshoz. Nyúlásban, a havason, az odorból a szénát lehányatták vele, a zsúpfődelet szuronnyal úgy összedöfködték, hogy a csúrt újra kellett földje. A buletinembe belé volt pecsételve, hogy a falu határát nem hagyhatom el, a milicián pedig kétnaponta jelentkeznem kell.

Szabadulásom másnapján érkezett a katonai behívó. Míg a fogdában ültem, a Néptanács vezetőségét gyári munkások váltották fel. A milicistát is lecserélték. A helyi párttitkár elkísért a sorozásra. Orvosi vizsga után látták, hogy nyolc osztályom van, az ott magasnak számított, mindjárt akartak is küldeni tiszti iskolába, de mikor kiderült, hogy a Hegedűs-ügy miatt ültem, azt mondta a tiszt, hogy szedjem a rongyait és takarodjak ki onnan. Meg is fogadtam, román katona amúgy se akartam lenni. A helyi milicistával megbeszéltem, hogy ne kelljen kétnaponta jelentkeznem, elvette a buletinem, amiben a pecsét volt, mondta, hogy ha igazoltatnak, mondjam azt, hogy elhagytam. Másnap már mentem is Brassóba a cukorgyárba dolgozni.

Moziban voltam egy lánnyal, mikor mentem haza, mondta a kaszányabíró, hogy itt van édesanyám. Mikor a fekete fejkendő meglettam, végem volt. Mondta, hogy másnap jönnek értem. Másnap jöttek is, és pikk-pakk a brassói Securitaten voltunk. Kis szoba volt, kék burkolatban égett egy villanyégő. Szürkülődött. Az asztalon láncok voltak. Két órát álltunk ott. Mellettem volt valaki, azt hittem, besúgó. Megszólítottam:

– Elvtárs, maga honnan van?

– Én Kányából.

Akkor néztem, hogy megint ott van mellettem Toró Mózes. Két hónapot „gazdatisztkedtünk” Brassóban. Egyszer beszólnak a cellába, hogy szedelőzködjünk, mert utazunk. Egy-egy katonai hátizsákot megtöltöttek kenyérkaréjjal, és beültettek egy

dubába egy négyujjnyi széles padra. Amikor a duba döccsent, borultunk fel. Nagyszebenbe vittek a hadbírószágra. Annyian voltunk egy cellában, hogy élével aludtunk és vezényszóra fordultunk. Reggelre a fejünk alá tett hátizsák így is üres lett.

A hadbírószágon egy nagy terembe vezettek, háromméterenként gépfegyveres katonák álltak. A bírúk fölött Sztálin kétajtónyi képe lógott fekete-fehérben. Ki volt írva románul alá, hogy aki ellenünk, annak nem kegyelmezünk. A tárgyalások három napon át reggel kilenctől este tizenegyig tartottak. Az ügyész kötelelet kért. Az ügyvédek kis helyen voltak. Nekem nagy kapaszkodó volt, hogy munkahelyről vittek el. Ott voltak a teremben az aradiak, akik tagdíjat fizettek, a hegyekben harcoltak, a szebeni diákok, akik vonatot is siklaltak ki. Két héttel később hirdettek ítéletet. Addig vakartuk a téglákról a maltert. Én egy reggel lehajítottam a téglát a földre, hogy nem dolgozok, ha felakasztanak, akkor azért, ha kiengednek, akkor azért. Jött egy szekus, nyakon vágott. Jött az ítélethirdetés is. A felső határ húsz év volt. Én addigra már kettőt leültem, pluszba kilenc év felfüggesztettet kaptam. Pál János azt mondta, hogy ő semmilyen pártnak nem volt tagja, csak Hegedűs pártjának. Ez nyolc év letöltendőért ért neki, pedig ugyanott volt, ugyanakkor, mint én. Szegények voltak, nem hozott neki senki ételt meg ruhát, mire a tárgyalásig eljutottunk, egy inggallér maradt rajta.

Mikor kiengedtek, felkerestem a nagynénémet Szebenben, aki egy románhoz ment férjhez. Anna néném nagy örömmel fogadott. Elmeséltem, hogy honnan jövök. Putyu, a fia is a Securitaten dolgozik, mondta, majd jön ebédelni. Megérkezett.

– Ez ütött meg engem – mondtam Anna nénémnek.

– Na, te kicsi oláh, csókoljátok meg egymást! – mondta a fiának, de mi csak néztük egymást, mint a kutya s a macska. Aztán engedelmeskedtem a nénémnek, de olyan is volt az a csók.

Hegedűsről annyit tudtam meg aztán, hogy bujtatták egy ideig, Újfaluban aztán elfogták. László István elárulta, mert azt ígérték, ha elárulja, elengedik. Tizennyolc évet kapott. A börtönben előadták a nagypénteki passiót. Ő volt Júdás. Hegedűst megverték a hívei a cellában. Azt mondta nekik, hogy a vezért ti kerestétek. Húsz évet kapott.”

Nagyapám története itt véget ért, de minél többet foglalkoztam vele, annál több volt a fehér folt, annál jobban kezdtek érdekelni a részletek. A kazettáról kigyűjtöttem a neveket még frissiben, hogy hol laknak, és felírtam a noteszembe. Szerencsére, mert

a kazettáknak költözéseim során nyoma veszett, a noteszekre jobban vigyáztam. A nevek megvannak, a történetek viszont csak az emlékezetemben.

Először a faluban kezdtem keresni. Pál János, aki nyolc évet kapott, s egy inggallérja maradt az ítélet-hirdetésre, akkor halt meg. Őt jól ismertem. Egy kép él a fejemben róla. Mindig, mikor ment fel az erdőre, megállt a főzde előtt decizni. Egy-két-három deci pálinkát megivott, felült a székérre, és elindult Közepresz felé, felazon. Jöttünk le, gyalog, János bá lefordulva a székérről, feje a sárban, a hátsó kerék előtt, a ló meg állt, ő aludt. Ha hazament, rendszerint megverte az asszonyt. Ha az erdőn mentünk el a háza előtt, ami az úttól jó száz méterre volt, és a nagyapám átkiabált, egyből jött, ha korán volt, alsógatyában, mezítláb, át a mocsáron, s akkor előkerült a negyedes pálinkásüveg. A börtönről nem emlékszem, hogy valaha is beszéltek volna, de ők ketten voltak, akik kivonultak a faluból, ahol a kommunisták diktáltak.

Pál Gergő volt a következő. Bementem, leültetett, de a sarokban az ágyon nagybeteg felesége jajgatott hangosan, és állandóan kiküldött, hogy menjek már. Próbáltam azért faggatni Gergő bácsit, de ő inkább arról beszélt, hogy szabadulás után kitanult öt szakmát, meg ilyenek.

Bajusz bácsihoz is elmentem. Mindenki így hívta Deák Jánost, mert ő volt az utolsó igazi nagybajuszú székel a faluban, aki még harisnyában járt. Őt is feltette az asszony, hogy mindenféle régi bolondságot minek hozunk most elé. Nála is alkalmazták a vizes magyar zászlót bőrhasadás ellen. Aztán elmesélte, hogyan gyalogolt haza Nagykanizsáról Oroszhegyre a háború végén, dalra is fakadt nekem, töltögettünk is közben, vidám esténk lett, de a Hegedűs-történet nem gazdagodott.

Kovács Péter bácsi volt az utolsó, benne volt a legtöbb reményem, de ő épp fürdön volt, várnom kellett pár napot, míg hazahozzák. Míg vártam rá, elindultam, hogy felkeressem a közeli falvak még élő tanúit. Autóba ültem, és Kányád felé vettem az irányt. Toró Mózeset kerestem, mert nagyapám azt mesélte, hogy a lánya optikus Udvarhelyen, véletlenül találkozott vele, és azt mondta, hogy még él. Mire én megérkeztem, már ő sem élt.

Aztán Bogárfalvába mentem, megtaláltam Gyergyák Árpádot, aki szintén sokat ült. Nyolcvan fölött már. Élt. Örültem. Épp gombászni volt, megvártam, míg megjött a necc rókagombával. Elmondtam, hogy mi járatban vagyok. Nem örült, hogy jöttem. Mondta, hogy a bátyjával volt börtönben, kőművesmunkát csi-

nált, volt olyan nap, hogy tizenkét köbméter földet mozgattak meg, tizenkét és fél deka kenyeret kaptak egy napra. Az előzményekről, ami engem jobban érdekelt volna, nem beszélt. Aztán egyszer elhallgatott az öreg és elkezdett attól félni, hogy ha beszél, elveszik a nyugdíját, amit kárpótlásként kap a börtönének miatt. Így aztán elbúcsúztunk, arra gondoltam, hogy pár év múlva visszamegyek, hátha akkor beszédesebb lesz.

Továbbmentem Lengyelfalvára Pál Antalhoz. Az ősz ember egy hokedlin ült az almafa árnyékában, nézett csendesesen, nem szólt, nem bólintott a köszönésemre, csak ült, és nézett a nagy, nedves kék szemével, ami alatt a bőr kicsit megereszkedett, mint egy bernáthegeyi kutyának. Kijött a felesége is, kedves asszony, elmondtam, hogy mi járatban vagyok, mondta, hogy a férje nemrég kapott agyvérzést, nehezen beszél. Azért leültem vele szembe, bekapcsoltam a diktafont és kérdeztem. Két-három mondat után elakadt, és nem tudta folytatni. Láttam rajta, hogy emlékszik, hogy el akarja mondani, de nem jön ki, mint a kisgyerek, aki nagyon el akar mondani valamit, de nincsenek meg hozzá a szavak. Neki talán megvoltak, a történet is, és ott álltam én, suttyó gyerek a diktafonnal, és néztük egymás, és én segítettem volna, ha tudok, de nem tudtam, mit csináljak, csak azt láttam, hogy iszonyú kínok gyötrik, mert rájött, hogy most már nincs tovább, a szavak nincsenek, ha nincsenek kimondva, csak ott belül örlik, amelyek egész életében örölték, csak némaság van, s a kibeszéletlenség, és akkor az öreg elkezdett sírni. Megfogtam a vállát, mondtam, hogy ne haragudjon, elköszöntem, és akkor elkezdtem gondolkodni, hogy hagyni kellene az egészet, minek kínozni az öregeket egy ötvenéves sztorival, minek hozni elő újra, minek lenyúlgni a mélybe, ha már úgyis mindegy, és akkor lemondtam arról, hogy valaha ez a történet egész lesz.

Még azért elmentem pár nap múlva Kovács Péter bácsihoz, épp délutáni szundikálásából ébresztettem, a szíve vacakolt, a fürdő megdolgozta kicsit. Kiültünk a ház elé a padra, aztán mesélt az öccséről, Sándorról, az egyetlen emberről, aki nem került meg a bandából. Ő komolyan hitte, hogy a kommunizmus nem tart sokáig. A Fenyőben búdákolt. Keresték, de nem találták meg. A faluban is állandóan figyelték, hogy nem jelenik-e meg, de semmi. Eltűnt hosszú időre. Egy éjszaka aztán a sötétben megérkezett, elbújt az odorban. Évek teltek el, ő meg bevackolta magát a szénába. Fején honvédczakót viselt. Csak az anyja tudott róla. Mikor az állatokat etette, a köté-

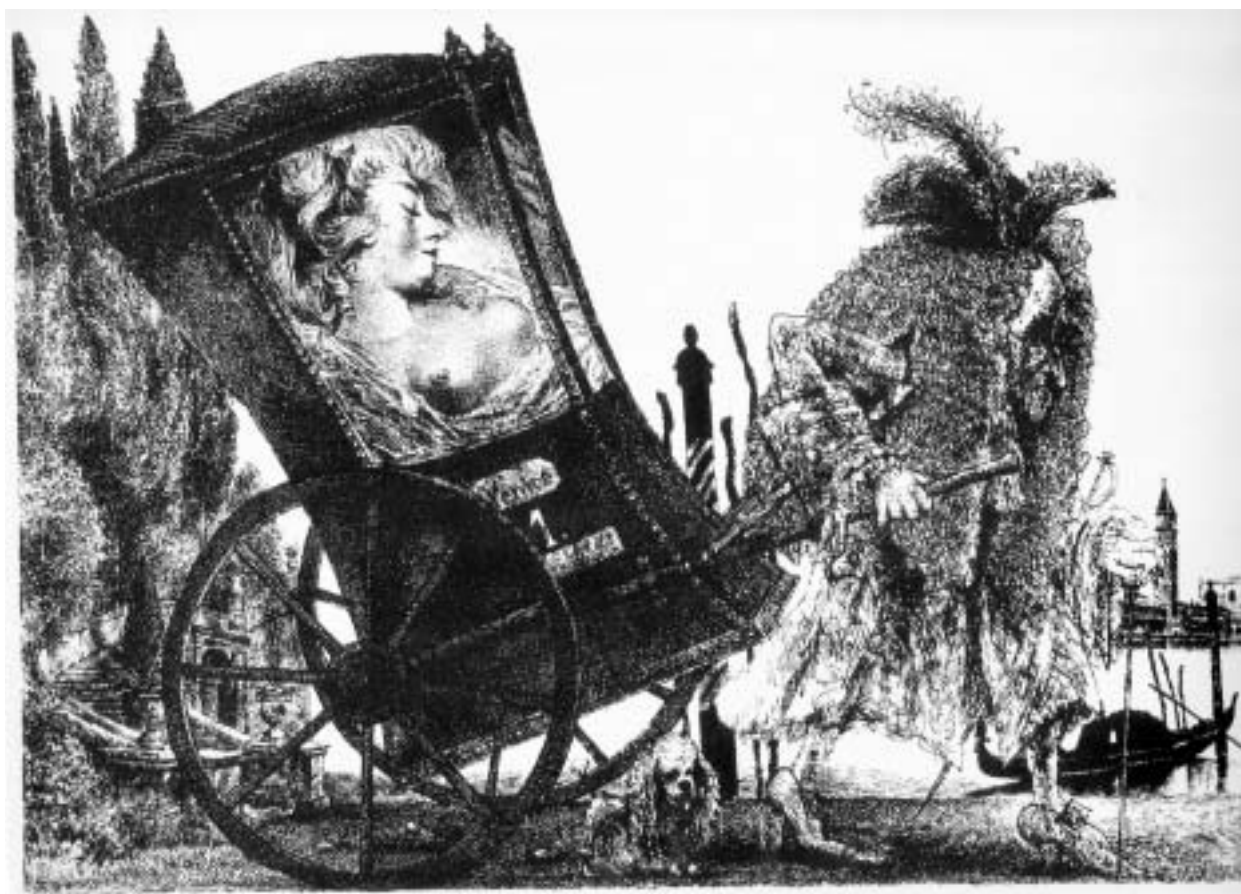
nyében enni vitt neki is. Rajta kívül senki. Az odorból, a cserepek alól nézte e rögvalót. Nem szólhatott, nem kiabálhatott, hogy mikor lesz már vége, csak várt türelmesen. Várta a kommunizmus végét.

Aztán az orrára nőtt egy pattanás, kivette a csákóból a zihereisztút és kifakasztotta. A tű az évek alatt elrozs-dásodott, Sándor vérmérgezést kapott és meghalt. Temetésén jelen volt egy ló, egy fejős tehén és egy borjú, meg a szűk család. A pajtában temették el, a híd-lásdeszkák alá. Elkaparták a legnagyobb titokban. De a szűk kör is sok volt, mert kiszivárgott a temetés híre. Nemsokára az anyját a bátyjával együtt Sándor rejte-gése miatt vitték a Duna-deltába kényszermunkára.

Hát így ért véget ez a történet. Vége van, de nincs befejezve. Most már nem is lesz. Mindenki meghalt a szereplők közül, elvitték magukkal mindazt, ami igazságtalanul velük történt. Egy innen nézve már nevetséges próbálkozás iszonyú megtorlással, és emberéletek tönkretételével, mert aki részt vett a szervezkedésben, egész életén át hordozta a bélye-get. Nem tényezők a történelemben. Névtelen sen-kik, akik álmukban felordítottak, ha valaki vagy valami hozzájuk ért, mert a zsigereik őrizték halálu-

kig a rengeteg verést, amit étel helyett is megettek. Ha sikerült volna megdönteni a kommunizmust, bevonulhattak volna a történelembe, de aránytalanok voltak az erőviszonyok. Egy maroknyi szedett-vedett szabadsapat, akik a két háború között szület-tek, s tudták, hogy Erdély a magyaroké, s hogy Horthy Miklós a mi kormányzónk, s a jelszó, hogy honvéd a Hargitán. Követtek egy hülyét, aki tömte a fejüket marhasággal, aztán ott álltak magukra hagy-va a hadbírótság előtt. Hősök voltak mégis, néhány hónapig, fiatalok és forradalmárok, akik részben megérték a kommunizmus végét, de a változásokat nem, mert változás nálunkfelé nemigen történt.

Mindenesetre lett volna mit mesélniük. De a történetük velük együtt enyészett el, mire felébred-tünk, mire kíváncsian rákérdeztek az unokák arra az időszakra. Bár az is lehet, hogy tévedek, hiszen mások-nak is mesélhetett valamit a nagyapjuk. Az biztos, hogy az én Nagyapám, ha berúgott, mindig előjött a börtön, gyerekként már nagyon untam. De annyszor elmesélte, hogy belém égett, és most, mintha én lennék ő. Most már, hogy nem mesélheti el többször, elmesél-tem én helyette. Egyszer. Legyen ennyi elég.

Gyulai Líviusz: Az öreg Casanova (litográfia)

SZABÓ PALÓCZ ATTILA
Jugosztálinista monológok

FILMEN A HATÁRTALANUL SZABAD LÉNYT ÉRTEM – idézte Lazar Stojanović gondolatát Miroslav Mandić az Új Symposion 1971. szeptemberi számában, és börtönbe is került miatta. Az Elbeszélő Én azonban ekkor már egy találkozóra indult, ahol belga sörök híján egyszerű házi pálinka mellett dadogták végig a történeteket... Hát hogy is? Abban egyeztünk meg, hogy valamilyen frappáns módon kellene kezdeni ezt a beszélgetést. Nem tudom, nem... Különösebb frappáns ötlet most nem jut eszembe. De ha úgy egészében a... – bár én nem kívánom értékelni a Symposiont, sem az előttem járó nemzedékek által, hát..., alakított és irányított lapot, sem a miénket, sem az azóta elkészült számokat –, de egyet azért, függetlenül az esztétikai és egyéb értéki terhektől, egyet ki merek jelenteni: az Új Symposion, leszámítva egy viszonylag rövidebb időszakot, tulajdonképpen mindig is egyfajta luciferi erőt képviselt ebben a jugoszláviai magyar kultúrában. Ez, hogy luciferi erőt, itt, mondom, itt nem kívánom a szerepét fölértékelni ezzel. Ezzel csupán azt kívánom jelezni, hogy ha úgy tetszik, egyfajta bomlasztó ereje volt ennek a... ennek a... Mindannak, ami a jugoszláviai magyarság kultúrájában avítt volt, bürokratikus volt, ami sztálinista örökség volt sok esetben. És hát tulajdonképpen evvel a... a lapnak evvel a luciferi mine-műségével hozható összefüggésbe a... az Új Symposion körüli, hát... jónéhány korábbi skandalum is, mint a hetvenes évek elejének lapbetiltásai, aminek végső soron valamilyen következménye volt, még ha perifériális következménye is volt a hetvenes évek közepének a... ugye, nevezetes zentai pere. Aztán: hát itt egyfajta folyamatosságra figyelhetünk fel a Symposion körül. A... Ez már talán, tulajdonképpen... Igen, ez még a hetvenes évek végének az a bizonyos, hát... erotikus száma és az erotikus számnak a... Az egy évre történő bunkerba tétele, hogy egy félelmetes kifejezéssel éljek. Tehát a... Gyakorlatilag, ugye, azt jelentette, hogy egy évig, körülbelül egy éven át nem jelenhetett meg ez a szám. A szám körüli hercehurcák, a politikai szférá-

nak a beavatkozása ezekbe az ügyekbe, aztán a nyolcvanas évek elején a Fenyvesi verse körüli ugyancsak hasonló bürokratikus beavatkozás, majd ezt követte az ettől drasztikusabb ügy, a mi ügyünk nyolcvanhárom elején. De hát tulajdonképpen ez, hát... nyolcvankettő végén már előrevetette árnyékát. Tehát mi ezerkilencszáznolcvankettő telén, tehát novemberében, de még inkább decemberében, hát... A különféle jugoszláv nagypolitika különféle megmerevedését tapasztalva éreztük, hogy előtűbb rajtunk is csattanni fog az ostor, tehát ami saját bejárátú vajdasági, hát... neosztálinista bürokráciánk nem fogja túl sokáig tűrni, hát... tűrni a mi okvetetlenkedésünket. No most, ezeknek az okvetetlenkedéseknek – hogy is mondjam? – mai szemmel nézve a jelentősége, az eszmei jelentősége, a tényleges, a tényleges, a megfogható jelentősége, ha elolvassuk ezeket a számokat, azt kell mondjam, hogy nem túl nagy. Azonban, ha folyamatában nézzük a dolgokat, egyrészt, másrészt pedig összevetjük a Symposion szerepét a nyolcvanas évek elejének a... a magyar kultúrájában, és egyáltalán, a jugoszláviai magyar sajtóval vetjük össze ezt a szerepet, akkor azt látjuk, hogy hát tulajdonképpen egy... egy igen bátor folyóiratról van szó, amely, hát persze a maga kamaszos módján, lévén, hogy a szerkesztőbizottságnak a többsége, és hát az alkotó gárdának a többsége még igencsak fiatal ember, hát a maga kamaszos módján, hát csapkod jobbra-balra, és hát, hogy úgy mondjam, igyekszik megmutogatni, ugye, a maga izmait. Tehát, hogy lám, mire vagyunk képesek ebben a pillanatban! No most, ööö... A kritikájának, az Új Symposion társadalom... – most én, ismétlem, elsősorban a társadalomkritikai aspektusáról beszélek – a lapnak a társadalomkritikája az elsősorban egyfajta neosztálinista, vagy posztsztálinista, vagy jugosztálinista ideológiára irányult. Természetesen itt bizonyos speciális dolgokkal is számolnunk kell, hogy ezt megértsük. Hát ma már nem különösebb újság, nem mondom ezzel semmi újat, hogy hát a hetvenes évektől kezdődően – de ezek a folyamatok sokkal régebben kezdődtek – tulajdonképpen Jugoszlávián belül úgynevezett, hát, policentrikus etatizmusok jöttek létre. Tehát ez a mi számunkra azt jelentette, hogy hát Vajdaságban is létrejött egy ilyen policentrikus etatizmus, és hát meg kell mondjam, én most a mai ööö... politikai, ideológiai és propagandisztikus, hát harcokba, utóvédharcokba és egyebekbe nem mennek bele, nem kívánok mai szókészlettel élni.

Részlet a szerző A legvidámabb tárhely című, könyvheti regényéből.

Egyébként is nagyobbbrészt ezeket az ideologikus, hát, ööö... címkéket elhibázottaknak és pontatlanoknak tartom. No most tehát: ez azt jelentette, hogy itt, Vajdaságban egy meglehetősen kisszerű, meglehetősen kisszerű – ez persze nem a tartomány nagyságával függött össze, hanem a szemléletnek a kisszerűségével –, egy meglehetősen kisszerű policentrikus etatista struktúra alakult ki, ami egészében véve is kisszerű volt, de ennek a lecsapódása a jugoszláviai magyarság kultúrájában tulajdonképpen még inkább kisszerű volt. No most, itt aztán egy más kérdésről is beszélnem kell néhány szó erejéig, ugyanis, hát nekünk természetesen sok bajunk volt a Forum kiadóházzal, és ez nem véletlen. Nem véletlen. Hát ezt bizonyos, konzervatívabb szemléletű írókollégáink gyakran úgy értelmezték, hogy hát ez egy valamiféle hazafiatlanság a részünkről, ugye, hát ahelyett, hogy mi teljes erőnkéből egyfajta, hát ilyen nemzetiségi konszenzusra törekednénk, hát mi itt bírálgatunk, olykor felelőtlenül, de hát legtöbbször nem is annyira felelőtlenül, ergo, hát afféle bomlasztó erőt képviselünk. Hát hogy is mondjam csak? Meg kell mondjam, hogy ebben persze van valamiféle igazság, csak ez az igazság nem úgy igaz, ahogy ezt az igazságot ők képviselik. Ugyanis természetesen, ööö... az Új Symposion is, és nem is csak az Új Symposion, hanem mindenféle radikális kritika, mindenféle radikális értelmiségi kritika magyar nyelven... ha magyar nyelvű kritika, óhatatlanul szembe találta magát a Forum kiadóházban, hát a kiadóháznak a struktúráival, ugyanis ez a jugoszláviai magyar kultúrpolitika, hát végső soron, elsődlegesen, nem kizárólag, de elsődlegesen, végső soron mégiscsak a Forum kiadóházban öltött testet. No most a lapnak a tragédiája, tragikomédiája – nem is tudom, minek nevezzem –, hogy... hogy miután elveszítette a korábbi függetlenségét, amivel hát rendelkezett a hatvanas években, egyébként erről... Ez is egy külön történet, erről is egy nagyon izgalmas filmet lehetne készíteni, hogy hogyan fojtották meg az újvidéki Ifjúsági Tribünt, illetve hát, hogy hogyan tették tönkre ennek a szervezetnek az önállóságát. Nos, hát ehhez az Ifjúsági Tribünhöz tartozott ööö... bár, hát természetesen önálló jogkörrel, az Új Symposion is, és hát persze a Polja is, és hát egyéb, hát testületek is. Ahogyan egyre inkább előrehaladt az Ifjúsági

Tribününnek a megfojtása, annál inkább tarthatatlanná vált anyagilag is, de adminisztratív okoknál fogva is az Új Symposionnak az önállósága. Tehát, hogy a lap ne szűnjön meg, tulajdonképpen belekényszerültünk abba, hogy be... a... hogy a lap bevonuljon a Forum kiadóházba. Ez egy nagyon érdekes dolog, mert azok az emberek – többek között én is –, akik annak idején foggal-körömmel harcoltunk, hogy bejuthassunk a Forumba, ma azt az álláspontot képviseljük, hogy az Új Symposion számára az volna jó, ha kikerülne a Forumból. No de hát természetesen nem mindegy, hogy hogyan. Csak akkor, ha vissza lehetne állítani egy... egy... és meg lehetne teremteni egy, a régi Ifjúsági Tribünhöz hasonlítható demokratikus struktúrát. Tehát, ha abba beleilleszkedne. Ha ettől eltekintünk és valamiféle, ööö... hát teljesen légből kapott, ööö... hát anyagilag és jogilag is független lapban gondolkodunk, akkor azt hiszem, hogy hibát követünk el. Erre tulajdonképpen, ehhez ebben a pillanatban nincsenek meg sem a szellemi... Bár a szellemi erők talán még meglelnének, de nincsenek meg az egyéb föltételek. Tehát a jogi, a politikai, az adminisztratív, az anyagi föltételek ehhez most hiányoznak. Viszont meggyőződésem szerint más okoknál fogva igenis arra kellene törekedni, hogy a lap kikerüljön a Forumból. Nem a... És itt ismét hangsúlyozom: nem azért, hogy... hogy aláaknázzuk, vagy leromboljuk a jugoszláviai magyar kultúrát, vagy a Forum kiadóházat, mint olyat, hanem egyszerűen azért, mert a jugoszláv szellemi élet, ööö... életnek a javára válna, ha minél több független és önálló, autonóm alkotóműhely létezne. És hát ugyanakkor természetesen, ugye, a mindenkori politikai bürokrácia számára kevesebb volna a beavatkozási lehetőség ilyen mód. No, most egy lélegzetre elmondtam sok mindent, talán kérdezz, ha... De az Elbeszélő Én meg sem várta a mondat végét, mint a satnya színész, aki meg sem hallja a kérdést, s máris válaszol, azonmód beleköttyögött a beszélgetésbe: Hogyan érzékelték legelőször, hogy támadják Önöket? A pálinkák folytak, poharak töltődtek, torkok nedvesedtek... Hát, nézd, most az igazság az, hogy persze én dátumszerűen is tudnék beszélni a dolgokról, de annak nincs értelme, hogy itt ilyen, ööö... hát hivatalnokosdit játsszunk. Ez az aktacsomó egyébként (*mutatja*) itt az Új Symposionra vonatkozik nagyobbbrészt.

JAKAB-KÖVES GYOPÁRKA

A konokok

Gergelyt kissé kellemetlenül érintette, hogy a parókián nem egyedül találta a nőtlen Kis-Ari Andrást. Ott volt még a neszmélyi Sallai András és a dadi Tatai Meggyesi Mihály.

– Hivatalos minőségükben jöttek – súgta Kis-Ari Gergelynek egy gúnyos félmosoly kíséretében, mire Gergely kíváncsian felvonta szemöldökét.

– Ne mondd, pajtás, hogy nem tudod, miről van szó. Hiszen neked köszönheti az én kedves iskola-mesterem Etét.

– Ez nem igaz – felelte morcosan Gergely, épp azért mérgelődve, mert nagyrészt valóban így volt.

Amilyen léha, de fölöttébb csinos, sőt daliás fiatal-ember volt a kocsi lelkész, Kis-Ari András, olyannyira elütött tőle a két vendége. Sallai és Tatai mindketten túl voltak már a harmincon, nagy, ódivatú szakálluk fölött megbízható, tisztességes szemek csillogtak. Sallai már majdnem teljesen megöszült, Tatai Meggyesi Mihály tar koponyája világított. Ő maga alacsony, köpcös kis emberke volt, az a fajta, aki szeret csöndben enni, s ha ehét, mindig jó kedve van. Sallai inkább a gyomorfájdító típus, sárgás arcú, ösztövére termete erre utalt. Gergely tudta, hogy mindketten tisztségviselők az egyházmegyében, jóllehet gyűlés soha nem tartott, amely megerősítette volna őket tisztségükben. Sallai András pénztárnokként, Tatai Meggyesi Mihály jegyzőként csöndben és minden különösebb címkórság nélkül állhatatosan járta az egyházmegyét, amit a vén Rimaszombati Kis István esperes soha nem tett meg.

Tatai a parókia nagy tölgyfa ebédlőasztalán egy megsárgult lapú könyvecskébe jegyeztetett, Sallai épp csak üdvözölte Gergelyt, aztán segített a latin fogalmazásban.

– Ezek a tiszteletes és tudós urak nem akarnak semmi bort elfogadni. Azt mondják, minap Etén eleget ittak. De téged, cimbor, csak megkínálhatlak. Ökör iszik egyedül.

– Kénytelen leszel, András – felelte Gergely matt, kissé beteges hangon. – Tegnap valahol ugyancsak rossz lórét ittam. Egy ideig rá se fogok nézni a borra.

– Csak nem a kedves apósurad lévendő sajnálta tőled a drága somlaít?

Gergely kitérőleg elmondta, hogy Komáromban többeket is meglátogatott, s felsorolta mind a közös ismerősöket, akikkel alkalma volt beszélni.

– Azért azt nem hiszem, hogy a te kedves Juliskádra egy pillantást se vetettél – vette fel újra az előbbi beszélgetés fonalát Kis-Ari András, szeme és bajszának huncut remegése Gergelyt mosolyra készítette. Pedig még mindig munkált benne Csajághy Máté megjegyzése, a kétely. Gyomra szűkült, mintha máris csapdába esett volna, a házasság megmásíthatatlan csapdájába.

– Vetettem, no, vetettem – morogta hát kelleetlenül. – Irigykedsz tán, amice?

Kis-Ari András szemében veszélyes tűz csillant meg, mintha egyszerre olaj robbanna addig lustán, langyosan melegítő fényében.

– Kedvesem – mondta igen-igen halkán, s Gergely összerándult erre a veszélyt jelző tónusra, s főként a „kedvesem” megszólításra, amit mindig is utált Kis-Ari szájából hallani. – Tudhatnád, hogy mindenkire irigykedek, aki boldog. Téged is irigyellek, ha boldog vagy. Vagy talán nem vagy az?

Gergely elpirult, és már szükségét érezte, hogy néhány szóban megossza Kis-Arival nyugtalan gondolatait, de a másik felállt és nagy léptekkel kifelé indult.

– Most már igazán hozatok be bort. Nem illendő, hogy meg se kínáljalak.

Gergely sietve észbekapott és még jobban elpirult, ahogy eszébe jutott, hogy kis híján butaságot tett. Senkinek nem mondhatja el szégyenletes kételeyeit. Nemcsak azért, mert nem helyénvaló és sértő Juliskára nézve, hanem azért is, mert a házasság előtti félelmek és bizonytalanságok természetesen bárkit elfoghatnak, és önmagát tenné nevetségessé, ha számot adna róluk.

A két lelkész már a jegyzeteik végén tartott, szégyen Tatai Meggyesi Mihály felettébb lassan rótt a sorokat, s jónéhányszor megállt, hogy igazítson lúdtollán. Gergely kinézett a nyitott ablakon az udvarra. Kis-Ari a pince bejárata előtt állt, és egy egyszerű öltözetű, mezítláb lányt csókolt. A lány világos szoknyában, egyszerű vászoningben és díszítetlen mellényben volt, a szoknya alól kilátszott formás lába. Kis-Ari szenvedéllyel és vadul szorította és markolásztta, a lány lábujjhegyen állva szinte lógott rajta. Karcsú dereka meg-meghajlott a férfi ölelése alatt, vastag, hosszú hajfonata a fenekét verdeste. Kis-Ari csak nem akarta abbahagyni az ölelést, sőt inkább mintha egyre jobban felgyúlt volna, s a lány engedel-

Részlet a szerző könyvhétre megjelenő regényéből.

mesen, ellenkezés nélkül simult hozzá. Gergely azt is látta, hogy a lány apró, napbarnította kezével beleakaszkodott Kis-Ari göndör fürtjeibe, és éppolyan vadul járatta ide-oda kezét, mint ahogy a fiatalember szorította és ingerelte őt.

Gergely kitágult szemmel, lélegzetét visszafojtva figyelte a jelenetet. Szégyenkezve vette észre magán, hogy szíve vadul zakatol, s megmagyarázhatatlan módon őt is elfogja az izgalom. Erőt vett magán, visszafordult a szoba belseje felé, és sóhajtvá meresztette szemét a két egyházmegyei küldöttre.

– Átolvasom – mondta szárazon Sallai, és átvette Tataitól a könyvecskét. Az elgondolkodva megsimogatta bajszát, és pislogva a lúdtollat fikszirozta szemével. Hihetetlen csönd állt be, csak egy légy pergett, s ebben a beálló csöndben egyszerre tisztán behallatszódott egy árulkodó nyögés. Gergely rögtön tudta, ez csak a lány lehet. Nem is kellett hátranéznie, sejtette, hogy azok ketten még mindig ölelkeznek odakinn, az esőben, s most a két lelkész tanúja lehet enyelgésüknek.

Gergely hangosan köhintett. Aztán még egyet köhögött. Ez a második erőltetett köhögés olyan kellemetlenül megkaparta torkát, hogy igazi köhögésbe váltott.

– Még a végén megfulladsz, barátom, mielőtt ideérnék a borral – zendült fel egyszerre Kis-Ari hangja. Gergely nagy, mély levegőt vett, hogy talán abba-maradna, de azért annyira nem volt magával elfoglalva, hogy ne vette volna észre Kis-Ari kivörösödött arcát, összekócolódott haját.

– Milyen jókedved van – próbált epéskedni, s valóban, valami szemtelen szúrást érzett a szívében. – Olyan sokára jöttél, hogy valóban megfulladhatam volna, ha rajtad múlik.

Kis-Ari csak elvigyorodott erre, kacsintott egyet.

– Ugye? – kérdezte, s Gergely megint vörösödni kezdett. Magában mérgelődött ezért. Ő érezze talán bűnösnek magát? Jóllehet, igaz, ki kérte, hogy Kis-Arit fedezze, ki kérte, hogy megvédje őt? Úgy érezte, legjobb lenne hazaindulni, elege volt a kellemetlen helyzetekből és a szívet, elmét borzoló beszélgetésekből. De azért mégis megkóstolta Kis-Ari András borát, ami hideg és súlyos, erős bor volt. Fanyarsága, hordóíze Gergelyben önkéntelenül is soha nem tapasztalt forróságú és vadságú csókok képzetét keltette.

Bódultan ült, Kis-Ari félmosollyal, cinikusan merengett, Tatai Meggyesi a szemét törölgette, Sallai András a hangját köszörülte. Gergely próbálta összeszedni magát.

– Mi hír a püspökválasztásról, nagytiszteletű uraim? – kérdezte, mert úgy rémlett neki, Tatai és Sallai voltak azok, akik összeszedték a környéken a püspökválasztó szavazatokat.

Sallai András fáradtan legyintett, Tatai Meggyesi Mihály kérdően ránézett, hogy melyikőjük válaszoljon és mit. Miután Sallai mogorván maga elé bámult, Tatai Gergely felé fordulva beszélni kezdett.

– A teljes tractusban összeszedtük a szavazatokat. Nem kis fáradságba telt, de az Úr Isten kegyelméből összejártunk minden eklézsiát. Szőnytől Ászárig, Tatától Banáig. A Felvidék azonban: a Felvidék fél. Folyamatosan jönnek a rossz hírek. Én nem tudom ezeket ellenőrizni. De miért is kételkednék bárki szavahihetőségében?

– Harminchat esztendeje kushadunk, mint a vakondok a földben – szólalt meg hirtelen indulattól fűtött hangon Sallai András. – Mindannyian úgy véltük, itt az elrendelt idő, hogy immár legyen lelki vezérünk, aki képvisel minket az ország dolgaiban is. Amikor meg egyeztünk Szombati Istvánnal és Tatai János uraimékkal, arról volt szólásunk, hogy a lehető leggyorsabban véghezvisszük az előkészítés ügyleteit.

– Nem ismerem az urakat – rázta Gergely a fejét.

– Szombati Pista bátyám Nagykesziben van – magyarázta Kis-Ari András. – Tatai János, övele még én sem találkoztam személyesen, ő ősai prédikátor.

– Mire a nagy halogatás, kérdem én? – folytatta Sallai András. – Novemberben József császár biztosított minket, hogy királyi védelemben részesíti az érdekeinket. Elítélte a templomok elvételét, meg a papok és mesterek elűzését. Mire várunk hát? Megvannak a jelöltjeink, lefektettük a szavazatok összeszedésének és felbontásának módját, a tractusok esperesei mindent jóváhagytak.

– András! – Tatai Mihály nyugtatólag megfogta Sallai kezét. – Tudod jól, hogy mennyi félelem van mindenkiben. Mi határozottan jártunk el, támogatott minket Rimaszombati urunk, de a többi esperesben ott munkál a félsz.

– Mitől félnek, mondd? Mitől? Hogy megismétlődik a rémségek évtizede? Hogy az ekeli papot megégetik?

– Ilyen cirkuszi látványosság volt már Komárom városában – jegyezte meg Kis-Ari András keserű vigyorral a száján, mire Sallai úgy fordult felé, mint-ha megcsípték volna.

– József király viasszaszorította a jezsuitákat. Magyarai Péternek nincs mitől tartania.

– Tán csak nem az ekeli esperes a püspökjelölt? – kiáltott fel örömmel Gergely. Ismerte és szerette Magyarai Pétert.

– Ő, Oroszi István palánki esperes, meg a mi Rimaszombati urunk a három jelölt – válaszolt Tatai Mihály szelíd hangon, mintha mérsékelni szeretné Sallai indulatosságát. – Pázmándy uramnak tudnia kell, hogy Magyarai Péter felvállalt minden olyan terhet, ami a szavazatok összeszámlálásával jár. A gond nem őtőle ered. Soha nem volt félénk ember.

– Hát nem – bólogatott Kis-Ari.

Sallai András felállt és az ablakhoz fordult, mint akinek elege van a beszélgetésből. Hátán látni lehetett, hogy dolgozik benne a feszültség.

Gergely belekortyolt a borba. Érezte, hogy fejében árad szét, és nem gyomrában.

– A félelem megkötöz. A világ rabjaivá teszi az embert – mondta egyszerre, és úgy hallotta saját hangját, mintha messziről érkezne, idegen üzenetként.

Tatai Mihály csodálkozva, szeretettel nézett Gergelyre.

– Krisztus urunk tud egyedül felszabadítani rabsága alól – tette hozzá.

Gergely csendben bólintott. Belenézett Tatai Mihály szemébe, ott látta benne a hűséget, Krisztushoz való odaadását. És látta azt is, hogy a lelkész ugyanezt olvassa ki az ő szeméből. Mindketten megriadtak, amint meghallották Sallai András felcsattanó hangját.

– Kevesebb mint egy hónap alatt összeszedtük a tractus szavazatait. Hogy lehet az, hogy másutt még az esperesi felszólítás sem történt meg? Mi akadályozza őket, hogy ugyanúgy járjanak el, mint mi?

– Tudod jól, András, hogy nagy a felelősség – csitította őt Tatai Mihály. – Ha balul üt ki a dolog, mindenki az esperest fogja vádolni. Attól félnek, hogy itt a Felső-Dunamelléken szintén úgy járunk, mint a dunántúliak, hogy a püspökünket alig választjuk meg, máris elűzik.

– Az még a harcok idején volt. Azóta egy s más megváltozott.

– Igen, ezt mi tudjuk, de van, aki nem olyan... – kezdte újra Tatai a békítgetést, de Sallai közbevágott:

– Nem lehet mindig az idők mostohaságára hivatkozni. Számunkra azért mostohák az idők, mert nincs, aki élére álljon a juhainknak. Egyéni panaszokban nem lehet megvédeni négy tractus eklézsiáit. De belül is mi folyik? Rendetlenség, önfejtőség, tisztátalan viszonyok. Hol a Kálvin által fontosnak tartott egyházfegyelem?

Sallai hirtelen elhallgatott, és gondterhelten ráncolta homlokát. Pillanatnyi csend ült a beszélgetőkre, mire Kis-Ari András megemelte poharát.

– Neked kellene püspöknek lenned, András. Nálad alkalmasabbat nem is tudok.

Sallai András elhűlten nézett fiatalabb kollégájára, majd elmosolyodott.

– András fiam, ne hízelegj! Tudod, hogy a lehető legalkalmatlanabb lennék. A legelső adandó alkalommal leharapnám az orrát a kihágóknak.

Tatai megkönnyebbülten felnevetett, mintha elvonult volna a felhő a fejük fölül.

– Tegnap Gönczi mester kis híján így is járt.

– Csak azt kapta volna, amit megérdemel – jegyezte meg Kis-Ari András epésen.

– Nem szereted őt – állapította meg Gergely.

– Te talán inkább, barátom? Igaz, elfeledtem színtet, hogy te édesgetted őt magadhoz. Na, jól is tetted, ne értsd félre. Én csak örülök, hogy sikerült leszedned a nyakamról a mestert az egész díszes pereputtyával egyetemben.

– No hiszen – sóhajtott szomorúan Gergely.

A nehéz, sötét szobaajtó kinyílt, s mezítlábasan becsattogott a lány, akivel Kis-Ari oly forrón összebújt. Csak most látta Gergely, milyen gyönyörű az arca. Napbarnította bőre, sötét nagy haja, igéző fekete szeme és buja, húsos szája szinte már valószínűtlennek tűnt a komor, ódon falak és a sötét, merev férfiak között.

A lány nagy tálcát hozott be, letette az asztalra, majd szemlesütve, gyorsan kisietett. Pirosra sült kenyér, illatos sonka és nagy gerezd szőlő illatozott a tálcán.

– Szép – mondta Gergely, s maga sem tudta, az ételre vagy a lányra érti.

– Ugye? – kérdezte csillogó szemmel Kis-Ari, s büszkén megpödrötte a bajuszát.

Amikor Gergely egy óra múlva a szemerkélő esőben hazafelé poroszkált, egyre látta maga előtt azokat a piros, telt ajkakát. Értette, hogy szinte lehetetlen ellenállni egy ilyen kísértésnek, hogy meg kell csókolni az ilyen száját. Szándékosan igyekezett elkerülni az összehasonlítást Juliska ajkaival, tudta, hogy ezzel csak újra felzaklatná önmagát. Mert Juliska lehet, hogy nem buja ajkú, csókra ingerlő, de a köreiből való. És jaj annak, aki a körein kívül esik szerelembe! Gergely hazafelé már egyáltalán nem irigykedett Kis-Ari Andrásra, s mire hazaért, szánta őt, s előre látta végzetét.

Odahaza testvérének, Gábornak elmesélte a püspökválasztásról hallott híreket, de az egyház tisztviselőinek bátorsága avagy gyávasága helyett esze még mindig Kis-Ari Andrásnál időzött.

Amikor a kocsi parókián indulás előtt letette az asztalra az egyszerű fakupát, rákérdezett:

– Miféle szőlőfajtát vettél, András barátom, ehhez a jóféle borhoz? Szeretnék én magam is értékes tőkéket ültetni a csepi szőlőmbe.

András hunyorított egyet, szép bajsza megremegett.

– Kocsi leánykát. Az ám, Gergely fiam. Kocsi leánykát.

BARNA T. ATTILA

Betegek

Nézed őket.
Milyen furcsa: betegek.
Fekszenek.
Fölkelnek.
Vánszorognak.
Megállítanak.
Kopott
tekintetüket
szegeznek neked.
Miért pont én?,
eszelősen
ismételgetik.
Hajtogatják konok
védőbeszédüket.
Felmentő ítéletet,
várják a leletet.
Perújrafelvételt
követelnek
nővértől,
orvostól,
Istentől,
a sorstól,
tőled.
Ágyukba dőlnek.
Legyintenek.
Betegek.
Testük
katasztrófa sújtotta terület.

A Széll Kálmán téren

Munka után, a Széll Kálmán téren
ittam egy kávé, meg egy vermutot.
A férfira gondoltam, akit
pár órája láttam a prospektúrán.
Meztelenül feküdt,
állta leesve, nyitott szeme
pont rám nézett, mikor
a hűtőkamra ajtaját nyitottam.

Ő is
álldogállhatna most itt,
előtte pohár, kezében cigaretta.

Valaki ököllel verte a játékgepet.
Káromkodott.
Egy nő nevetett.
Fizettem.

Barna T. Attila új verseskötete, a Régi kintorna dallamára címmel az idei könyvhéte jelenik meg.

Alföldy Jenő (1939, Budapest) irodalomtörténész, a Nemzeti Tankönyvkiadó nyd. főszerkesztője; József Attila-díjas (1984). Kecskeméten él. Legutóbbi kötetei: *A megszenvedett éden* (Költők, esszéírók, elbeszélők, 2010), *Igézet és Magyarázat* (tanulmányok, 2012).

Barna T. Attila (1971, Vác) költő. Salvatore Quasimodo-különdíjas (2008). Legújabb kötete, a *Régi kintorna dallamára* az idei könyvhétre jelenik meg kiadónk gondozásában.

Czigány György (1931, Budapest) költő. Legutóbbi könyvei: *Hála – 101 vers; Ahol mindörökkre nyár van – portrékötet Czigány Györgyről; „Kalitkám is madár” – Czigány György költészete – Németh István Péter esszékötete*. Többek között József Attila, Pulitzer életmű-, Stephanus- és Prima Primitissima díjas, a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje és a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje kitüntetettje.

Csender Levente (1977, Székelyudvarhely) író. 1991 óta él Magyarországon. 2005-ben végzett a PPKE magyar-kommunikáció szakán. Negyedik novelláskötete *Murokszedők* címmel az idei könyvhétre jelenik meg kiadónk gondozásában.

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. A Magyar Nemzet publicistájaként dolgozott, utóbb a Nagyítás főszerkesztőjeként. Legutóbbi kötete: *Deledő – összegyűjtött versek 2002–2010* (2011).

Deák-Sárosi László (1969, Székelyudvarhely) költő. 1990 óta Budapesten él, jelenleg a Magyar Nemzeti Filmarchívum munkatársa. Az ELTE magyar-filmmelélet szakán végzett, jelenleg az ELTE nyelvtudományi doktori iskolájának hallgatója, és kép-szöveg összefüggésének tipológiájával, mozgóképes műelemzésekkel foglalkozik. Öt önálló kötet és egy szóló klasszikusgitár-CD szerzője.

Ferdinandy György (1935, Budapest) író. 1964-től a Puerto Ricó-i Egyetem tanára. A francia írószövetség és a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tagja. József Attila- (2000) és MAOE Életműdíjas (2006), a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje (2011) kitüntetettje. Legújabb kötete: *Mélyebbre* (novellák, 2013).

Gyulai Líviusz (1937, Barót) grafikusművész. A Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja (2011). Rajzfilmes pályája 1975-ben indult, a *Jónás* című kijutott Cannes-ba. Weöres Sándor *Psyché* című verses regényének illusztrátora. Munkácsy- (1973), Erdemes Művész (1989), Kossuth- (2004), Prima- (2005), Magyar Mozgókép Mestere Díjas (2008).

Iancu Laura (1978, Magyarfalva) költő, a Moldvai Magyarság budapesti szerkesztője. Bella István- (2010) és József Attila-díjas (2012). Legutóbbi verseskötete: *Kinek a semmi a mindene* (2012).

Jakab-Köves Gyopárka (1971, Veszprémmvarsány) író, az ELTE német szakán végzett 1995-ben. Szombathelyen él. Regénye *A konokok* címmel az idei könyvhétre jelenik meg kiadónk gondozásában.

János Zoltán (1954, Miskolc) irodalomtörténész, egyetemi tanár, a Nyíregyházi Főiskola rektora. Legutóbbi kötetei: *„Szóllalak, hattyú” – Válogatott írások Nagy László életművéről* (2006), *„Árnyékodon állva, Babylon”* (2007), *La acogida de Federico García Lorca en Hungría* (2007).

Jókai Anna (1932, Budapest) író. Többek között Kossuth- (1994), Magyar Örökség- (1998), Prima Primitissima közönség- (2004), Stephanus-díjas (2006), Magyar Érdemrend nagykeresztje (polgári tagozata, 2012). Legutóbbi kötetei: *Godot megjött* (2007), *Elbeszéltem I–II.* (összegyűjtött novellák, 2007), *Jakob lajtorjája* (regény, 2008), *Éhes élet* (regény, 2012).

Kontsek András (1986, Budapest) az ELTE magyar-mongol szakán végzett 2010-ben, jelenleg a PPKE irodalomtudományi doktori iskolájának hallgatója. Kutatási területe Tamkó Sirató Károly, Weöres Sándor kapcsolata a keleti filozófiai mozgalmakkal.

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. József Attila- és Babérkoszorú-díjas és a Magyar Érdemrend középkeresztje kitüntetettje. Legutóbbi kötete: *„Egy a lengyel a magyarral”* (történelmi esszék, 2008, 2013). Idén a krakkói Lengyel Tudományos Akadémia külföldi tagjává választották.

Kődböcz Gábor (1959, Vásárosnamény) irodalomtörténész, 1983-ban végzett a KLTE magyar-történelem szakán, majd PhD fokozatot szerzett. Jelenleg az Eszterházy Károly Főiskola magyar irodalomtudományi tanszékének docense és az Agria című folyóirat főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Erdélyi élmény – erdélyi gondolat* (2011).

Lázár Balázs (1975, Szolnok) költő, színművész. 1997-ben végzett a Színház- és Filmművészeti Egyetemen. Móróc Zsigmond-ösztöndíjas (2007). Legutóbbi kötete: *emlék-restaurátor* (2009).

Mezey Katalin (1943, Budapest) költő, író, műfordító. A Kilencek költőcsoport tagja. A Széphalom Könyvműhely igazgatója, 1992-től 2008-ig az Írók Szakszervezetének főtítkára. József Attila- (1993), Prima- (2007) és Bethlen Gábor-díjas (2009). Legutóbbi verseskötete: *Bolygópályák* (2010).

Oláh János (1942, Nagyberki) költő, író. A Kilencek költőcsoport tagja. 1994-től a Magyar Napló folyóirat főszerkesztője. Greve- (1992), József Attila- (1994), Március 15-e (2007), Bethlen Gábor- (2009), Márai Sándor- (2012) és Partiumi Írótábor díjas (2012). Legutóbbi kötetei: *Por és hamu* (versek, 2002), *Száműzött történetek* (novellafüzér, 2011).

Sipo Lajos (1939, Kassa) irodalomtörténész, a PPKE Irodalomtudományi Intézetének professor emeritusa. Apáczai Csere János-díjjal (1997), a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjével (2007) és Tamási Áron-díjjal (2008) tüntették ki. Legutóbbi kötete: *Babits Mihály levelezése 1918–1919* (2011).

Szabó Palócz Attila (1971, Zenta) újságíró. Az újvidéki Művészeti Akadémián szerzett oklevelet, Budapesten él. Legújabb kötete, *A legvidámabb tárhely* az idei könyvhétre jelenik meg kiadónk gondozásában.

Szakolczay Lajos (1941, Nagykanizsa) irodalomtörténész, kritikus. Kortárs magyar irodalommal, különös tekintettel a határon túli magyar literatúrára, valamint színház- és képzőművészettel foglalkozik. Budapesten él. Kölcsény- (1995) és József Attila-díjas (1996). Legutóbbi kötetei: *Párbeszéddek és perbeszéddek* (interjúkötet, 2010), *Határtalan* (2011), *Sorsszerűség, álom, etika* (2012).

Szentmártoni János (1975, Budapest) költő, író, a Magyar Írószövetség elnöke. A Stádium Fiatal Írók Körének egyik alapító tagja, a Magyar Napló volt szerkesztője. Gérecz Attila- (1995) és József Attila-díjas (2007). Legutóbbi verseskötetei: *El perro* (Miami, 2010), *Calul lacurilor – Ló a tavon* (Nagybánya, 2011).

Takács Zsuzsa (1938, Budapest) költő, műfordító. Az ELTE spanyol–portugál tanszékének docense volt. Többek között József Attila- (1988), a Spanyol Királyság érdemkeresztje (1997), Babérkoszorú- (2003) és Kossuth-díjas (2007). Legutóbbi kötete: *A test imádása – India* (2010).

Tornai József (1927, Dunaharaszti) költő, író, műfordító. 1992-től 1996-ig a Magyar Írószövetség elnöke. Többek között József Attila- (1975), Babérkoszorú- (2001), MAOE- (2007), Balassi Bálint-emlékkard (2012) és Magyar Érdemrend Tisztikereszt (2012) és Kossuth-díjas (2013). Legutóbbi kötete: *A semmi ellen* (versek, 2012).

Tóth László (1949): költő, művelődéstörténész, szerkesztő, műfordító, 1986-tól Budapesten él. Volt a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületének és a Magyar Nemzet külső munkatársa. Szerkesztője volt a Régióknak, az Új Forrásnak, 1992 és 1993 között a Széphalom Könyvműhely igazgatója. Többek között József Attila-díjas (1994).

Tózsér Árpád (1935, Gömörpéterfalva) költő, író. Szerkesztője volt a Hétnek, az Irodalmi Szemlének, ez utóbbinak főszerkesztője is 1992 és 1996 között. 1992-től a pozsonyi Comenius Tudományegyetem adjunktusa. A Madách-Posonium Kiadó főszerkesztője. József Attila- (1993) és Kossuth-díjas (2004). Legutóbbi kötete: *A vers ablakán kihajolva* (válogatott versek, 2010).

Vasadi Péter (1926, Budapest) költő író. Tizenévesen bekeverült a II. világháború forgatagába. 1947-től 1950-ig az ELTE-n nyelvi, később kritika-filozófia-esztétika (összevont) szakon folytatott tanulmányokat. 1967-től nyugdíjazásáig újságíróként és szerkesztőként dolgozott. A *Magunk kenyerén* című versantológiában indult 1972-ben. József Attila- (1991), Füst Milán- (1996), Arany János- (2004), Stephanus- (2005), Péterfi Vilmos- (2010), Déry- (2011) és Kossuth-díjas (2012).

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2000-től 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar P. E. N. Club volt titkára, a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke. Bella István-díjas (2008). Legutóbbi kötetei: *Roman Chojnacki: Íratlan versek* (fordítás, 2008), *Amit kerestünk* (versek, 2009), *Evelyn Waugh: Heléna* (fordítás, 2010).

A Magyar Írószövetség Íróiskolája immár ötödik éve működik. Szeretettel várja azokat, akik tehetséget, kedvet éreznek magukban az íráshoz, de...

- bár fejleszteni szeretnék képességeiket, nem tudják, hogyan lássanak hozzá
- még nem volt bátorságuk megosztani környezetükkel ambíciójukat, s eddig a fióknak írtak
- szeretnék feltérképezni az irodalmi horizontot, hogy megtalálhassák benne saját helyüket
- inspirációra, építő visszajelzésekre, fejlődésüket támogató közegre vágnak
- szeretnének bepillantást nyerni a műhelytitkokba, hogyan sikerült mindez a klasszikusoknak és a kortársaknak.

Azokat is várjuk, akik az első sikerek örömein túl, a szakmai alázat elvesztésén innen, ismerik és igénylik a folyamatos tanulásban rejtőző erőt.

A szemináriumokat (heti 2×90 perc) Mezey Katalin, Erős Kinga, Baán Tibor, Szentmártoni János tartja.

Hétvégi előadássorozatunkon vendégeink voltak többek között: Jókai Anna, Kányádi Sándor, Lackfi János, Kiss Benedek, Illyés Mária, Iancu Laura, Oláh János, Ferdinandy György, Czigány György, Csenger Levente.

Helyszín a Magyar Írószövetség székháza: 1062, Budapest Bajza u. 18.

Jelentkezni lehet a iroiskola@iroszovetség.hu címen 2013. szeptember 15-ig.

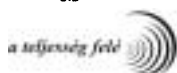
41. Tokaji Írótábor (2013. augusztus 14–15–16. szerda, csütörtök, péntek)

Eltitva és elfelejtve – II. A hallgatás és elhallgattatás évei a magyar irodalomban 1965–1990

A Tokaji Írótábor 40 éven át mindig a magyar szellemi élet nagy kihívásaira válaszolt, szorító közéleti kérdéseket vitatott meg. A tavalyi írótábor kuratóriuma a jubileumi tanácskozáshoz méltó témát tűzött napirendre: *Eltitva és elfelejtve – A hallgatás és elhallgattatás évei a magyar irodalomban*. A tanácskozás szakmai sikerére és eredményességére építve, valamint a korszak nagyságára való tekintettel az idei Tokaji Írótábor a megkezdett tematikát folytatja. A múlt évben áttekintett 1945–65 közötti időszak után idén az 1965–90 közötti évtizedek történéseit vizsgáljuk. A kuratórium célja a megkezdett szakmai párbeszéd tovább szélesítése.

A Tanácskozás helyszíne: Tokaji Ferenc Gimnázium, a tokaji Paulai Ede Színház.

A hagyományok szerint a Tokaji Esték sorozatban alkotóműhelyek, folyóiratok bemutatkozása, felolvasóest és minőségi tokaji kóstolás várja a résztvevőket. A táborba való jelentkezést levélben a H-3501 Miskolc, Pf. 375. vagy a tokaji.irotabor@chello.hu címre várjuk 2013. július 13-ig. További információ: <http://www.tokajirotabor.hu> Telefon: (46) 359-923 vagy (20)-453-4890

Önéletírói pályázat időseknek

„FERENCVÁROSI ÉLETUTAK” címmel pályázatot hirdet

a Budapest IX. Ferencváros Önkormányzata

és az Írók Alapítványa – Széphalom Könyvműhely

Budapest Főváros IX. Kerület Ferencváros Önkormányzata és az Írók Alapítványa – Széphalom Könyvműhely *A teljesség felé – idősügyi koncepció keretében* pályázatot hirdet a városrész közelmúltjának személyes sorsokban tükröződő megírására, az itt élő vagy valamilyen életeseményük révén ide kötődő emberek sorsának, fontos életeseményeinek bemutatására, a személyes életutakban feltáruló történelem továbbörökítésére. Pályázatunk célja egyszerűen, hogy a személyes történetek elbeszélése, megismerése segítségével felébressze a fiatalabb generációk érdeklődését, megértését és megbecsülését az idősebb nemzedékek iránt, és ezáltal erősítse a társadalmi összetartozás-tudatot, az egymásra utaltság érzését.

Pályázati témakörök:

- a személyes életút egy-egy eseményének a megírása,
- a személyes életútnak a megírása,
- egy átélt történelmi pillanatnak a megírása,
- az életút egy emlékezetes pillanatának megírása.

Pályázók köre: 60 év feletti természetes személyek, akik vagy ferencvárosi lakosok, vagy akiknek élete valami módon a IX. kerülethez, Ferencvároshoz kötődik.

A pályázat úgy is benyújtható, ha azt az elbeszélő valakinek „tollba mondja”. Ebben az esetben a fenti témakörökben készült interjút is elfogadjuk, ha azt az érintett idős személy adataival (név, lakcím, telefonszám vagy e-mail cím) és aláírásával hitelesíti, és ő maga küldi be pályázatunkra.

Beadható pályázatok száma: pályázónként egy pályázat.

Beadás módja: a papíron benyújtandó pályázatokat **egy példányban, postai úton az Írók Alapítványa** részére az alábbi címmel várjuk:

Írók Alapítványa

Budapest, 9. Posta – „postán maradó” 1450

Vagy személyesen is benyújthatók a pályaművek **péntek kivételével hétköznaponta 10–15 óra között a 1097 Budapest, Lónyay utca 43. fsz. 1.** címen (telefon: 06-1-351-0593).

Formátum: kézzel vagy géppel írt.

Terjedelem: kézzel írt dokumentum esetén maximum **20 A/4-es** oldal (a szabályos fénymásoló papír nagysága) terjedelemben.

Géppel írt dokumentum esetén maximum **16 A/4-es** oldal (a szabályos fénymásoló papír nagysága), 14-es betűméret, 1-es sorköz formátumban.

Beadási határidő: 2013. július 1.

Eredményhirdetés: 2013. október 1.

További tudnivalók

A beérkezett műveket szakmai bíráló bizottság bírálja el. A legjobb pályaművek díjazása: a legjobb pályázatot beküldők értékes könyv- és ajándéksomagban részesülnek.

Előre jelezzük pályázóinknak, hogy a 12 legjobb pályaműből az Írók Alapítványa – Széphalom Könyvműhely Ferencváros Önkormányzatának a felkérésére könyvet kíván szerkeszteni és megjeleníteni. **A beküldött pályázat szerzői jogait a kiadó a megjelenő könyv pályázónként 10–10 db tiszteletpéldányának a felajánlásával tudja ellentételezni. A pályázók könyvben való megjelentetés jogát az írásuk pályázatra történő benyújtásával automatikusan átadják az Írók Alapítványának,** és azt a rendezők (az Írók Alapítványa ill. a Ferencvárosi Önkormányzat) a pályázók külön, további engedélye nélkül a szerző nevének feltüntetése mellett nyilvánosságra hozhatja és terjesztheti.

Minden érdeklődőnek jó munkát kívánunk!

Budapest, 2013. március 14.

Ferencváros Önkormányzata
Írók Alapítványa